

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΤΑΤΑΡΟΥΝΗ ΜΑΡΙΑΣ
A.M.: 1012201703036

Θέμα: «Δικτατορία και Μέση Εκπαίδευση(1967-1974): Οι αποκαλύψεις των Σχολικών Αρχείων του Νομού Μεσσηνίας»

«Περί πενταλέπτου ομιλίας καθ' εκάστην εις τους μαθητάς προς εθνικόν φρονηματισμόν και προβολήν της Εθνικής Κυβερνήσεως»(851/εγκ.21/26-2-1970, Γ.Ε.Μ.Ε ΙΔ' Περιφέρεια).

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2019

*Στη μητέρα μου που με έστρεψε πολύ νωρίς στα
μονοπάτια της γνώσης και με στήριξε απλόχερα !*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	2
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
1.1 Το ιστορικό συγκείμενο	12
1.2 Ο Αναγκαστικός Νόμος 129 της 19ης Σεπτεμβρίου 1967.....	22
1.3 Το σύνταγμα του 1968	24
1.4 Το Νομοθετικό Διάταγμα 651/1970.....	29
1.5 Η νέα Επιτροπή Παιδείας (1971)	31
Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Μέση Εκπαίδευση στη Μεσσηνία (1967-74)	39
2.1 Περιγραφή των σχολικών αρχείων	39
2.2 Ο ρόλος των εγκυκλίων	40
2.3 Η εισερχόμενη αλληλογραφία των σχολείων	41
2.3.1 Η αλληλογραφία του νομάρχη	43
2.3.2 Η αλληλογραφία του επιθεωρητή.....	47
2.4 Η εξερχόμενη αλληλογραφία του σχολείου.....	50
Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
3. Το σχολείο ως φορέας πολιτικής κοινωνικοποίησης.....	55
3.1 Ο έλεγχος της συμπεριφοράς και της εμφάνισης των μαθητών	55
3.2. Η συγγραφή εκθέσεων στα πλαίσια διαγωνισμών.....	60
3.3 Οι τελετουργικές διαδικασίες.....	63
3.4 Οι εκδρομές.....	68
3.5 Ο ρόλος των εκπαιδευτικών	70
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	75
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	83
1. Συμπληρωματικές εγκύκλιοι- ΓΑΚ Νομού Λακωνίας ΕΚΠ 119.2 Φ. 49.....	83
2. Εξώφυλλα περιοδικού Νομαρχίας Νομού Μεσσηνίας «Αριστομένης».....	90
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	92

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«Το παρελθόν αποτελεί μια σταθερή διάσταση της ανθρώπινης συνείδησης, ένα αναπόφευκτο συστατικό των θεσμών, αξιών, και άλλων στοιχείων της ανθρώπινης κοινωνίας».¹

Η παρούσα εργασία συντάχθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και προοπτικές» του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Αντικείμενό της αποτελεί η διερεύνηση της εκπαιδευτικής πολιτικής που ασκήθηκε από το δικτατορικό καθεστώς την περίοδο 1967-1974, μέσα από τη μελέτη των σχολικών αρχείων του Νομού Μεσσηνίας. Ειδικότερα η εργασία εστιάζει στη δεύτερη βαθμίδα του σχολικού θεσμού και προσπαθεί να φωτίσει τις πτυχές της.

Το Απριλιανό καθεστώς ακυρώνοντας τη μεταρρύθμιση του 1964 και προβάλλοντας τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό επιχείρησε να αντιπαρατεθεί στην ιδέα του εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού που ακολούθησε η Ένωση Κέντρου με τις αποφασιστικές εκσυγχρονιστικές αλλαγές της στη μέση γενική εκπαίδευση. Η επιβολή της δικτατορίας της 21ης Απριλίου συνοδεύτηκε από μια επίταση των χαρακτηριστικών που συνέθεταν τη φυσιογνωμία του μεταπολεμικού κράτους, με αποτέλεσμα να γνωρίσουν νέα έξαρση ο αντικομμουνισμός και τα συνθήματα του Ελληνοχριστιανισμού. Ωστόσο τα επιτακτικά κοινωνικοοικονομικά αιτήματα θα οδηγήσουν το καθεστώς να αναζητήσει μια ρεαλιστική εκπαιδευτική πολιτική με αποτέλεσμα να υιοθετηθούν φιλελεύθερες επιλογές στις προτάσεις της Επιτροπής Παιδείας, που συγκροτήθηκε το 1971 και παρέδωσε τα πορίσματά της το 1973. Όμως, λόγω των γεγονότων του 1974 που επέφεραν την πτώση της στρατιωτικής κυβέρνησης, τα πορίσματα αυτά δεν υλοποιήθηκαν από το καθεστώς.

Με την έρευνα στα σχολικά αρχεία του νομού Μεσσηνίας αναδεικνύεται ο τρόπος που το στρατιωτικό καθεστώς επέδρασε στην οργάνωση και τη λειτουργία του δευτεροβάθμιου σχολείου, ο ρόλος που αξίωσε να έχει αυτό για την διαίωσή του στην εξουσία, τα πρότυπα που παρείχε στους μαθητές και τις μαθήτριες και το κλίμα που διαμορφώθηκε στη σχολική ζωή. Αποσαφηνίζεται έτσι ο τρόπος με τον οποίο

¹ Eric Hobsbawm, *Για την Ιστορία*, Αθήνα 1998, σελ.25

επιχειρήθηκε να μεταλαμπαδευθεί στους μαθητές η ιδεολογία του πολιτικού συστήματος, το πλέγμα εξουσίας που ελέγχει το δευτεροβάθμιο σχολείο και τέλος ο ρόλος που το καθεστώς επιφύλαξε στους εκπαιδευτικούς για τη διατήρηση του υφιστάμενου πολιτικού συστήματος.

Ευχαριστίες οφείλονται πολλές για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας. Στο προσωπικό των Γ.Α.Κ Μεσσηνίας και Γ.Α.Κ. Λακωνίας για την πρόθυμη και ευγενή συνδρομή στην αναζήτηση του αρχαιακού υλικού. Στο προσωπικό της Λαϊκής Βιβλιοθήκης Καλαμάτας για την απλόχερη βοήθειά τους στην αναζήτηση βιβλίων και περιοδικών. Στην οικογένειά μου για το χρόνο που τους στέρησα και την κατανόηση που είχα όλους αυτούς τους δύσκολους και απαιτητικούς μήνες. Και τέλος στον καθηγητή μου κ. Θανάση Χρήστου για την καθοδήγηση, την ενθάρρυνση και τη στήριξη σε κάθε βήμα αυτής της συναρπαστικής διαδρομής.

Εννοείται πως τα όποια λάθη, οι ελλείψεις ή οι αδυναμίες αυτής της εργασίας βαρύνουν αποκλειστικά εμένα.

Ταταρούνη Μαρία
Καλαμάτα, Αύγουστος 2019

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο λόγος που επέλεξα ως θέμα της διπλωματικής μου εργασίας την εκπαίδευση κατά την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας (1967 -1974) συνδέεται στενά με τα προσωπικά μου βιώματα. Υπηρετώ περισσότερα από δεκαπέντε χρόνια στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τα περισσότερα από αυτά έχω υπηρετήσει σε σχολεία του νομού Μεσσηνίας. Βιώνω καθημερινά τα προβλήματα, τις δυσκολίες και την καθημερινότητα του σχολείου, και παράλληλα τις προσπάθειες πολλών κυβερνήσεων να προωθήσουν αλλαγές στη δομή και τη λειτουργία της εκπαίδευσης. Με σκεπτικισμό και αρκετή απογοήτευση έχω διαπιστώσει πως στην χώρα μας οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες μένουν ανολοκλήρωτες, καθώς εξαρτώνται στενά από το πολιτικό τοπίο. Κάθε φορά που το πολιτικό τοπίο αλλάζει, οι μεταρρυθμίσεις ανατρέπονται και όλα μοιάζουν να ξεκινούν πάλι από την αρχή. Κι ενώ η τύχη της εκπαίδευσης δείχνει να ακολουθεί την πολιτική πορεία του τόπου, από την άλλη φαίνεται να απουσιάζει ένας γενικότερος και μακρόπνοος εκπαιδευτικός σχεδιασμός. Κι αν αυτά συμβαίνουν σε περίοδο ομαλού πολιτικού βίου, με γοήτευε πάντα η ιδέα να μελετήσω την εκπαιδευτική πολιτική της τυπικότερης μορφής στρατιωτικής δικτατορίας που εγκαθιδρύθηκε στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα. Το πώς ένα καθεστώς έκτακτης ανάγκης άσκησε εκπαιδευτική πολιτική, τα συνθήματα, οι διακηρύξεις και οι επιλογές που υιοθέτησε, θεωρώ πως είναι ιδιαίτερα χρήσιμα για να κατανοήσουμε το εκπαιδευτικό παρόν με τα προβλήματα και τις δυσλειτουργίες του.

Η ιστορία άλλωστε μπορεί να μας πει πολλά για τη σύγχρονη κοινωνία. Σύμφωνα με τον Eric Hobsbawm ο σκοπός της μελέτης της ιστορίας δεν είναι η πρόβλεψη του μέλλοντος, καθώς η ιστορία δεν είναι μία εκκοσμηκευμένη εσχατολογία, δεν παρέχει ελπίδες και προβλέψεις. Η ιστορία μπορεί να μας βοηθήσει να ανακαλύψουμε τις μορφές και τους μηχανισμούς της ιστορικής αλλαγής, να κατανοήσουμε τους μετασχηματισμούς των ανθρώπινων κοινωνιών. Στα πλαίσια αυτά δουλειά του ιστορικού είναι να αφαιρεί στο μέτρο του δυνατού τις παρωπίδες και να λέει στη σύγχρονη κοινωνία πράγματα από τα οποία μπορεί να ωφεληθεί, έστω και αν δεν έχει τη διάθεση να τα μάθει.²

² Eric Hobsbawm, ό.π., σελ. 49-55

Βασικό ερώτημα που καλείται να απαντήσει η παρούσα εργασία είναι πώς το στρατιωτικό καθεστώς επέδρασε στη δομή, τη λειτουργία και την οργάνωση του δευτεροβάθμιου σχολείου. Ερωτήματα γύρω από τα οποία περιστράφηκε η έρευνα και έγινε προσπάθεια να απαντηθούν μέσα από τα σχολικά αρχεία είναι:

1. Ποιος ο σκοπός και ποια τα χαρακτηριστικά της παρεχόμενης εκπαίδευσης στα σχολεία αυτά;
2. Ποιο είναι το πλέγμα εξουσίας που ελέγχει και χειραγωγεί το δευτεροβάθμιο σχολείο;
3. Ποιος ο ρόλος και ποια η αποστολή των εκπαιδευτικών στη διατήρηση του υφιστάμενου πολιτικού συστήματος;
4. Πώς βίωσαν οι μαθητές και οι μαθήτριες με τους καθηγητές τους τη συγκεκριμένη περίοδο στη χώρα μας;
5. Τι κλίμα διαμορφώθηκε στη σχολική ζωή;
6. Πώς προσπάθησε η δικτατορία να ελέγξει το εσωτερικό του σχολικού μηχανισμού και να μεταλαμπαδεύσει σε αυτό την ιδεολογία της;
7. Με ποιους τρόπους προσπάθησε το καθεστώς να διαμορφώσει και να πειθαρχήσει τη συμπεριφορά των μαθητών και των μαθητριών;

Η διπλωματική εργασία διαρθρώνεται στα εξής κεφάλαια: εισαγωγή, τρεις ενότητες, επίλογος, πηγές και βιβλιογραφία, παράρτημα και τέλος περίληψη. Το εισαγωγικό κεφάλαιο περιλαμβάνει τρεις υποενότητες. Η πρώτη παρουσιάζει το αντικείμενο και τον προβληματισμό που οδήγησε στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος. Ακολούθως παραθέτει τη δομή της εργασίας με σύντομη περιγραφή του περιεχομένου του κάθε κεφαλαίου. Στη δεύτερη υποενότητα δίνεται η μεθοδολογία προσέγγισης του αντικειμένου της εργασίας, ενώ στην τρίτη γίνεται αναφορά στις πηγές και ιδιαίτερα στο ρόλο του αρχειακού υλικού ως ιστορικής πηγής.

Το δεύτερο κεφάλαιο, που αποτελεί και το θεωρητικό μέρος της εργασίας, χωρίζεται σε πέντε υποενότητες. Στην πρώτη παρουσιάζεται το ευρύτερο ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο της περιόδου, ξεκινώντας από την επιβολή του στρατιωτικού καθεστώτος τον Απρίλιο του 1967 και φθάνοντας έως και την πτώση του τον Ιούλιο του 1974. Δίνεται έτσι το θεωρητικό υπόβαθρο για να κατανοήσουμε πληρέστερα τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν στον εκπαιδευτικό χώρο την περίοδο της επταετίας, καθώς η εκπαιδευτική πραγματικότητα δεν οικοδομείται σε πολιτικό και κοινωνικό κενό.

Στη δεύτερη παρουσιάζεται ο Αναγκαστικός Νόμος 129 /1967, το πρώτο βασικό νομοθέτημα της δικτατορίας, με το οποίο το καθεστώς υλοποίησε την «αναμορφωτική» του δραστηριότητα στο χώρο της εκπαίδευσης, προσπαθώντας να την επαναφέρει στα «εθνικά» της πλαίσια. Στην τρίτη υποενότητα παρουσιάζονται οι πρώτες οπισθοχωρήσεις του καθεστώτος, όπως καταγράφονται στις συζητήσεις για την αναθεώρηση του Συντάγματος στο υπουργικό συμβούλιο και στο συνταγματικό κείμενο του 1968. Η τέταρτη υποενότητα ανατέμνει το δεύτερο βασικό νομοθέτημα της στρατιωτικής δικτατορίας για τη Γενική Εκπαίδευση, το Νομοθετικό Διάταγμα 651/1970, με το οποίο μπορούσε το καθεστώς να ελέγχει σε κάθε στιγμή την κατάσταση στην εκπαίδευση. Στην πέμπτη ενότητα παρουσιάζονται οι φιλελευθερίζουσες αναζητήσεις του καθεστώτος που σηματοδοτούν την ρεαλιστική του προσαρμογή στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και αποτυπώνονται στα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας του 1971.

Το τρίτο κεφάλαιο καλύπτει η μελέτη των σχολικών αρχείων του νομού Μεσσηνίας. Γίνεται μία σύντομη περιγραφή των σχολικών αρχείων στα οποία θα στηριχθεί η έρευνα και ακολούθως γίνεται αναφορά στο ρόλο των εγκυκλίων διαταγών στη ρύθμιση ζητημάτων της καθημερινής σχολικής πραγματικότητας. Η τρίτη υποενότητα του κεφαλαίου μελετά την εισερχόμενη αλληλογραφία του σχολείου από το Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας του Γυμνασίου Πλάτσας και παρουσιάζει διεξοδικά τους φορείς που επικοινωνούν με το σχολείο, τα θέματα για τα οποία επικοινωνούν και τη συχνότητα αυτής της επικοινωνίας και με αυτόν τον τρόπο αποσαφηνίζεται ο ρόλος όλων των εμπλεκόμενων φορέων στην λειτουργία του σχολείου. Η τέταρτη υποενότητα μελετά την εξερχόμενη αλληλογραφία του Γυμνασίου Πλάτσας και καταδεικνύει την ανταπόκριση του σχολείου στις επιταγές του στρατιωτικού καθεστώτος.

Στο τέταρτο κεφάλαιο διερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους προσπάθησε το δευτεροβάθμιο σχολείο να μεταβιβάσει στους μαθητές και τις μαθήτριες την πολιτική κουλτούρα της ηγεσίας που κυβερνούσε, να προπαγανδίζει στα παιδιά τις αξίες που το στρατιωτικό καθεστώς πρέσβευε και να διαμορφώσει ανάλογα τη σχολική ζωή. Η πρώτη υποενότητα εξετάζει τον έλεγχο της συμπεριφοράς και της εμφάνισης των μαθητών και των μαθητριών, όπως καταγράφεται στις παιδαγωγικές συνεδριάσεις του Συλλόγου Διδασκόντων του Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας. Η δεύτερη παρουσιάζει την ανάπτυξη και συγγραφή εκθέσεων στα πλαίσια διαγωνισμών ως έναν τρόπο που χρησιμοποίησε συστηματικά το καθεστώς, για να διαμορφώσει και

να επιβάλει τα πρότυπά του στη συνείδηση των μαθητών. Η τρίτη υποενότητα αναδεικνύει την έμφαση που έδωσε το στρατιωτικό καθεστώς στις τελετουργικές διαδικασίες και στον τρόπο που τις αξιοποίησε. Η τέταρτη εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο αξιοποιήθηκαν οι εκδρομές από την στρατιωτική κυβέρνηση και το πέμπτο στην προσπάθεια ποδηγέτησης και χειραγώγησης των εκπαιδευτικών μέσης εκπαίδευσης.

Ακολουθεί ο Επίλογος, όπου καταδεικνύεται ο τρόπος που η δικτατορία χρησιμοποίησε το δευτεροβάθμιο σχολείο, οι Πηγές και η Βιβλιογραφία, όπου υπάρχει πλήρης αναφορά στην κάθε πηγή και στο κάθε έργο, το Παράρτημα, όπου εισάγονται στοιχεία συμπληρωματικής σημασίας σε σχέση με αυτή καθαυτή την μεταπτυχιακή διατριβή και τέλος η Περίληψη της μεταπτυχιακής εργασίας.

Η παρούσα εργασία εμπίπτει στην κατηγορία των ιστορικών ερευνών είναι ποιοτική και η μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι η ιστορική – ερμηνευτική. Η ιστορική έρευνα έχει οριστεί από τον Borg ως ο συστηματικός και αντικειμενικός εντοπισμός, η εκτίμηση και η σύνθεση μαρτυριών, προκειμένου να θεμελιωθούν γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με συμβάντα του παρελθόντος.³ Η αναζήτηση δεδομένων μέσα από προσωπικές μαρτυρίες και ντοκουμέντα, παρατηρήσεις και αναφορές είναι μία επίπονη έρευνα που στοχεύει να δώσει την πιστή αναπαράσταση μιας προηγούμενης εποχής. Η προσπάθεια να οριοθετηθεί μια εποχή και να εξηγηθεί μέσα στο κοινωνικό, πολιτισμικό, οικονομικό και πνευματικό της πλαίσιο υποδηλώνει μία ολιστική οπτική. Η ιστορική έρευνα εστιάζει περισσότερο σε μία γενική άποψη των συνθηκών και δευτερευόντως στα ειδικά στοιχεία που τις προκαλούν, καθώς μία τέτοια σύνθεση επιτυγχάνεται με διαμάχη και αμφισβήτηση, κυρίως όσον αφορά τις λεπτομέρειες.⁴ Η ιστορία έχει έτσι την ικανότητα να αξιοποιεί το παρελθόν για να εξερευνήσει και να προβλέψει το μέλλον, να δείξει τα όρια, τις δυνατότητες και τις συνέπειες της ανθρώπινης δράσης και με αυτόν τον τρόπο να διακρίνει ανάμεσα στο προβλέψιμο και στο μη προβλέψιμο.⁵

Ειδικότερα στο χώρο της εκπαίδευσης η χρησιμότητα της ιστορικής έρευνας είναι αδιαμφισβήτητη. Παρέχει χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με τα εκπαιδευτικά προβλήματα, βοηθά στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο έχουν εμφανιστεί τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα, δείχνει το πώς και το γιατί αναπτύχθηκαν

³ Louis Cohen, Lawrence Manion, Keith Morrison, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα 2008, σελ.271

⁴ Louis Cohen, Lawrence Manion, Keith Morrison, *ό.π.*, σελ. 271-2

⁵ Eric Hobsbawn, *ό. π.*, σελ .76

εκπαιδευτικές θεωρίες και πρακτικές και δίνει τη δυνατότητα στους παιδαγωγούς να αξιολογήσουν νεότερες πρακτικές. Δημιουργούνται έτσι στέρεες βάσεις για περαιτέρω ανάπτυξη, πρόοδο ή και αλλαγή, καθώς συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση των σχέσεων πολιτικής και εκπαίδευσης, σχολείου και κοινωνίας, τοπικής αυτοδιοίκησης και κεντρικής κυβέρνησης, δασκάλου και μαθητή. Η ιστορική έρευνα στην εκπαίδευση μπορεί να αφορά ένα άτομο, μία ομάδα, ένα κίνημα, μία ιδέα ή ένα θεσμό. Κανένα όμως από αυτά τα αντικείμενα ιστορικού ενδιαφέροντος δεν μπορεί να εξεταστεί απομονωμένα, καθώς τα στοιχεία αυτά πάντα αλληλοσχετίζονται. Απλώς οι ερευνητές στρέφουν την προσοχή τους και επικεντρώνονται σε ένα θέμα το οποίο αποτελεί το σημείο έμφασης.⁶ Στην παρουσία εργασία εξετάζουμε την Μέση Εκπαίδευση στη Μεσσηνία την περίοδο της δικτατορίας 1967-1974. Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν είναι τα σχολικά αρχεία της εποχής, που φυλάσσονται στα ΓΑΚ Μεσσηνίας και αποτυπώνουν την σχολική πραγματικότητα της περιόδου, καθώς και υπηρεσιακά έγγραφα που φυλάσσονται στα ΓΑΚ Λακωνίας. Προκειμένου όμως να γίνουν κατανοητές οι πρωτογενείς πηγές εξετάστηκε καταρχήν το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, καθώς και η εκπαιδευτική πολιτική της δικτατορίας.

Στις ιστορικές μελέτες το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας είναι από τη φύση του ποιοτικό. Και ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι γιατί το κυρίως αντικείμενο της ιστορικής έρευνας αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από λεκτικό και άλλο συμβολικό υλικό που πηγάζει από το παρελθόν μιας κοινωνίας ή μιας κουλτούρας.⁷ Από τις μεθόδους που έχουν χρησιμοποιηθεί στη διεθνή έρευνα, επιλέχθηκε στην παρούσα εργασία η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου για την επεξεργασία του αρχειακού υλικού. Η μέθοδος αυτή που έχει ως βασικό σκοπό της να πάρει ένα λεκτικό, μη ποσοτικό ντοκουμέντο και να το μετατρέψει σε ποσοτικά δεδομένα, μπορεί να εφαρμοστεί σε επιλεγμένες πλευρές της ιστορικής έρευνας στην εκπαίδευση, όπως για παράδειγμα στην ανάλυση εκπαιδευτικών ντοκουμέντων. Η ανάλυση περιεχομένου έχει οριστεί ως «ερευνητική μέθοδος με πολλαπλούς σκοπούς που έχει αναπτυχθεί ειδικά για να διερευνήσει ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων, στη διερεύνηση των οποίων το περιεχόμενο της επικοινωνίας χρησιμεύει ως βάση για εξαγωγή συμπερασμάτων» και μπορεί να εμπεριέχει από καταμέτρηση λέξεων μέχρι και κατηγοριοποίηση.⁸

⁶ Louis Cohen, Lawrence Manion, Keith Morrison, ό. π., σελ. 272-273

⁷ Louis Cohen, Lawrence Manion, Keith Morrison, ό.π., σελ. 281

⁸ Louis Cohen, Lawrence Manion, Keith Morrison, ό.π., σελ. 282

Ο Eric Hobsbawm, όταν αναφέρεται στην ιστορία των κοινών ανθρώπων ή την ιστορία ιδωμένη από τα κάτω, υποστηρίζει: «Μεγάλο μέρος της ιστορίας των κοινών ανθρώπων είναι σαν το χνάρι του αρχαίου αλετριού. Μπορεί να νομίζουμε ότι έχει χαθεί για πάντα μαζί με τους ανθρώπους που οργάνωνε το χωράφι πριν από πολλούς αιώνες. Όμως κάθε αεροφωτογράφος ξέρει ότι υπό ορισμένες συνθήκες φωτισμού και υπό ορισμένη γωνία οι σκιές των αυλακιών είναι ακόμα ορατές».⁹

Πάνω στη βάση αυτή η αναζήτηση των απαντήσεων στο ιστορικό ερώτημα θέτει το ζήτημα των πηγών. Οι πηγές των δεδομένων σε μία ιστορική έρευνα χωρίζονται στις πρωτογενείς πηγές που είναι η ψυχή της ιστορικής έρευνας και χαρακτηρίζονται από πρωτοτυπία όσον αφορά το μελετώμενο πρόβλημα και στις δευτερογενείς πηγές, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν όταν δεν υπάρχουν πρωτογενή δεδομένα ή ως συμπλήρωμα σε αυτά. Οι πρωτογενείς πηγές διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τα απομεινάρια ή τα υπολείμματα μιας δεδομένης περιόδου, όπως σκελετοί, απολιθώματα, κτίσματα, όπλα, εργαλεία, σκεύη, ζωγραφιές, νομίσματα, έργα τέχνης, που προσφέρουν σοβαρά ενδεικτικά στοιχεία σχετικά με το παρελθόν, αν και δεν είχαν σκοπό να μεταδώσουν πληροφορίες στις επόμενες γενιές. Η δεύτερη κατηγορία αφορά στοιχεία που δεν είχαν άμεση υλική σχέση με τα ανασυγκροτούμενα γεγονότα. Εδώ εντάσσονται οι γραπτές ή προφορικές μαρτυρίες που δίνονται από τους πραγματικούς συμμετόχους ή μάρτυρες ενός γεγονότος, οι ίδιοι οι συμμετόχοι και τα ντοκουμέντα. Τα ντοκουμέντα περιλαμβάνουν χειρόγραφα, καταστατικούς χάρτες, νόμους, αρχεία επίσημων πρακτικών από συνεδριάσεις ή έγγραφα μητρώων, φακέλους, γράμματα, υπομνήματα, επίσημες δημοσιεύσεις, διαθήκες, εφημερίδες και περιοδικά, χάρτες, διαγράμματα, ημερολόγια και ερευνητικές αναφορές. Σκόπιμα ή όχι τα παραπάνω είναι ικανά να μεταδώσουν μία γνήσια έκθεση ενός γεγονότος και η ιστορική έρευνα στην εκπαίδευση αντλεί ως επί το πλείστον από τις πηγές αυτής της κατηγορίας.¹⁰

Τα τοπικά αρχεία ειδικότερα αποτελούν μία από τις βασικότερες πηγές ιστορίας για όσους επιθυμούν να χαρτογραφήσουν την ανθρώπινη καθημερινότητα ενός περιορισμένου τόπου, να ξεφύγουν από το γενικό και συνολικό και να ανατρέξουν στο ειδικό και μερικό, να δώσουν δηλαδή έμφαση στη μικροϊστορία, η οποία διαμορφώνει τη γενικότητα. Οι αρχειακές αναζητήσεις σε τοπικό επίπεδο έχουν επομένως μεγάλο

⁹ Eric Hobsbawm, ό. π., σελ. 256

¹⁰ Louis Cohen, Lawrence Manion, Keith Morrison, ό.π., σελ. 276

ιστορικό ενδιαφέρον, καθώς στοχεύουν σε μία μεμονωμένη όψη της καθημερινής δραστηριότητας.¹¹ Στη βάση αυτή τα εκπαιδευτικά αρχεία αποτελούν πολύτιμο εργαλείο έρευνας της ζωής των ανθρώπων, έναν θησαυρό πληροφοριών για τη ζωή στον τόπο μας που μας περιμένει να τον ανακαλύψουμε.

Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο οι πρωτογενείς πηγές. Στο ερευνητικό μέρος μελετήθηκαν τα σχολικά αρχεία οκτώ (8) Γυμνασίων του Νομού Μεσσηνίας που φυλάσσονται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους του νομού Μεσσηνίας, από όπου αντλήθηκαν και οι πολυτιμότερες πληροφορίες της έρευνας. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης υπηρεσιακά έγγραφα της εποχής, που φυλάσσονται στο Αρχείο της Διεύθυνσης της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Νομού Λακωνίας, ένα πλούσιο υλικό, που διατηρείται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους του Νομού Λακωνίας. Επίσης, πολύτιμες πληροφορίες αντλήθηκαν από το μηνιαίο περιοδικό της Νομαρχίας Μεσσηνίας «Δελτίον Πληροφοριών –Όργανον Επαφής Διοικήσεως και Λαού» που άρχισε να εκδίδεται τον Ιούλιο του 1968 και τον Ιανουάριο του 1969 μετονομάστηκε σε «Αριστομένης». Στο θεωρητικό μέρος μελετήθηκε και χρησιμοποιήθηκε πρωτογενές υλικό, όπως για παράδειγμα τα Πρακτικά των συζητήσεων για το Σύνταγμα του 1968, το Ενημερωτικό τεύχος των Εργασιών της Επιτροπής Παιδείας του 1972 καθώς και τα Πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας του 1971-1973. Τόσο στο θεωρητικό όσο και στο ερευνητικό μέρος αντλήθηκαν πληροφορίες και από δευτερογενείς πηγές τόσο για το ιστορικό πλαίσιο όσο και για την εκπαιδευτική πολιτική του Απριλιανού καθεστώτος.

¹¹ Σόνια Γελαδάκη, *Τα αρχεία τριών ιστορικών Αθηναϊκών Γυμνασίων*, Αθήνα 2004 , σελ. 13

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1.1 .Το ιστορικό συγκείμενο

«Μετά την 21η Απριλίου 1967, το δικαίωμα να υπάρξεις σαν πολίτης ήταν αντίσταση. Σ αυτούς που επέμεναν να 'ναι πολίτες, το νέο καθεστώς επέβαλλε μια τυπική διαδικασία προσαρμογής στα νέα δεδομένα. Η διαδικασία θα μπορούσε να ονομαστεί γραφειοκρατική και δεν είχε κανένα ιδιαίτερο μίσος, έξω απ' αυτό του παραδοσιακού αντικομμουνισμού».¹²

Η στρατιωτική δικτατορία που εγκαθίδρυσε στη χώρα μας μια ομάδα φιλόδοξων συνταγματαρχών τη νύχτα της 20ής προς την 21η Απριλίου 1967, έμελλε να ανατρέψει ριζικά το αδύναμο πολιτικό σκηνικό και να συμπαρασύρει μαζί με την κατάλυση των φιλελεύθερων θεσμών και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964. Το στρατιωτικό καθεστώς παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 23-7-1974, οπότε αναγκάστηκε να παραδώσει την εξουσία στους πολιτικούς, μετά και τα δραματικά γεγονότα της εισβολής του Αττίλα στην Κύπρο με το πρόσχημα της προστασίας των Τουρκοκυπρίων και την κατάληψη του 40 % του κυπριακού εδάφους από τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις.

Μετά τη νίκη της στον Εμφύλιο, η Δεξιά επέβαλε στη χώρα ένα ημι-κοινοβουλευτικό καθεστώς, όπου θεωρητικά το εκλογικό δικαίωμα ήταν καθολικό, στην πράξη συνοδευόταν όμως από συστηματικό ταξικό αποκλεισμό. Το Κομμουνιστικό Κόμμα κηρύχθηκε εκτός νόμου, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκε ένα πολύπλοκο σύνολο νόμιμων και παράνομων μηχανισμών καταπίεσης που εμπόδιζαν και απέκλειαν την πολιτική δραστηριότητα των αριστερών δυνάμεων. Το καθεστώς κατ' όνομα λεγόταν βασιλευομένη Δημοκρατία, καθώς ο στρατός και ειδικότερα μία πανίσχυρη ομάδα αντικομμουνιστών αξιωματικών έπαιζαν κείμενο ρόλο στη διατήρηση

¹² Περικλής Κοροβέσης, *Ανθρωποφύλακες*, Αθήνα 2017, σελ.115

και λειτουργία του μηχανισμού.¹³ Ωστόσο μετά το 1961 και τη συγκρότηση της Ενώσεως Κέντρου η διαμορφούμενη νέα πολιτική πραγματικότητα έδειχνε να απειλεί την αυτονομία ως εκείνη τη στιγμή μονοκρατορία της Δεξιάς. Στις εκλογές του 1963 η Ένωση Κέντρου αμφισβητεί την εκλογική κυριαρχία της Δεξιάς, ενώ τον επόμενο χρόνο σταθεροποιεί ακόμη περισσότερο τη θέση της με την συντριπτική πλειοψηφία του 53%. Οι κινήσεις του Γεωργίου Παπανδρέου όταν έγινε πρωθυπουργός, αν και ανεπαρκείς, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη πολιτική αναταραχή απειλούν την ισορροπία δυνάμεων ανάμεσα στο θρόνο, το στρατό και τη Βουλή. Ο πραγματικός έλεγχος που ασκούσε ο στρατός στις πολιτικές διαδικασίες θα έπαυε να υπάρχει με τη διεξαγωγή ανόθευτων εκλογών το Μάιο του 1967 και την καθιέρωση της κυριαρχίας του Κοινοβουλίου μέσα στο κράτος. Και είναι βέβαιο πως η υπονόμηση της θέσης του στρατού μέσα στο κράτος θα είχε ιδιαίτερα έντονες συνέπειες για όσους ασκούσαν ζωτικές καταπιεστικές λειτουργίες.¹⁴

Από την άλλη πλευρά η όξυνση των πολιτικών αντιπαραθέσεων μετά τα Ιουλιανά του 1965 και ο συναφής διάχυτος φόβος των κυρίαρχων τάξεων που σκέπτονταν απελπισμένα ότι «η νομιμότητα μας σκοτώνει», τις έκανε πρόθυμες να αποδεχθούν την εκχώρηση της άσκησης της κρατικής εξουσίας σε ένα καθεστώς «έκτακτης ανάγκης». Την λύση αυτή διευκόλυνε και η έλλειψη οποιασδήποτε προπαρασκευής από τα πολιτικά κόμματα της χώρας για την αντιμετώπιση ενός τέτοιου ενδεχόμενου, παρά τις αντίθετες αισιόδοξες διακηρύξεις του Γεωργίου Παπανδρέου.¹⁵ Βασικός σκοπός λοιπόν του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967 ήταν η ματαίωση της διεξαγωγής των βουλευτικών εκλογών, που είχαν προκηρυχθεί για τις 28 Μαΐου 1967, για να προληφθεί μια σχεδόν βέβαιη νίκη της Ενώσεως Κέντρου στις κάλπες.¹⁶

Μέσα στη νύχτα της 20ής προς την 21η Απριλίου 1967 μία ομάδα αξιωματικών κίνησε τα танκς, τις δυνάμεις καταδρομών και τα σώματα ασφαλείας, για να «σώσουν» το Λαό και το Έθνος, καταλαμβάνοντας το Κοινοβούλιο, τα υπουργεία και τα άλλα δημόσια κτήρια, τους ραδιοσταθμούς και τα κέντρα τηλεπικοινωνιών. Το καθεστώς που επέβαλαν υπήρξε η πιο μακροχρόνια δικτατορία της νεοελληνικής ιστορίας σε

¹³ Νίκος Μουζέλης, *Νεοελληνική κοινωνία: όψεις υπανάπτυξης*, Αθήνα 1978, σελ.269-270

¹⁴ Νίκος Μουζέλης, *ό. π.*, σελ. 284 -286

¹⁵ Αριστόβουλος Μάνεσης, «Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας και η δύσκολη νομιμοποίηση της βίας »,στο: *Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Η δικτατορία 1967-1974, Πολιτικές Πρακτικές – Ιδεολογικός Λόγος – Αντίσταση*, Αθήνα 1999, σελ.37-38

¹⁶ Richard Clogg, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδος 1770-2013*, Αθήνα 2015, σελ.220

σχέση με τη δικτατορία του Ι. Μεταξά (1936-1941) και τις ολιγόμηνες δικτατορίες του Θ. Πάγκαλου (1925-26) και του Γ. Κονδύλη (1935). Η διακυβέρνηση της χώρας από το απριλιανό καθεστώς μπορεί να χωριστεί σε δύο περιόδους, την προσωπική παπαδοπουλική και την απρόσωπη ιωαννιδική.¹⁷

Η πρώτη νομική πράξη των πρωτεργατών του στρατιωτικού πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου ήταν να εκδώσουν, «κατόπιν προτάσεως του Υπουργικού συμβουλίου» βασιλικό διάταγμα (Βασιλικό Διάταγμα 280 της 21ης Απριλίου 1967), που έθετε σε ισχύ το νόμο «περί καταστάσεως πολιορκίας», ανέστειλε την ισχύ των κυριότερων συνταγματικών εγγυήσεων, των ελευθεριών και ίδρυε έκτακτα στρατοδικεία.¹⁸ Το διάταγμα που το περιεχόμενο του μεταδιδόταν συνεχώς ήδη από τις πρώτες πρωινές ώρες και που τελείωνε με τις λέξεις «Ο Βασιλεύς. Το Υπουργικόν Συμβούλιον.» ήταν πλαστό. Ούτε ο βασιλιάς, ούτε κάποιος υπουργός -είτε της νόμιμης κυβέρνησης που μόλις είχε ανατραπεί είτε της κυβέρνησης που προέκυψε από το πραξικόπημα και που ακόμα δεν είχε σχηματιστεί – δεν το είχε υπογράψει.

Η πλαστογραφία που διαπράχθηκε την αυγή της 21ης Απριλίου και που κανένας δεν την είχε υποπτευθεί, εξυπηρετούσε έναν στόχο πρωταρχικής σημασίας για την επιτυχία του πραξικοπήματος. Να κρύψει την πραγματικότητα, να δημιουργήσει σύγχυση και να εμφανίσει στα μάτια της κοινής γνώμης, κυρίως δε των στρατιωτικών που δεν είχαν αναμειχθεί στην συνωμοσία, ότι η πρωτοβουλία του πραξικοπήματος ανήκε στο στέμμα. Είναι ακόμη σημαντικό ότι και ο αριθμός του διατάγματος δείχνει ότι οι απριλιανοί συνωμότες το ενέτασσαν στη σειρά των διαταγμάτων που είχαν αφετηρία την 1η Ιανουαρίου 1967, επιδιώκοντας να το «πνίξουν» μέσα στη ρουτίνα των διαταγμάτων και να κρύψουν έτσι το αληθινό του πρόσωπο. Δεκαπέντε μέρες μετά το πραξικόπημα το νέο καθεστώς με συντακτική πράξη που εξέδωσε (Συντακτική πράξη Α΄ της 6ης Μαΐου 1967 «περί ασκήσεως της Συντακτικής και Νομοθετικής Εξουσίας και τροποποιήσεως του Συντάγματος») επιχειρεί να «νομιμοποιήσει» τη θέση του και ταυτόχρονα διευκρινίζει με ποιον τρόπο θα ασκήσει την απόλυτη εξουσία που κατείχε από την 21η Απριλίου 1967.¹⁹

Η πλαστογραφία με την οποία άρχισε την κυβερνητική της σταδιοδρομία η χούντα των συνταγματαρχών ήταν προανάκρουσμα της απόφασης των στρατιωτικών

¹⁷ Αριστόβουλος Μάνεσης, ό. π., σελ. 38-42

¹⁸ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974, Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα 1983, σελ. 275

¹⁹ Φαίδων Θ. Βεγλερής, *Υπόμνημα για ένα Σύνταγμα του Ελληνικού Λαού, Το Συνταγματικό Χρονικό της Δικτατορίας*, Αθήνα 1975, σελ. 17-29

να μη διστάσουν μπροστά σε κανένα νομικό εμπόδιο, για να εξασφαλίσουν αρχικά την εξουσία και να τη διατηρήσουν στη συνέχεια με κάθε θυσία. Οι αστυνομικές μέθοδοι στις οποίες κατέφυγαν οι συνταγματάρχες τοποθετούνταν σε ένα επίπεδο «εκτός νόμων» αφού ούτε η νομοθεσία που τους είχε κληροδοτήσει η προηγούμενη περίοδος, ούτε τα δικά τους νομοθετικά κείμενα δεν τους επέτρεπαν να τις χρησιμοποιούν και πολύ λιγότερο να τις ανάγουν σε μεθόδους διακυβέρνησης.

Η πρώτη αστυνομική πρακτική από χρονολογική άποψη που ακολούθησε η δικτατορία ήταν η πρακτική των αυθαίρετων συλλήψεων, που ακολουθήθηκαν από εκτοπίσεις ή κρατήσεις χωρίς δικαστικό ένταλμα. Γύρω στα 8.000 άτομα συνελήφθησαν τις πρώτες ώρες της δικτατορίας, ανάμεσα στα οποία ο πρωθυπουργός Παναγιώτης Κανελλόπουλος και πολλά μέλη της τελευταίας νόμιμης κυβέρνησης. Από αυτά, τα 6.844 εκτοπίστηκαν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Γιάρου, χωρίς να έχει ληφθεί πρωτίτερα καμιά απόφαση από τις Επιτροπές Ασφαλείας, όπως όριζε ρητά η ισχύουσα νομοθεσία για τη διοικητική εκτόπιση των πολιτικά «ύποπτων». Επιπλέον αυτές οι συλλήψεις, εκτοπίσεις και κρατήσεις ήταν παράνομες ακόμη και σύμφωνα με το νόμο «περί καταστάσεως πολιορκίας», τον οποίο είχαν επιβάλει παράνομα οι πραξικοπηματίες. Ειδικότερα, όσον αφορά τις συλλήψεις, σε όλη τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από τους συνταγματάρχες, πάνω από 80.000 άτομα συνελήφθησαν για πολιτικούς λόγους και σχεδόν πάντα χωρίς δικαστικό ένταλμα, από τα οποία μια ελάχιστη μειοψηφία 5-10 % οδηγήθηκε τελικά στο δικαστήριο για κάποια δίκη. Η συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων αυτών ή κρατήθηκε αυθαίρετα, ή εκτοπίστηκε, ή απολύθηκε, μετά από ανάκριση που συχνά διαρκούσε πολλούς μήνες.

Η δεύτερη «εκτός νόμων» πρακτική, που ακολούθησε συστηματικά το καθεστώς σε όλη τη διάρκεια της παραμονής του στην εξουσία, ήταν η πρακτική των βασανιστηρίων και, σύμφωνα με την έκφραση της Σύμβασης της Ρώμης, των άλλων μορφών απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, στα οποία υπέβαλλε τους αντιπάλους του. Αυτές οι μορφές απάνθρωπης μεταχείρισης που ήρθαν στη δημοσιότητα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ήδη από το 1969 και αποκαλύφθηκαν στα δικαστήρια που είχαν αναλάβει την τιμωρία των ενόχων μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, δεν αποτελούσαν ακραίες περιπτώσεις που οφείλονταν στον υπέρμετρο ζήλο ορισμένων οργάνων της δικτατορίας. Απεναντίας αποτελούσαν κοινές πρακτικές, ένα σύστημα σωματικών και ψυχολογικών κακώσεων, που απέβλεπε στην εξουδετέρωση, τη φυσική και

ψυχολογική εξαθλίωση των αντιπάλων του καθεστώτος και τη δημιουργία κλίματος τρομοκρατίας.

Τρίτη και τελευταία αστυνομική πρακτική ήταν η κατάπνιξη της ελευθερίας της έκφρασης. Στη συνέχεια το δικτατορικό καθεστώς προχώρησε στην έκδοση διαφόρων Αναγκαστικών Νόμων, προκειμένου να εκκαθαρίσει το διοικητικό και δικαστικό μηχανισμό, το σώμα των εκπαιδευτικών και τις ένοπλες δυνάμεις. Ταυτόχρονα διευκόλυνε την αναρρίχηση δικών του ανθρώπων σε όλες τις θέσεις κλειδιά.²⁰

Στην αποκάλυπτη επέμβαση των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή του τόπου στην ουσία δεν υπήρξε αντίσταση. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, οι πολιτικοί από τη Δεξιά μέχρι την Αριστερά, ακόμη και οι ανώτατοι αξιωματικοί των ενόπλων δυνάμεων, όλοι αιφνιδιάστηκαν.²¹ Ο βασιλιάς αρνείται την εισήγηση του συλληφθέντα πρωθυπουργού Π. Κανελλόπουλου για αντίσταση και το απόγευμα της 21ης Απριλίου δέχεται να ορκίσει «επαναστατική κυβέρνηση», θέτοντας ως μόνο όρο να μην αναλάβει την πρωθυπουργία στρατιωτικός για να προστατευθεί η διεθνής εικόνα της χώρας και προτείνοντας για τη θέση αυτή τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Κ. Κόλλια. Το πρώτο κυβερνητικό κλιμάκιο, στο οποίο μετέχουν μόνο πέντε μέλη, ορκίζεται στις 7 το απόγευμα της 21ης Απριλίου στα Ανάκτορα Αθηνών. Ο δικαστικός Κ. Κόλλιας ανέλαβε πρωθυπουργός, ο αρχηγός του ΓΕΣ αντιστράτηγος Γρ. Σπαντιδάκης αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και υπουργός Εθνικής Αμύνης, ενώ οι τρεις ηγέτες του κινήματος Νικόλαος Μακαρέζος, Στυλιανός Παττακός και Γεώργιος Παπαδόπουλος, τοποθετήθηκαν ως υπουργοί Συντονισμού, Εσωτερικών και Δημοσίας Τάξεως, και Προεδρίας αντίστοιχα. Λίγο αργότερα μεταδόθηκε διάγγελμα του πρωθυπουργού προς τον ελληνικό λαό που ανέφερε μεταξύ άλλων: «Από μακρού παριστάμεθα μάρτυρες ενός εγκλήματος, το οποίον διεπράττετο εις βάρος του κοινωνικού συνόλου και του Έθνους... Δεν απέμενεν πλέον άλλος τρόπος σωτηρίας από την επέμβασιν του στρατού μας ... Η επέμβασις αύτη βεβαίως αποτελεί εκτροπήν εκ του Συντάγματος, αλλ' η εκτροπή αύτη ήτο επιβεβλημένη δια την σωτηρίαν της Πατρίδος... Δεν ανήκομεν εις ουδέν πολιτικόν κόμμα και ουδεμίαν πολιτικήν παράταξιν είμεθα διατεθειμένοι να ευνοήσωμεν εις βάρος της άλλης ... Ελαυνόμεθα αποκλειστικώς από πατριωτικά κίνητρα και επιδιώκομεν να καταργήσωμεν την φαυλοκρατίαν. Να εξυγιάνωμεν τον δημόσιον βίον... Να αποτρέψωμεν τον διχασμόν και την αλληλοσφαγήν προς την

²⁰ Στέφανος Μ. Φίλος, *Το χρονικό ενός θεσμού - Διοίκηση και Εποπτεία της Εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150 ετία 1832 -1982*, Αθήνα 1984, σελ. 138-139

²¹ Richard Clogg, ό .π., σελ.220

οποίαν μας κατηύθυνον κακοί Έλληνες και να δημιουργήσωμεν υγιείς βάσεις δια την ταχείαν επάνοδον της χώρας εις τον αληθώς ορθόδοξον κοινοβουλευτικόν βίον ...Κηρύσσομεν την συναδέλφωσιν. Από της στιγμής αυτής δεν υπάρχουν Δεξιοί, Κεντρώοι, Αριστεροί. Υπάρχουν μόνον Έλληνες, οι οποίοι πιστεύουν εις την Ελλάδα».²²

Επτά μήνες μετά την αφαίρεση εξουσιών που υπέστη τη δραματική νύχτα της 21ης Απριλίου ο Κωνσταντίνος είχε έτοιμο σχέδιο δράσης που θα κατέλυε τη δικτατορία. Ο στρατηγός Κ. Δόβας, αρχηγός του Στρατιωτικού Οίκου των Ανακτόρων διαμόρφωσε την τελική μορφή του σχεδίου την οποία και ενέκρινε ο βασιλιάς. Λίγοι είχαν μνηθεί άμεσα στη βασιλική ενέργεια, καθώς η στενότερη παρακολούθηση του Κωνσταντίνου δεν του επέτρεπε να προσεγγίσει πολιτικούς και αξιωματικούς. Η «βασιλική αντεπανάσταση» της 13ης Δεκεμβρίου 1967 απέτυχε και ο βασιλιάς κατέφυγε στη Ρώμη. Η ήττα του βασιλικού κινήματος είχε ως αποτέλεσμα την ισχυροποίηση της χούντας. Η αναχώρηση του βασιλιά ευνοεί τα σχέδια των αξιωματικών και η «επαναστατική επιτροπή» σε έκτακτη συνεδρίασή της αποφασίζει να αναλάβει αντιβασιλιάς ο έως τότε υφυπουργός Άμυνας στρατηγός Ζωιτάκης και να αναθέσει την πρωθυπουργία στον Γεώργιο Παπαδόπουλο. Η αναγνώριση της νέας κυβέρνησης μετά την ήττα του βασιλικού αντικινήματος υπήρξε νίκη του Γεωργίου Παπαδόπουλου, όχι μόνο έναντι του βασιλιά, αλλά και έναντι της ριζοσπαστικής πτέρυγας της Επαναστατικής Ομάδας, καθώς με την ανάληψη της πρωθυπουργίας αποκτούσε περισσότερη ισχύ και επηρέαζε τους συσχετισμούς των δυνάμεων μέσα στους κόλπους του στρατιωτικού καθεστώτος.²³

Με την Α΄ Συντακτική Πράξη της 6ης Μαΐου 1967 οι στρατιωτικοί διόρισαν επιτροπή 20 νομομαθών για να αναλάβει την επεξεργασία νέου «Συντάγματος». Στις 23 Δεκεμβρίου 1967 ο πρόεδρος της εικοσαμελούς επιτροπής ενεχείρισε επισήμως στον πρωθυπουργό Γεώργιο Παπαδόπουλο ένα σχέδιο Συντάγματος από 125 άρθρα. Στα μέσα Σεπτεμβρίου 1968 ο πρωθυπουργός παρέδωσε στους δημοσιογράφους το κυβερνητικό σχέδιο, για να επακολουθήσει διάλογος, ο οποίος όμως ήταν αδιάφορος για την κυβέρνηση που το υπέβαλε αμετάβλητο σε δημοψήφισμα που διεξήχθη στις 29 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου.²⁴ Η υπερψηφίση του δημοψηφίσματος με πλειοψηφία

²² Σόλων Ν. Γρηγοριάδης, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1941 - 1974, Δικτατορία 1967-1974*, Αθήνα 2011, τ.3, σελ. 105 -107

²³ Σόλων Ν. Γρηγοριάδης, ό. π., σελ. 157 -195 και 197-209

²⁴ Φαίδων Θ. Βεγλερής, ό. π., σελ. 42-43

91,87% - χάρη στο στρατιωτικό νόμο, τη βία και τη νοθεία - δεν επέφερε καμιά αλλαγή του καθεστώτος, γιατί το ιδιαίτερα αυταρχικό Σύνταγμα δεν ίσχυσε ποτέ. Στην πραγματικότητα συνεχίστηκε η ίδια κατάσταση, καθώς τυπικά η κυβέρνηση και στην ουσία η ομάδα των συνωμοτών και ο πρωθυπουργός που την εκπροσωπούσε, συγκέντρωνε το σύνολο των εξουσιών και τις ασκούσε με απόλυτα αυθαίρετο και ανεξέλεγκτο τρόπο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η θέση σε ισχύ ορισμένων συνταγματικών εγγυήσεων που αφορούσαν την άσκηση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, το απαραβίαστο του ασύλου της κατοικίας και την προστασία της προσωπικής ασφάλειας ήταν εμπαιγμός του λαού, καθώς η άσκηση των ελευθεριών του συνέχιζε επίσημα να διέπεται από το νόμο «περί καταστάσεως πολιορκίας», που παρέμενε σε ισχύ.²⁵

Η δικτατορία ωστόσο είχε αποδώσει ιδιαίτερη σημασία στην αποκληθείσα «επιχείρηση Σύνταγμα». Καταρχάς στην επαφή τους με το διεθνές περιβάλλον οι στρατιωτικοί γρήγορα αντιλήφθηκαν ότι η συγκυρία της εποχής δεν ευνοούσε την επιβολή ποικιλώνυμων αυταρχικών καθεστώτων. Επιδίωξαν λοιπόν να βελτιώσουν την εικόνα της χώρας και να δώσουν την εντύπωση ότι η πορεία που διαγράφουν θα οδηγούσε στην αποκατάσταση μιας κολοβής έστω νομιμότητας. Επιπλέον γρήγορα κατανόησαν ότι ο λαός δεν μπορούσε να ανεχθεί επί μακρόν το ανελεύθερο καθεστώς τους. Έπρεπε επομένως να δημιουργήσουν ένα πλαίσιο που θα μπορούσε να δικαιολογήσει την προσδοκία φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος. Από την άλλη προσπαθούσαν διακαώς να οργανώσουν συνταγματικά το κράτος επιβάλλοντας ένα ιδιότυπο στρατοκρατικό κράτος. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι επάλληλες δικλίδες ασφαλείας που περιείχε το πρώτο δικτατορικό Σύνταγμα είχαν σκοπό να ελέγξουν τις αντιπροσωπευτικές διαδικασίες που προέβλεπε, ενώ η χώρα παρέμενε σε καθεστώς συνταγματικής αυθαιρεσίας.²⁶

Η δικτατορία δεν μπόρεσε να κρατήσει πολύ περισσότερο από ένα χρόνο το σχήμα της «αντιβασιλείας» με τον συνεργό της στρατιωτικό στη θέση του «απέχοντος αδικαιολόγητα από τα καθήκοντά του» βασιλιά. Στις 21 Μαρτίου 1972 το Υπουργικό Συμβούλιο απάλλαξε από τα καθήκοντά του τον «αντιβασιλέα» Γ. Ζωιτάκη και διόρισε «αντιβασιλέα» τον ίδιο τον πρωθυπουργό Γ. Παπαδόπουλο. Με αυτόν τον τρόπο η

²⁵ Νίκος Αλιβιζάτος, ό. π., σελ. 282 - 286

²⁶ Γιώργος Παπαδημητρίου, «Η ατελέσφορη προσπάθεια για τη συνταγματική οργάνωση του δικτατορικού καθεστώτος», στο: *Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Η δικτατορία 1967-1974, Πολιτικές Πρακτικές –Ιδεολογικός Λόγος – Αντίσταση*, Αθήνα 1999, σελ. 54-56

δικτατορική κυβέρνηση μετέβαλε το πολίτευμα σε μονοκρατορία ενός από τα μέλη της Χούντας και εξαφάνισε έτσι το τελευταίο ίχνος της «βασιλικής δικτατορίας».²⁷

Καταλύτης, ωστόσο, για τις ραγδαίες εξελίξεις που θα ακολουθούσαν και για την μετεξέλιξη του καθεστώτος υπήρξε η εκδήλωση στις 22 Μαΐου 1973 του αντιδικτατορικού κινήματος του Ναυτικού. Στο διάγγελμά τους προς τον ελληνικό λαό που είχαν προετοιμάσει και που θα μεταδιδόταν από τους ραδιοπομπούς των πολεμικών στις 23 Μαΐου, οι αξιωματικοί του Πολεμικού Ναυτικού δήλωναν πως αναλάμβαναν «αγώνα δια την αποκατάστασιν της δημοκρατίας». Ανέφεραν ακόμη ως δικαιολογητική βάση του εγχειρήματός τους την καταδυνάστευση του λαού από τους δικτάτορες και την καταπάτηση των πλέον στοιχειωδών δικαιωμάτων των πολιτών. Επεσήμαιναν την διεθνή απομόνωση της χώρας και την υποθήκευση του ευρωπαϊκού της προσανατολισμού («...το πρωτόγονο και αναχρονιστικό αυτό καθεστώς κατερράκωσε το γόητρον του Ελληνικού κράτους και προεκάλεσε μόνιμον κρίσιν εις τας σχέσεις της Ελλάδος μετά των φυσικών της φίλων και συμμάχων. Η θέσις μας εντός του ελευθέρου κόσμου εκλονίσθη. Το ευρωπαϊκόν μας μέλλον υπεθηκεύθη»). Κατήγγειλαν την προσπάθεια της δικτατορίας να επιρρίψει την ευθύνη για τις εθνικές συμφορές στις Ένοπλες Δυνάμεις και κατέληγαν πως σκοπός τους είναι «η αποκατάστασις της νομιμότητος, ο σχηματισμός Μεταβατικής Κυβερνήσεως, υπό πολιτικόν ηγέτην διεθνούς κύρους και εμπιστοσύνης». Φαίνεται όμως πως την τελευταία στιγμή τα σχέδιά τους διέρρευσαν και οι μνημένοι αντιπλοίαρχοι του Πολεμικού Ναυτικού συνελήφθησαν από την στρατιωτική αστυνομία λίγες ώρες προτού εκδηλωθεί μία ανοικτή στάση και οδηγήθηκαν στο ΕΑΤ/ΕΣΑ.²⁸

Η αποκάλυψη της συνωμοσίας του Πολεμικού Ναυτικού έδωσε στο καθεστώς την αφορμή για την ανανέωση του προσωπείου του και την κατάργηση της Μοναρχίας. Με τη Συντακτική Πράξη της 1ης Ιουνίου 1973 το καθεστώς περιβλήθηκε τον μανδύα της Προεδρικής Δημοκρατίας και διόρισε ως προσωρινό Πρόεδρο της Δημοκρατίας τον ως τότε αντιβασιλέα – πρωθυπουργό Γ. Παπαδόπουλο, ο οποίος για πρώτη φορά κατονομάστηκε επίσημα «Αρχηγός της Επανάστασεως της 21ης Απριλίου 1967» (άρθρο 1). Στις 15 Ιουνίου 1973, η δικτατορική κυβέρνηση έδωσε στη δημοσιότητα ένα σχέδιο ψηφίσματος που τροποποιούσε ριζικά το Σύνταγμα του 1968. Ακολούθησε η υπερψήφιση του σχεδίου ψηφίσματος στο δημοψήφισμα που προκηρύχθηκε για τις

²⁷ Φαίδων Θ. Βεγλερής, ό. π., σελ. 49- 50

²⁸ Σόλων Ν. Γρηγοριάδης, ό. π., σελ.589 - 610

29 Ιουλίου 1973- και αυτό έγινε υπό στρατιωτικό νόμο - με πλειοψηφία 77,20 %.²⁹ Το νέο Σύνταγμα θα ετίθετο σε πλήρη εφαρμογή μέσα στο 1974, εντός του οποίου ο Γεώργιος Παπαδόπουλος δεσμεύτηκε ότι θα διεξάγονταν ελεύθερες εκλογές. Οι σημαντικότερες καινοτομίες του δικτατορικού Συντάγματος του 1973 συνίσταντο στην αλλαγή του αρχηγού του κράτους και στην πρόβλεψη ενός χρονοδιαγράμματος που ρύθμιζε με κάθε λεπτομέρεια τη μετεξέλιξη και τη «φιλελευθεροποίηση» του καθεστώτος, ενώ διατηρούσε παράλληλα ασφυκτικές δικλίδες ασφαλείας για την προστασία της βαθύτερης ουσίας του πολιτεύματος. Οι παραχωρήσεις που επιχείρησαν οι κρατούντες για να διατηρηθούν στην εξουσία έχουν να κάνουν αφενός με τη διαρκώς μειούμενη ανοχή του ξένου παράγοντα και αφετέρου με την εντονότερη παρουσία των αντιδικτατορικών δυνάμεων στην πολιτική ζωή του τόπου.³⁰

Το πείραμα της φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος δεν άργησε να αποβεί μοιραίο. Στις 17 Νοεμβρίου 1973 ο Γ. Παπαδόπουλος κήρυξε ξανά τον στρατιωτικό νόμο σε όλη τη χώρα, μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου, που καταπνίγηκε άγρια από τις δυνάμεις ασφαλείας και το στρατό. Μια εβδομάδα μετά την αιματηρή αντίδραση του στρατιωτικού καθεστώτος στην εξέγερση του Πολυτεχνείου, στις 25 Νοεμβρίου 1973, ο δικτάτορας και το συνταγματικό του οικοδόμημα ανατράπηκαν από μια άλλη ομάδα αξιωματικών, με επικεφαλής τον αρχηγό της στρατιωτικής αστυνομίας (ΕΣΑ) Δ. Ιωαννίδη, που κατέλαβε την εξουσία για να την ασκήσει με τρόπο απόλυτα αυθαίρετο. Το καθεστώς που προήλθε από το πραξικόπημα της 25ης Νοεμβρίου, αφού διακήρυξε την πρόθεσή του να καταρτίσει ένα νέο σύνταγμα, επιβίωσε ως την πτώση του χάρη στο στρατιωτικό νόμο, στην τρομοκρατία, την πλήρη ανομία και αυθαιρεσία. Η νέα στρατιωτική χούντα έμεινε στην εξουσία ως τον Ιούλιο του 1974, όταν μετά το πραξικόπημα που επιχείρησε κατά της κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας και μετά την εισβολή του τουρκικού στρατού στην Κύπρο αναγκάστηκε να παραχωρήσει την εξουσία στους πολιτικούς.³¹

Εφτά χρόνια, τρεις μήνες και τρεις μέρες κυβέρνησε τη χώρα η στρατοκρατική δικτατορία, που κατάφερε να επιζήσει για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος έχει να κάνει με εξωτερικούς παράγοντες και συγκεκριμένα με την ενεργό και αποφασιστική υποστήριξη και ενίσχυση – στρατιωτική, οικονομική και διπλωματική – των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Επιπλέον με την ανοχή και έμμεση υποστήριξη

²⁹ Φαίδων Θ. Βεγλερής, ό. π., σελ. 50 -52

³⁰ Γιώργος Παπαδημητρίου, ό. π., σελ. 56-57

³¹ Νίκος Αλιβιζάτος, ό. π., 295 -298

που της παρείχαν οι κυβερνήσεις των χωρών του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», με πρώτη τη Σοβιετική Ένωση, διατηρώντας μαζί της διπλωματικές και αναπτύσσοντας εμπορικές και πολιτιστικές σχέσεις. Ο δεύτερος λόγος έχει να κάνει με εσωτερικούς παράγοντες και συγκεκριμένα με την υποστήριξη που παρείχαν στο καθεστώς οι κυρίαρχες τάξεις με τα μεγάλα συμφέροντα, αλλά και με την απάθεια και αδράνεια της μεγάλης λαϊκής μάζας, η οποία τήρησε στην πλειονότητά της παθητική στάση, αν και αρνήθηκε να αναγνωρίσει το δικτατορικό καθεστώς και να συνεργαστεί μαζί του. Βέβαια η χούντα βρήκε συνεργάτες που επιδίωξαν ή δέχθηκαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους και τη βοήθησαν, είτε στην κυβέρνηση, είτε στη διοίκηση είτε σε επίπεδο στρατιωτικής ηγεσίας, αλλά σε καμία περίπτωση αυτοί δεν ήσαν αρκετοί για να διασφαλίσουν την εξουσία του καθεστώτος.³² Οι στρατοκράτες δεν κατάφεραν ακόμη να βρουν κανέναν σύμμαχο μεταξύ των πολιτικών όχι μόνο του Κέντρου και της Αριστεράς, αλλά ούτε και της παραδοσιακής Δεξιάς. Στάθηκαν έτσι οι απριλιανοί δικτάτορες απέναντι σε όλο το φάσμα του πολιτικού κόσμου, από τη Δεξιά έως την Αριστερά, τρέφοντας, όπως και ο Μεταξάς, μια ιδιαίτερη εχθρότητα απέναντι στους κομμουνιστές, πραγματικούς ή υποτιθέμενους.³³

Η στρατοκρατική δικτατορία αυτοχαρακτηρίστηκε «Εθνική Επανάσταση», επιδιώκοντας με την παραπειστική σύζευξη των όρων «Έθνος» και «Επανάσταση» να καλλιεργήσει στο λαό μια ψεύτικη συνείδηση και καταφέροντας τελικά να εξουδετερώσει ιδεολογικά και την έννοια της Επανάστασης και την έννοια του Έθνους. Σε καμία φάση του το καθεστώς δεν απέκτησε το παραμικρό λαϊκό έρεισμα και εκτός από το απλοϊκό σύνθημα «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών» το καθεστώς της 21ης Απριλίου δεν είχε καμία ιδεολογία. Υπήρξε ένα κατ' εξοχήν αυταρχικό καθεστώς που αντιμετώπισε τον ελληνικό λαό ως «εσωτερικό εχθρό» και προσπάθησε να καταστήσει τους πολίτες απλούς υπηκόους. Και ως αυθεντικό αυταρχικό καθεστώς ήταν καθεστώς αυθαιρεσίας και ανομίας, που επιβλήθηκε παράνομα και μέχρι τέλους παρέμεινε ανομιμοποίητο.³⁴

³² Αριστόβουλος Μάνεσης, ό. π., σελ. 42-49

³³ Richard Clogg, ό. π., σελ. 222

³⁴ Αριστόβουλος Μάνεσης, ό. π., σελ. 40- 41 και 48-52

1.2 Ο Αναγκαστικός Νόμος 129 της 19ης Σεπτεμβρίου 1967

Για τη Γενική Εκπαίδευση το δικτατορικό καθεστώς εξέδωσε δύο βασικά νομοθετήματα, τον Αναγκαστικό Νόμο 129/1967 και το Νομοθετικό Διάταγμα 651/1970, με τα οποία επέβαλε τις επιλογές του και έθεσε οριστικά τέρμα στην Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1964-65.

Όταν οι στρατιωτικοί ανέλαβαν την εξουσία εκδήλωσαν τις «αναμορφωτικές» τους προθέσεις στον χώρο της εκπαίδευσης. Στις 5 Μαΐου 1967 με τηλεγραφική διαταγή του Υπουργείου Παιδείας προς τα Γυμνάσια διακόπτεται η διδασκαλία του μαθήματος «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος» και αντικαθίσταται με τη διδασκαλία του νοήματος και των σκοπών της «Επαναστάσεως». Με το ίδιο πνεύμα θα καταργηθεί με τον ΑΝ 59 της 24ης Ιουνίου 1967 το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ο Υπουργός Παιδείας Κ. Καλαμποκιάς σε ανακοίνωσή του στις εφημερίδες, αφού επισημαίνει ότι ο αληθινός σκοπός της ίδρυσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου ήταν «η υποταγή της Παιδείας εις μίαν πολιτικήν παράταξιν», στρέφεται κατά των μελών του, τα οποία κατά τη γνώμη του διορίστηκαν «επί τη βάσει κριτηρίων καθαρώς κομματικών και ουχί βάσει της επιστημονικής των καταρτίσεως και της καταλληλότητος». Και καταλήγει με την αυτάρεσκη διατύπωση ότι η Εθνική Κυβέρνηση εξέφρασε τη γενική λαϊκή κατακραυγή κατά «του αποτυχόντος, πολυαρίθμου και πολυδαπάνου τούτου οργάνου».³⁵ Την ίδια τύχη είχε και η διαδικασία των εισιτηρίων εξετάσεων για την είσοδο στα ΑΕΙ μέσα από το θεσμό του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου, καθώς με τον ΑΝ 40 της 19ης Ιουνίου 1967, προβλέπεται εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση χωρίς εξετάσεις σε ποσοστό 15% των απολυθέντων μαθητών κάθε έτους «δια τους έχοντας υψηλόν φρόνημα, άμεμπτον ήθος και χαρακτήρα».³⁶ Πάντως η σχετική διάταξη δεν ίσχυσε ποτέ, καθώς δεν ενσωματώθηκε στον ΑΝ 129/67.

Μέσα στο κλίμα της πρώτης μεταπραξικοπηματικής ορμής η κυβέρνηση της 21ης Απριλίου 1967 με τον Αναγκαστικό Νόμο 129 της 19ης Σεπτεμβρίου 1967 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδύσεως και άλλων τινών διατάξεων» ανατρέπει ολοκληρωτικά όσα καθιέρωσε η Ένωση Κέντρου. Στο πρώτο άρθρο ορίζεται

³⁵ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας) 1895-1967*, Αθήνα 1988, τ.2, σελ. 292 και 294-295

³⁶ Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σελ. 293

ότι η Γενική Εκπαίδευση παρέχει αγωγή «επί τη βάσει των ιδεωδών του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» και αποσκοπεί «να καταστήσει τους εκπαιδευόμενους ικανούς όπως εκπληρώσει τας υποχρεώσεις των ως άνθρωποι και πολίται και ανταποκρίνονται εντός της πολιτικής κοινότητας του ελληνικού έθνους εις τας επιβαλλομένας απαιτήσεις υπό της συγχρόνου ζωής».³⁷

Ο ΑΝ 129 προβλέπει καταρχάς ότι η Γενική Εκπαίδευση περιλαμβάνει την Δημοτική, τη Μέση και την Επαγγελματική Εκπαίδευση. Η Δημοτική Εκπαίδευση περιλαμβάνει το Νηπιαγωγείο στο οποίο παρέχεται προσχολική αγωγή και το εξαετές Δημοτικό. Παύει να ισχύει η διάκριση των σχολείων της Μέσης Εκπαίδευσης σε «Γυμνάσια» και «Λύκεια», όπως προβλεπόταν από το ΝΔ 4379/1964 και γυρίζουμε στο μονολιθικό τύπο του εξάχρονου Γυμνασίου «διαιρούμενον εις κατώτερον και ανώτερον κύκλον». Η υποχρεωτική φοίτηση των παιδιών περιορίζεται πάλι στα 6 χρόνια του Δημοτικού σχολείου «δυναμένη να παραταθή εις εννεαετή δια Βασιλικών Διαταγμάτων εκδιδόμενων προτάσει των Υπουργών Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Οικονομικών». Η δημοτική γλώσσα περιορίζεται στις τρεις πρώτες τάξεις του Δημοτικού, ενώ στις υπόλοιπες τάξεις του Δημοτικού, στο Γυμνάσιο, στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες και σε όλες γενικά τις Ανώτερες Σχολές επανέρχεται η καθαρεύουσα, η οποία και καθίσταται «το όργανον εκφράσεως, γραπτής και προφορικής, διδασκόντων και διδασκομένων».

Επανέρχονται οι εισαγωγικές εξετάσεις για το Γυμνάσιο, ενώ στον κατώτερο γυμνασιακό κύκλο επανέρχονται τα πρωτότυπα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Διατηρείται η δωρεάν παιδεία στα δημόσια σχολεία, καταργείται το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο και επανέρχονται οι εισιτήριες εξετάσεις για τις Ανώτερες και Ανώτατες Σχολές.

Στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες τα έτη φοίτησης από τρία περιορίζονται πάλι στα δύο και επαναφέρεται η μετεκπαίδευση όλων των εκπαιδευτικών λειτουργών της Δημοτικής και της Μέσης Εκπαίδευσης στα Διδασκαλεία, συνεπεία και της κατάργησης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Τέλος, επανασυγκροτείται το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (Α.Ε.Σ.), ως γνωμοδοτικό και συμβουλευτικό όργανο.³⁸

Με τον ΑΝ 129/1967 η εκπαίδευση τέθηκε στα προ του 1964 πλαίσια και έγινε φανερό πως η δικτατορία διακατεχόμενη από μία έντονη διάθεση αντίδρασης για ό,τι

³⁷ Αλέξης Δημαράς, ό. π., σελ.296

³⁸ Αλέξης Δημαράς, ό. π., σελ. 296 -299

είχε συντελεστεί την περίοδο του κοινοβουλευτισμού, ανατρέπει τον φιλελεύθερο ιδεολογικό προσανατολισμό της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της Ένωσης Κέντρου. Οι δικτάτορες επιθυμώντας να αποκτήσουν κοινωνικά και πολιτικά ερείσματα εμφανίστηκαν ως συνεχιστές των αξιών της ιδεολογίας της εθνοφροσύνης, που αποτέλεσε κυρίαρχη ιδεολογία του μεταπολεμικού κράτους. Η έντονη επαναπροβολή του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού ως επίσημης –εθνικής ιδεολογίας και η στροφή στην «καθ' ημάς αρχαιότητα» θα δημιουργήσει μία ιδεολογία αντιπαραθετική με την ιδέα του εκσυγχρονισμού που είχαν ακολουθήσει οι κυβερνήσεις της κοινοβουλευτικής περιόδου. Η αντι-δραστική διάθεση της δικτατορίας αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο στο γλωσσικό ζήτημα, καθώς οδηγεί τη δημοτική γλώσσα στα επίπεδα της δεκαετίας του '20 και των αρχών της δεκαετίας του '30, όταν ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός και οι αντίπαλοί του έδιναν τις πιο σκληρές μάχες τους σε νομοθετικό επίπεδο.³⁹

Το πώς αντιλαμβάνεται το καθεστώς την παρέμβασή του στην πολιτική ζωή της χώρας αποτυπώνεται εύγλωττα από τον θεωρητικό του καθεστώτος Γεώργιο Γεωργαλά: «..στοιχείο της Ιδεολογίας μας είναι η συνέχιση της Παραδόσεώς μας, η καλλιέργεια της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, η επιδίωξις του ηθικού μας μεγαλείου. Με αυτόν τον τρόπο διαφυλάσσεται η εθνική μας προσωπικότης».⁴⁰ Ειδικότερα για την εκπαίδευση τονίζει πως «..η Παιδεία μας οφείλει να είναι θεμελιωμένη στην Ελληνική Παράδοση. Καμία απόκλισις της από αυτήν δεν επιτρέπεται».⁴¹

1.3 Το σύνταγμα του 1968

Ενώ η δικτατορία με την επιβολή του AN 129/67 επιδόθηκε στη μεθοδική ανατροπή όσων είχαν προωθηθεί μέσα στα πλαίσια της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ένωσης Κέντρου, λίγους μήνες αργότερα, οι συζητήσεις στο υπουργικό συμβούλιο αισθητοποιούν το αδιέξοδο των εν χρήσει ιδεολογικών συμβόλων του καθεστώτος.⁴² Η συζήτηση για την εκπαίδευση στο υπουργικό συμβούλιο περιστράφηκε κυρίως γύρω από την αποκωδικοποίηση της ιδεολογίας του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, η οποία

³⁹ Φ. Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950 – 1974)*, Θεσσαλονίκη 1990, σελ.250 -253

⁴⁰ Γεώργιος Γεωργαλάς, *Η ιδεολογία της Επανάστασεως, όχι δόγματα αλλά ιδεώδη*, Αθήναι 1968,σελ.49

⁴¹ Γεώργιος Γεωργαλάς, *ό. π.*, σελ 49

⁴² Φ. Δ. Χαραλάμπους, *ό. π.*, σελ. 254

έπρεπε να διέπει την εκπαίδευση, και γύρω από την υποχρεωτική εκπαίδευση και την επίσημη γλώσσα της εκπαίδευσης.

Σε ό,τι αφορά τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό αποκαλύφθηκε η ασάφεια και η ανεπάρκεια του όρου που το μεταπολεμικό κράτος τον ανήγαγε σε επίσημη ιδεολογία και τον κατοχύρωσε συνταγματικά ως ιδεολογικό προσανατολισμό της εκπαίδευσης. Τον όρο αυτό η δικτατορία τον κατέστησε ακόμη πιο κοινόχρηστο και τετριμμένο στους πανηγυρικούς της, προκειμένου να διαχύσει την ιδεολογία της στο κοινωνικό σώμα. Σε επίπεδο υπουργικού συμβουλίου τώρα πιστοποιείται ότι ο όρος ελληνοχριστιανικός πολιτισμός είναι μεν η λυδία λίθος της καθεστωτικής ιδεολογίας, από την άλλη όμως είναι ένας όρος αδόκιμος και αντιφατικός.⁴³

Ο Αναπληρωτής Υπουργός Συντονισμού Ι. Ροδινός –Ορλάνδος υποστηρίζει στο Υπουργικό Συμβούλιο: «Θέλω δια την τιμήν των όπλων, να ρίξω μίαν βολήν εναντίον της εννοίας αυτής, η οποία χρησιμοποιείται πάρα πολύ συχνότερα τελευταίως, του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Δεν θα ήθελον να συμπεριληφθή εις το Σύνταγμα αυτή η έννοια, ως αδόκιμος. Εμπεριέχει τω όντι, μίαν σαφή Contradiction in objecto».⁴⁴ Με την άποψη αυτή σπεύδουν να συμφωνήσουν ο Υπουργός Δικαιοσύνης, Ι. Τριανταφυλλόπουλος, ο Υπουργός Οικονομικών Α. Ανδρουτσόπουλος και ο Υπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης. Αλλά και ο Γεώργιος Παπαδόπουλος αναφέρει για τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό: «Η βασική έλλειψις δια το σημερινόν Ελληνικόν έθνος είναι, ότι δεν έχει συστηματοποιηθή ή –θα αποτολμήσω την έκφρασιν – κωδικοποιηθή, παρά τινος των πνευματικών διδασκάλων του η φιλοσοφία ή η κοσμοθεωρία αύτη, επί της οποίας η Ελλάς εστήριξεν τα πεπρωμένα της, τους προσανατολισμούς της και την εν γένει εξέλιξίν της [...].Υπάρχει παράδοσις και συνείδησις του πολιτισμού τούτου, αλλά δεν υπάρχει η έκφρασις, δια να κρυσταλλώσσωμεν τας κατευθύνσεις των αρχών παιδείας».⁴⁵

Ο προβληματισμός που γεννά ο όρος δημιουργεί δύο τάσεις μέσα στο Υπουργικό Συμβούλιο. Η μία είναι αυτή που υποστηρίζει ότι ο όρος πρέπει να παραμείνει στο Σύνταγμα όπως έχει, όχι γιατί είναι απαραίτητα ορθός, αλλά γιατί πρέπει το καθεστώς να φανεί συνεπές απέναντι στα ιδεώδη που εξέφρασε, αναγορεύοντας τον εαυτό του ως τον μόνο εγγυητή τους. Υποστηρικτές της άποψης

⁴³ Φ. Δ. Χαραλάμπους, ό. π., σελ. 254

⁴⁴ Βασίλειον της Ελλάδος-Υπουργικόν Συμβούλιον, *Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968*, Αθήναι 1971, σελ.106

⁴⁵ Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ. 112

αυτής είναι ο Λ. Πάτρας, Υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας, ο Ε. Τσέλλος, Υπουργός Εμπορίου και ο Στυλιανός Παττακός, Α΄ Αντιπρόεδρος και Υπουργός Εσωτερικών. Ο τελευταίος μάλιστα υποστηρίζοντας την άποψη να παραμείνει αδιαίρετος ο όρος στο νέο Σύνταγμα αναφέρει χαρακτηριστικά: «Επειδή έχομεν θέσει και ως ιδεολογικήν βάσιν την «Ελλάδα των Ελλήνων Χριστιανών», νομίζω, ότι επιβάλλεται να παραμείνη «Ελληνοχριστιανικού Πολιτισμού»».⁴⁶

Η δεύτερη τάση στο Υπουργικό Συμβούλιο είναι αυτή που υποστηρίζει τη διαίρεση του όρου «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός», ως λύση ανάγκης και αυτή, καθώς γίνεται μία συνειδητή επιλογή ανάμεσα σε δύο αντιμαχόμενες έννοιες. Ο Π. Πιπινέλης υποστηρίζει χαρακτηριστικά: «Οι δύο αυτοί όροι αντιμάχονται αλλήλους και ευρίσκονται εις οξείαν αντίθεσιν, εις απόλυτον αντίθεσιν. Επομένως, είτε τους ενώσετε εις μίαν λέξιν, είτε όχι, η αντίθεσις υπάρχει. Αλλά η διατύπωσις χωριστά αμβλύνει κάπως την αντίφασιν η οποία υπάρχει και εγώ, θα θεωρούσα καλύτερον τον χωρισμόν». Μαζί του θα συμφωνήσει ο Υπουργός Παιδείας Θ. Παπακωνσταντίνου.⁴⁷

Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η παρέμβαση του Υπουργού Εργασίας Α. Βογιατζή, ο οποίος προτείνει να προστεθεί στην παράγραφο 1 του άρθρου 17 η λέξη «ρεαλισμός», γιατί όπως διευκρινίζει στη συνέχεια: «Η λέξις «παιδεία» δεν είναι αυτονόητον ότι περιλαμβάνει την εξυπηρέτησιν των αναγκών αυτών, διότι μέχρι σήμερον η κλασσική παιδεία παρημπόδιζε να κάμωμεν τεχνικάς σχολάς».⁴⁸ Η άποψη του Υπουργού Εργασίας επιβεβαιώνει το γεγονός ότι η στενή-συντηρητική ερμηνεία του ιδεολογικού ερείσματος του μεταπολεμικού κράτους ταύτιζε την εκπαίδευση με τον κλασικιστικό προσανατολισμό, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται ο αναπροσανατολισμός της εκπαίδευσης σε πρακτικές κοινωνικές ανάγκες.⁴⁹

Το θέμα φαίνεται να κλείνει με την παρέμβαση του Γ. Παπαδόπουλου, οποίος τάσσεται υπέρ της παραμονής και διαίρεσης του όρου στο υπό εκκώλυση Σύνταγμα. Μεταξύ άλλων ο Πρόεδρος της στρατιωτικής κυβέρνησης αναφέρει: «Εάν διασπάσωμεν τον όρον «Ελληνοχριστιανικό», έχομεν αναφοράν εις δύο θεωρίας, τας αρχάς των οποίων συνυφαίνομεν αρμονικώς αντί να έχωμεν ένα νεφέλωμα κοσμοθεωρητικόν[...]. Και επί τη βάσει τούτων να αποβλέψωμεν εις την κατεύθυνσιν

⁴⁶ Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ. 112

⁴⁷ Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ. 109

⁴⁸ Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ. 110

⁴⁹ Φ. Δ. Χαραλάμπους, ό. π., σελ. 256

της εθνικής αγωγής των Ελλήνων, δια να δημιουργήσωμεν ένα νέον ξεκίνημα, μίαν νέαν αφετηρίαν, η οποία θα είναι σαφώς εθνική».⁵⁰

Συμπερασματικά, ο προβληματισμός γύρω από τον όρο του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού δεν είναι απλά θέμα διατύπωσης, αλλά περισσότερο καταδεικνύει το κενό του περιεχομένου της κρατικής ιδεολογίας και του προσανατολισμού της εκπαίδευσης. Ωστόσο, παρά τις αρνητικές διαπιστώσεις και τις κεντρόφυγες τάσεις, ο όρος διατηρεί αμείωτη την αξία του, καθώς λειτουργεί γενικά ως σύμβολο του αντι-κομμουνισμού και συνάδει με τον πολιτικό –ιδεολογικό προσανατολισμό της εκπαίδευσης. Γι' αυτό και αποφασίζεται τελικά η διαίρεση του όρου στο νέο Σύνταγμα, παρόλο που έχει διαπιστωθεί η αποσύνθεση του όρου.⁵¹

Η συζήτηση στο Υπουργικό Συμβούλιο για την υποχρεωτική εκπαίδευση, αποκαλύπτει τον αντιδραστικό χαρακτήρα του ΑΝ 129, καθώς όλα τα μέλη του Συμβουλίου εκφράζουν την άποψη ότι πρόκειται και πάλι να επεκταθεί στα οκτώ ή εννέα έτη. Μάλιστα ο Υπουργός Παιδείας Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου αναφέρει, σχετικά με την αναφορά της παραγράφου 3 του άρθρου 17 του σχεδίου Συντάγματος, ότι δέχεται την αρχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, η διάρκεια της οποίας «ημπορεί να κυμαίνεται και πάντοτε να αυξάνη» και καταλήγει πως «υποσχόμεθα εμμέσως ότι την εξαετούς διάρκειας υποχρεωτικήν εκπαίδευσιν θα την καταστήσωμεν αύριον μεγαλύτεραν, ήτοι επταετούς –οκταετούς και ενδεχομένως δεκαετούς διάρκειας». Στην επισήμανση του Γ. Παπαδόπουλου πως για ό,τι προστεθεί μετά τα έξι χρόνια «δεν καλυπτόμεθα με την λέξιν «στοιχειώδης»» ο Υπουργός Παιδείας αντιτείνει πως «Δεν έχει σημασίαν εάν αυτή η εκπαίδευσις την οποίαν θα παρέχωμεν και η οποία θα είναι αύριον εννεαετής, από ωρισμένον σημείον θα καθίσταται δι' εν τμήμα του Έθνους πρακτική και δι' άλλο τμήμα του Έθνους θα παραμένη γενικωτέρα. Εκείνο το οποίον έχει σημασίαν είναι, ότι δια της διατυπώσεως αυτής θα χαρακτηρίζωμεν διαζευκτικώς την πρακτικωτέραν ή γενικωτέραν εκπαίδευσιν της εννεαετούς φοιτήσεως ως στοιχειώδη και αυτό θα σημαίνη άνοδον της πολιτιστικής στάθμης του Έθνους».⁵² Λίγους μήνες, λοιπόν, μετά την συρρίκνωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης από εννέα σε έξι έτη με τον Α.Ν. 129, το στρατιωτικό καθεστώς φαίνεται να εξετάζει πάλι το ενδεχόμενο της αύξησής της σε εννέα.

⁵⁰ Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ.112

⁵¹ Φ. Δ. Χαραλάμπους, ό. π., σελ. 255-256

⁵² Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ. 105-106

Η επίσημη γλώσσα της εκπαίδευσης αποτελεί για το Υπουργικό Συμβούλιο της δικτατορίας θέμα γύρω από το οποίο γίνονται διεξοδικές συζητήσεις. Και αυτό συμβαίνει όχι γιατί υπάρχουν διαφωνίες για το ποια γλώσσα θα κατοχυρωθεί συνταγματικά, αλλά για τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να γίνει αυτό, ώστε να επιφέρει το ελάχιστο πολιτικό κόστος. Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Υπουργού Εμπορίου Επ. Τσέλλου, οποίος αναφέρει μεταξύ άλλων: «Εάν βάλωμεν ημείς εδώ εις το Σύνταγμα την λέξιν «καθαρεύουσα», [...] θα μας χαρακτηρίσουν ως σκοταδιστάς όλοι όσοι πιστεύουν εις την δημοτικήν».⁵³ Στο ίδιο μήκος κύματος και ο Υπουργός Συντονισμού Ν. Μακαρέζος επισημαίνει: «Το θέμα της καθαρεύουσας θα δημιουργήση μίαν εκρηκτικήν κατάστασιν, χωρίς να προσθέσωμεν ουσία. Καλώς ή κακώς υπάρχει μία μερίς του πληθυσμού της Ελλάδος που μόλις ακούση τας λέξεις δημοτική ή καθαρεύουσα εξάπτεται. Ημπορούμεν να επιτύχωμεν τον επιδιωκόμενον σκοπόν χωρίς να αναφέρωμεν την λέξιν καθαρεύουσα».⁵⁴ Σε ένσταση όμως του Στυλιανού Παττακού ότι πρέπει να φανούν συνεπείς στο σχετικό διάταγμα που έχουν ήδη εκδώσει, και με το οποίο έχουν καθιερώσει ως επίσημη γλώσσα την καθαρεύουσα, ο Υπουργός Παιδείας Θ. Παπακωνσταντίνου αντιπροτείνει την διατύπωση: «Επίσημος γλώσσα του κράτους είναι εκείνη της εκπαίδευσως εις την οποίαν συντάσσονται το Σύνταγμα και της ελληνικής νομοθεσίας τα κείμενα».⁵⁵

Οι παραπάνω απόψεις αντανακλούν από τη μια την πρόθεση της δικτατορίας να επιτύχει για πρώτη φορά την ονομαστική αναφορά της κατοχυρωμένης από το Σύνταγμα γλώσσας και από την άλλη τις σκοπιμότητες που εμποδίζουν να υλοποιηθεί αυτή η πρόθεση. Παράλληλα υποδηλώνεται η ευρεία αποδοχή της δημοτικής γλώσσας από την κοινωνία, καθώς αποφεύγονται υβριστικοί χαρακτηρισμοί σε βάρος της, όπως συνέβαινε κατά το παρελθόν. Μάλιστα παρατηρείται και μια εφεκτική στάση απέναντί της, καθώς αναγνωρίζεται η χρησιμότητά της σε ορισμένα πεδία, όπως η λογοτεχνία, και ο καθημερινός λόγος.⁵⁶

Τελικά το καθεστώς θα καταφύγει στο «σοφιστικό» συνταγματικό άρθρο 107 του 1911 που όριζε ότι: «Επίσημος γλώσσα του Κράτους είναι εκείνη, εις την οποίαν συντάσσονται το πολίτευμα και της ελληνικής νομοθεσίας τα κείμενα· πάσα προς παραφθοράν ταύτης επέμβασις απαγορεύεται».⁵⁷ Με απόφαση όμως της πλειοψηφίας

⁵³ Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ. 512

⁵⁴ Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ. 513

⁵⁵ Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ. 513-514

⁵⁶ Φ. Δ. Χαραλάμπους, ό. π., σελ. 258

⁵⁷ Αλέξης Δημαράς, ό. π., σελ. 307

του Υπουργικού Συμβουλίου θα αποφασιστεί να διαγραφεί η τελευταία περίοδος του άρθρου 6 για τη γλώσσα «Πάσα επέμβασις προς παραφθοράν ταύτης απαγορεύεται», για να μην δημιουργηθεί η εντύπωση ότι η δημοτική γλώσσα διώκεται.⁵⁸

Συμπερασματικά, παρακολουθώντας την πορεία αντιμετώπισης της γλώσσας διαπιστώνουμε τις παλίνδρομες κινήσεις του στρατιωτικού καθεστώτος ήδη από την πρώτη αυτή φάση, που τη χαρακτηρίζει η αντιδραστική ανατροπή όσων κληρονόμησε από την Ένωση Κέντρου. Με τον ΑΝ 129 η δημοτική γλώσσα, από γλώσσα όλης της εκπαίδευσης σύμφωνα με τη φιλελεύθερη μεταρρύθμιση της Ένωσης Κέντρου, περιορίζεται μόνο στις τρεις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Στο Σύνταγμα του 1968, η κατοχύρωση της καθαρεύουσας επεκτείνεται και καλύπτει ονομαστικά και την εκπαίδευση, ενώ ταυτόχρονα αφαιρείται η τελευταία παράγραφος από το άρθρο για τη γλώσσα, καθώς προδίδει διάθεση δίωξης της δημοτικής.⁵⁹ Στα 1970 με το Νομοθετικό Διάταγμα 651 θα σημειωθεί μία μικρή ακόμη υποχώρηση του καθεστώτος στο θέμα αυτό.

1.4 Το Νομοθετικό Διάταγμα 651/1970

Κι ενώ στο συνταγματικό κείμενο του 1968 υιοθετήθηκαν οι αξίες του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού και μάλιστα εμφανίστηκαν ως ρητά επιδιωκόμενες σε όλα τα νομοθετικά κείμενα της εποχής και για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, παρατηρείται παράλληλα και η τάση ενίσχυσης των ελέγχων στο χώρο της εκπαίδευσης από τις προϊστάμενες αρχές. Η τάση αυτή εκφράστηκε χαρακτηριστικά με το δεύτερο βασικό νομοθέτημα της δικτατορικής κυβέρνησης το Νομοθετικό Διάταγμα 651/1970 «Περί οργανώσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως και διοικήσεως του προσωπικού αυτής» που αντικατέστησε τον ΑΝ 129 «Περί διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως». Το ΝΔ 651/70 έδινε έμφαση κυρίως στο υπηρεσιακό καθεστώς των εκπαιδευτικών, σε σχέση με τον ΑΝ 129/67 που εστίαζε σε διοικητικές ρυθμίσεις στα εξωτερικά –διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης.⁶⁰

Με το ΝΔ 651/70 ο Υπουργός ασκούσε τη διοίκηση και εποπτεία στην εκπαίδευση με πέντε επάλληλες αρχές, τον Διευθυντή της σχολικής μονάδας, τον

⁵⁸ Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968, ό. π., σελ.680

⁵⁹ Φ. Δ. Χαραλάμπους, ό. π., σελ. 259

⁶⁰ Τριαντάφυλλος Β. Δούκας, «Το Σχολείο κατά την εποχή της δικτατορίας 1967 -1974 »), στο: *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Όψεις και Απόψεις, Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821 -2010*, Αθήνα 2011, τ.2, σελ. 245-246

Επιθεωρητή, τον Νομαρχιακό Επιθεωρητή, τον Γενικό Επιθεωρητή και τέλος τον Εκπαιδευτικό Σύμβουλο σε επίπεδο εκπαιδευτικής περιφέρειας μέσα από κεντρικά σχεδιασμένα έντυπα αξιολόγησης. Το πλούσιο αυτό σύστημα διοίκησης και εποπτείας με τα πέντε ιεραρχικά επίπεδα ελέγχου και αξιολόγησης, τα οποία είχαν το δικαίωμα να επιβάλλουν ποινές, να προβαίνουν σε μεταθέσεις και σε απολύσεις του διδακτικού προσωπικού ήταν εξοντωτικό για τον εκπαιδευτικό λειτουργό. Σύμφωνα με τον Στέφανο Φίλο με αυτό το ασφυκτικό πλαίσιο ελέγχων «δεν είναι υπερβολή ότι κατά την περίοδο που εφαρμόστηκε το ΝΔ 651/70, σημειώθηκαν και λιποθυμικές καταστάσεις σε εκπαιδευτικούς, οι οποίοι δέχτηκαν ταυτόχρονα την επίσκεψη όλων των προϊσταμένων της Ανώτερης Εκπαιδευτικής τους Περιφέρειας».⁶¹

Συγκεκριμένα, το νέο νομοθέτημα προέβλεπε τη διαίρεση της χώρας σε δέκα Ανώτερες Εκπαιδευτικές Περιφέρειες. Έδρες των περιφερειών αυτών ορίστηκαν: η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη, η Πάτρα, η Λάρισα, τα Ιωάννινα, η Καβάλα, το Ηράκλειο και ο Πειραιάς. Στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη είχαν την έδρα τους δύο Ανώτερες Εκπαιδευτικές Περιφέρειες (ΝΔ 651/70 άρθρο 5 παρ.1). Σε κάθε Α.Ε.Π. τοποθετήθηκε, ως επόπτης εκπαιδύσεως, ένας Εκπαιδευτικός Σύμβουλος, έχοντας ως συνεργάτες του έναν Γενικό Επιθεωρητή της Μέσης Εκπαίδευσης και έναν της Δημοτικής Εκπαίδευσης με τους αναπληρωτές τους (άρθρο7). Οι θέσεις του διδακτικού προσωπικού Μέσης Εκπαίδευσης αυξάνονται σημαντικά με το νέο νόμο και ανέρχονται σε 13.272 στα σχολεία και 228 στα γραφεία (άρθρο 12). Οι θέσεις του εποπτικού προσωπικού ορίζονται σε 113 από τις οποίες 48 ήταν θέσεις διοικητικών Επιθεωρητών Μέσης Εκπαίδευσης και 65 θέσεις Επιθεωρητών διαφόρων ειδικοτήτων (άρθρα 17 και 19). Αλλά και οι θέσεις του διδακτικού προσωπικού της Δημοτικής Εκπαίδευσης αυξήθηκαν με το νέο νομοθέτημα. Ειδικότερα των νηπιαγωγών ανήλθαν σε 2.413 και των δασκάλων σε 27.990 σε σχολεία και 533 σε γραφεία (άρθρο 24). Οι θέσεις του εποπτικού προσωπικού ορίστηκαν σε 215 από τις οποίες οι 176 ήταν θέσεις Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαίδευσης και οι 39 ήταν θέσεις Νομαρχιακών Επιθεωρητών (άρθρα 28 και 29)⁶².

Το νομοθέτημα προέβλεπε ακόμη τη δεκάωρη υποχρεωτική υπερωριακή απασχόληση των εκπαιδευτικών της Μέσης Εκπαίδευσης (άρθρο 15 παράγρ. 8) και χαμηλότερο βαθμολογικό –και κατ’ επέκταση μισθολογικό –κλιμάκιο κατά το

⁶¹ Στέφανος Μ. Φίλος, ό. π., σελ. 149

⁶² ΝΔ 651/29-8-1970, Περί Οργάνωσης της Γενικής Εκπαίδευσης και Διοικήσεως του Προσωπικού αυτής, στην Ε.τ.Κ., τχ. Α΄, αρ.φ.179, 29 Αυγούστου 1970, άρθρα 5,7,12,15,17,19,24,28,29

διορισμό για τους εκπαιδευτικούς της ίδιας βαθμίδας (άρθρο 11). Τέλος, το καθεστώς μεταθέσεων, πλήρωσης θέσεων στελεχών εκπαίδευσης, καθώς και ενδοϋπηρεσιακής εξέλιξης των εκπαιδευτικών γινόταν δυσκολότερο (άρθρα 33,34, 36,37, 38 και 43)⁶³.

Ιδιαίτερη τέλος σημασία έχει το γεγονός ότι με το ΝΔ 651/1970 το στρατιωτικό καθεστώς προβαίνει σε μία μικρή υποχώρηση στο θέμα της γλώσσας. Σύμφωνα με το άρθρο 25 του Νομοθετικού Διατάγματος (παράγραφος 3): «Εις τας τέσσαρας πρώτας τάξεις του Δημοτικού Σχολείου διδάσκεται και χρησιμοποιείται ως εκφραστικόν όργανον η καθομιλουμένη γλώσσα εις την πανελλήνιον αυτής μορφήν...». Πέρα από το γεγονός ότι η χρήση της δημοτικής γλώσσας έστω και στις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού ήταν αντισυνταγματική – με βάση το Σύνταγμα του 1968 που ψήφισε η ίδια η δικτατορία - η παραχώρηση μιας επιπλέον τάξης για τη διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας μαρτυρά μία μεταβολή της στάσης της δικτατορίας απέναντι σε ορισμένα συστατικά του αιτήματος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Μετά την αρχική του αντίδραση, το καθεστώς φαίνεται πως δεν θα αργήσει να οδηγηθεί από τη δυναμική των πραγμάτων σε όσα το ίδιο ανέτρεψε, επάνω στην πρώτη του «αναμορφωτική» ορμή.⁶⁴

1.5 Η νέα Επιτροπή Παιδείας (1971)

Η οικονομική ανάπτυξη της χώρας που αρχίζει να σταθεροποιείται γύρω στη δεκαετία του 1960 χάρη στη διείσδυση ξένου κεφαλαίου παρουσιάζει σημαντική πρόοδο και στην περίοδο 1967 -1973. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής μεταξύ του 1960 και του 1967, με το ΑΕΠ την περίοδο αυτή να αυξάνει περίπου κατά 6,7 % ετησίως. Το 1965 και το 1966 παρατηρείται θεαματική πρόοδος της οικονομίας, χάρη στις μαζικές επενδύσεις που κάνουν τα χρόνια αυτά οι εταιρείες Έσσο Πάππας και Πεσινέ. Αλλά και υπό στρατιωτικό καθεστώς η εισροή ξένου κεφαλαίου στην Ελλάδα με τη μορφή δημιουργίας θυγατρικών τμημάτων διαφόρων πολυεθνικών εταιρειών την περίοδο 1967-1971 ήταν κατά 62% ανώτερη από την αντίστοιχη της περιόδου 1962 -1966, αν και ορισμένες από αυτές τις επενδύσεις

⁶³ ΝΔ 651/29-8-1970, ό. π., άρθρα 11,15,33,34,36,37,38,43

⁶⁴ Φ.Δ. Χαράλαμπος, ό. π., σελ. 259

τελικά δεν πραγματοποιήθηκαν, γιατί μερικοί ξένοι επενδυτές δίστασαν μπροστά στην αστάθεια του καθεστώτος.⁶⁵

Η χούντα συνέχισε λοιπόν την ίδια πορεία που είχε η κατεύθυνση της ελληνικής οικονομίας πριν από το 1967 και ταυτόχρονα ευνόησε το ξένο κεφάλαιο να επεκτείνει τις αγορές του στις αφρικανικές χώρες. Οι διευκολύνσεις που παραχωρήθηκαν ήταν πολλές και επέτρεψαν την άγρια ληλασία της χώρας: φορολογικές απαλλαγές, απεριόριστες δυνατότητες επαναπατριsmού των κερδών, δημόσιες πιστώσεις, προνόμια μονοπωλίων, σκανδαλώδεις συμβάσεις. Εκτός από τις άμεσες διευκολύνσεις, το ξένο κεφάλαιο επωφελήθηκε ασφαλώς από την εσωτερική κατάσταση της χώρας και την καταπίεση που βάρυνε τις λαϊκές μάζες: κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας, απαγόρευση της οργάνωσης της εργατικής τάξης.⁶⁶

Σε μια περίοδο λοιπόν με υψηλά επίπεδα εκβιομηχάνισης και οικονομικής ανάπτυξης το δικτατορικό καθεστώς δεν θα καταφέρει να περιχαρακώσει την εκπαίδευση μέσα στα περιορισμένα πλαίσια της ιδεολογίας του ελληνοχριστιανισμού, αλλά θα αναγκαστεί να προσαρμοστεί στα επιτακτικά οικονομικά και κοινωνικά αιτήματα και να παρέμβει προς μία τεχνοκρατική κατεύθυνση της εκπαίδευσης. Η πρώτη εκδήλωση της ανάγκης για τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση θα γίνει προς την κατεύθυνση της ανώτερης τεχνικής. Με το ΝΔ 652/29-8-1970 «Περί Κέντρων Ανωτέρας Τεχνικής Εκπαιδύσεως» (Κ.Α.Τ.Ε.) ιδρύονται τα πέντε πρώτα Κέντρα Ανωτέρας Τεχνικής Εκπαιδύσεως μέσα από τη σύμβαση δανείου με την Παγκόσμια Τράπεζα, σε πόλεις που ήταν κατά κανόνα έδρες πανεπιστημίων.⁶⁷ Σκοπός τους, όπως περιγράφεται στο άρθρο 2 του ΝΔ είναι «η εκπαίδευσις τεχνικών στελεχών ανωτέρου επιπέδου, ίνα συμβάλλωσιν εις την προαγωγήν της Εθνικής Οικονομίας». Στη συνέχεια διευκρινίζεται ότι τα στελέχη αυτά «αποτελούν την ενδιάμεσον βαθμίδα μεταξύ της Ανωτάτης επιστημονικής και της Μέσης τεχνικής βαθμίδος».⁶⁸

Ο «αρχηγός της επανάστασης» σε ομιλία του στα 1969 είχε επιχειρηματολογήσει υπέρ της πιεστικής ανάγκης για τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση επισημαίνοντας πως «λόγω της τεχνολογικής εξελίξεως, η οποία υπήρξε τα τελευταία χρόνια, το άνοιγμα μεταξύ των δυνατοτήτων των γυμνασιακών και των

⁶⁵ Νίκος Πουλιαντζάς, *Η κρίση των δικτατοριών, Πορτογαλία – Ελλάδα – Ισπανία*, Αθήνα 2006, σελ. 17-18

⁶⁶ Νίκος Πουλιαντζάς, *ό. π.*, σελ. 23 -24

⁶⁷ Τριαντάφυλλος Β. Δούκας, *ό. π.* σελ. 249

⁶⁸ ΝΔ 652/29-8-1970, «Περί Κέντρων Ανωτέρας Τεχνικής Εκπαιδύσεως», στην Ε.τ.Κ., τχ. Α', αρ.φ.180, 29 Αυγούστου 1970

επιστημονικού επιπέδου ατόμων εις την δράσιν είναι μεγάλο. Πρέπει να το καλύψωμεν [...]. Είναι ανάγκη αυτό να το πράξωμεν το ταχύτερον, διότι εάν δεν το πράξωμεν, θα ανατραπώμεν ως κοινωνία». Εντάσσει τα Κ.Α.Τ.Ε. στη μεταγυμνασιακή βαθμίδα «ενδιαμέσως των αποφοίτων της μέσης παιδείας και των επιστημόνων της ανωτάτης παιδείας», διευκρινίζοντας πως αποτελούν μία μικρογραφία των ειδικοτήτων της πανεπιστημιακής βαθμίδας, καθώς «ο καθείς πρέπει να έχη αποκάτω μίαν πυραμίδα βοηθών. Αυτοί οι βοηθοί πρέπει να είναι κατωτέρου επιπέδου εξ απόψεως επιστημονικής κατάρτισεως, επομένως και εξ απόψεως απαιτήσεων, δια να υπάρχη ισορροπημένον οικοδόμημα κοινωνικόν».⁶⁹

Το 1971 ανακύπτει ως επείγουσα ανάγκη και η μέση τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση, με τη στρατιωτική κυβέρνηση να μεριμνά γι' αυτήν και τον πρωθυπουργό να δηλώνει πως «δια την Παιδείαν η κυρία προσπάθεια θα αναπτυχθή επί της κατευθύνσεως της επαγγελματικής παιδείας». Ωστόσο, μαζί με το αίτημα για την ανάπτυξη της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης, τίθεται και το ζήτημα της γενικής εκπαίδευσης με τον Γ. Παπαδόπουλο να δηλώνει πως «θα προωθήσωμεν την μελέτην εις ό,τι αφορά την διάρθρωσιν αυτής μεταξύ των κλιμάκων στοιχειώδους –μέσης και την διάρκειαν εις εκάστην των κλιμάκων». Αναγνωρίζει και εξαιρεί το έργο της γενικής εκπαίδευσης που το θεωρεί έργο «όχι μόνον μορφώσεως των Ελληνοπαίδων αλλά κυρίως αγωγής υπό παιδαγωγών [...]».⁷⁰

Με την απόφαση 5600/14-6-1971 ο πρωθυπουργός της στρατιωτικής κυβέρνησης Γ. Παπαδόπουλος συγκροτεί 12μελή Επιτροπή Παιδείας με πρόεδρο τον Χαράλαμπο Φραγκίστα, ομότιμο Καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, «δια την μελέτην των γενικών κατευθύνσεων εκπαιδευτικής πολιτικής». Πιο συγκεκριμένα αποστολή της Επιτροπής Παιδείας είναι «η μελέτη και η διατύπωσις προτάσεων επί των καθ' έκαστα βασικών θεμάτων της Εκπαιδεύσεως και της Παιδείας εν τω συνόλω της προς διαμόρφωσιν υγιούς Εθνικής Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά την προσεχή δεκαπενταετίαν».⁷¹ Από την ίδια απόφαση προβλέπεται ο σχηματισμός τριών υποεπιτροπών αρμόδιων για την επιμέρους εξέταση της Ανώτατης, της Γενικής και της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, ενώ ορίζεται χρονοδιάγραμμα των εργασιών της Επιτροπής, η οποία φαίνεται να περιβάλλεται με

⁶⁹ Γ. Παπαδόπουλος, «Η μάχη διά την πρόοδον της χώρας», *Το Πιστεύω μας*, Αθήναι 1970, τ.5, σελ.84

⁷⁰ Γ. Παπαδόπουλος, «Επιτεύγματα και Νέοι Στόχοι- 19 Δεκεμβρίου 1970», *Το Πιστεύω μας*, Αθήναι 1972, τ.7, σελ. 40

⁷¹ Υπουργείον Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Ενημερωτικόν τεύχος επί των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας*, Εν Αθήναις 1972, σελ. 9

αποφασιστικές αρμοδιότητες, καθώς όχι μόνο θα υποβάλει τις προτάσεις της στην κυβέρνηση, αλλά και «θα υποδείξει ομάδας εξ ειδικών δια την κατάρτισιν των αναγκαίων νομοθετικών κειμένων της χαραχθησομένης εκπαιδευτικής πολιτικής».⁷²

Στην ίδια απόφαση ορίζονται τέσσερις κατευθυντήριοι άξονες που θα αποτελέσουν τη βάση των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας. Αυτοί είναι: «α. ο καθοριζόμενος υπό του Συντάγματος σκοπός της εκπαίδευσεως, β. αι υπάρχουσαι και διαμορφούμεναι ανάγκαι συμφώνως προς τας σημειουμένας εξελίξεις εις τον επιστημονικόν, πολιτικόν και οικονομικόν τομέα, γ. η διαμόρφωσις του χαρακτήρος και η χρησιμοποίησις της σκέψεως και της πρωτοβουλίας υπό των σπουδαζόντων εις όλας τας βαθμίδας και είδη της εκπαίδευσεως, και δ. η άνοδος γενικώτερον της στάθμης της παρεχομένης εκπαίδευσεως».⁷³ Οι δύο πρώτοι άξονες καθιστούν σαφή μία διευρυμένη αντίληψη του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, σύμφωνη άλλωστε με τη νομοτελειακή πορεία των πραγμάτων. Η Επιτροπή Παιδείας ξεκινούσε το τεχνοκρατικό της έργο με καθορισμένα όρια κίνησης: από τη μια εμμονή και παραμονή στον συνταγματικό ελληνικό και χριστιανικό πολιτισμό και από την άλλη προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στα επιτακτικά οικονομικά και κοινωνικά αιτήματα.⁷⁴ Οι εισηγήσεις των μελών της επιτροπής δημοσιεύθηκαν σε ειδικό τεύχος το 1972 και τα πορίσματά της δύο χρόνια αργότερα, τον Οκτώβριο του 1973, παραδόθηκαν στην «πολιτική» κυβέρνηση του Σπυρίδωνα Μαρκεζίνη.

Γενικότερος σκοπός της εκπαίδευσης αναφέρεται πως πρέπει να είναι «η ανάπτυξις των Ελληνοπαίδων εις ολοκληρωμένας προσωπικότητας, εις υπευθύνους πολίτας, εις χρηστούς ανθρώπους [...] εντός των αρχών του Χριστιανισμού και των αξιών του κλασσικού πνεύματος, του ανθρωπισμού [...]».⁷⁵ Εξαίρονται τα συνθετικά παράγωγα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού: «αγωγή εις προσωπικότητα», η οποία πρέπει «να είναι εξατομικευμένη, τα δε μορφωτικά αγαθά να αντλούνται εκ του χώρου των κλασσικών», «εθνική αγωγή», γιατί «εις την κορυφήν των αξιών του ανθρωπίνου περιβάλλοντος ευρίσκεται το Έθνος», ακόμη «θρησκευτική αγωγή» η οποία δεν θα παρέχει απλώς γνώσεις, αλλά «θα κατατείνει κυρίως εις κραταίωσιν της πίστεως των μαθητών προς τον Θεόν» και «οικογενειακή, κοινωνική και ηθική αγωγή».⁷⁶

⁷² Ενημερωτικόν τεύχος επί των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 10-13

⁷³ Ενημερωτικόν τεύχος επί των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 9

⁷⁴ Φ. Δ. Χαραλάμπους, ό. π., σελ. 261-262

⁷⁵ Υπουργείον Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971-1973*, Αθήναι 1974, σελ.19

⁷⁶ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 19- 22

Η Επιτροπή Παιδείας πρωτοτύπησε ως προς δύο σκοπούς: πρώτον την «πολιτική αγωγή», η οποία είναι επιβεβλημένη και «πρέπει να αποτελέσει βασικών στόχων του εκπαιδευτικού ιδεώδους», γιατί «θα φέρη τους πολίτας εις τους κόλπους του Κράτους και το Κράτος πλησίον των πολιτών μέχρι ταυτίσεως επιδιώξεων και σκοπών». ⁷⁷ Και δεύτερον την «αγωγή κοσμοθεωρίας και βιοθεωρίας», η οποία «θα οξύνη το κριτικόν πνεύμα» των νέων και θα στηρίζεται «εις τας αξίας του ελληνικού και του χριστιανικού πολιτισμού». ⁷⁸ Ένας από τους σκοπούς της Επιτροπής Παιδείας, που απορρέει από τον δεύτερο κατευθυντήριο άξονα, όπως αυτός οριζόταν στην απόφαση 5600 είναι η «επιστημονική και τεχνολογική αγωγή», η οποία παρέχει βασικές επιστημονικές γνώσεις «δια πάσαν πνευματικήν δημιουργίαν», αλλά και γνώσεις και δεξιότητες «δια τον πρακτικόν βίον[...] ιδία εις την εποχήν της μεγάλης αναπτύξεως του τεχνικού πολιτισμού». Συνακόλουθος σκοπός είναι η «επαγγελματική αγωγή», που θα βοηθήσει στη δημιουργία επαγγελματικής συνείδησης, ώστε η άσκηση οποιουδήποτε επαγγέλματος να θεωρείται «ουχί απλώς ως μέσον ικανοποιήσεως των ατομικών αναγκών και επιδιώξεων του ασκούντος αυτό, αλλ' ως κοινωνικόν λειτούργημα». ⁷⁹

Ως προς την υποχρεωτική εκπαίδευση, η Επιτροπή ομόφωνα κατέληξε ότι «επιβάλλεται οπωσδήποτε και είναι δυνατή η αύξησις της υποχρεωτικής εκπαιδεύσεως εν Ελλάδι». Έτσι προτείνει δετή υποχρεωτική εκπαίδευση «με πρόβλεψιν να καταστή αυτή 9ετής εις μελλοντικήν αναδιάρθρωσιν της οργανώσεως της εκπαιδεύσεως». Η λύση που υιοθετείται «κατά πλειοψηφίαν» είναι έξι χρόνια στο Δημοτικό Σχολείο και δύο στον κατώτερο κύκλο του εξαταξίου Γυμνασίου. Η μετάβαση από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο θα γίνεται χωρίς εξετάσεις και μετά την υποχρεωτική δετή εκπαίδευση οι μαθητές θα παίρνουν «αντίστοιχον τίτλον σπουδών, δυνάμει του οποίου θα δύνανται ούτοι να συνεχίσουν τας σπουδάς των εις τον ανώτερον κύκλον του γυμνασίου είτε εις την επαγγελματικήν εκπαίδευσιν [...]». ⁸⁰ Σύμφωνα με την Επιτροπή Παιδείας, σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι κυρίως να επιτύχει «την εδραίωσιν της θρησκευτικής πίστεως, της ηθικής ζωής και της αγάπης προς την ελληνικήν πατρίδα και τον πολιτισμό της». ⁸¹

⁷⁷ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 21

⁷⁸ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 24

⁷⁹ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 23

⁸⁰ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 39-40

⁸¹ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 42

Η μέση εκπαίδευση περιλαμβάνει το Γυμνάσιο με κατευθυντήρια αρχή της παρεχόμενης σε αυτό παιδείας «τα ελληνοχριστιανικά και ανθρωπιστικά ιδεώδη».⁸² Η φοίτηση στο Γυμνάσιο παραμένει εξαετής και διαρθρώνεται σε δύο επάλληλους κύκλους, έναν κατώτερο διετή και έναν ανώτερο τετραετή στον οποίο γίνονται δεκτοί οι απόφοιτοι του κατώτερου κύκλου «κατόπιν ειδικής δοκιμασίας». Τα προγράμματα σπουδών δεν θα διαφοροποιούνται στην Γ΄ τάξη του ανώτερου κύκλου, η οποία θα αποτελεί «τάξιν παρατηρήσεως και σχολικού προσανατολισμού», αλλά στην Δ΄ τάξη, χαρακτηρίζοντας έτσι και τον τύπο του Γυμνασίου. Δημιουργείται λοιπόν το Γενικό Γυμνάσιο, που θα έχει ενιαίο πρόγραμμα σπουδών «άνευ διαφοροποιήσεως εις ειδικάς κατευθύνσεις» και θα αποτελεί τον κύριο τύπο του Γυμνασίου, το Κλασσικό Γυμνάσιο, με ενισχυμένα τα φιλολογικά μαθήματα και ιδιαίτερα τα αρχαία ελληνικά και τα λατινικά. Ακόμη δημιουργείται το Θετικό Γυμνάσιο, με ενισχυμένα «τα μαθηματικά, τα φυσικά και τα βιολογικά» και το Σύγχρονο Γυμνάσιο, με ενισχυμένες τις ξένες γλώσσες και «τα ειδικά μαθήματα εκ του κύκλου των κοινωνικών μαθήσεων».⁸³

Ως προς την τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση η Επιτροπή Παιδείας προβαίνει σε διαπιστώσεις και θέσεις που ταυτίζονται με όσα εξέφραζε στο συγκεκριμένο ζήτημα το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα από την αφετηρία του μεταπολεμικού κράτους. Πρόκειται για απόψεις που είχε αφομοιώσει η ΕΡΕ στα 1959 και στη συνέχεια η Ένωση Κέντρου, αν και η τελευταία δεν πρόλαβε να τις υλοποιήσει.⁸⁴ Η Ε.Π. διαπιστώνει ότι η επαγγελματική εκπαίδευση θεωρείται απαραίτητη για την προετοιμασία στα επαγγέλματα όλων των βαθμίδων και πως «αποτελεί μίαν από τις μεγαλύτερας ανάγκας και ελπίδας του Έθνους». Θεωρεί την επαγγελματική κατάρτιση θεμέλιο «δια την βελτίωσιν της οικονομικής καταστάσεως των εργαζομένων και της ευημερίας της κοινωνίας», καταλήγοντας πως το κράτος «οφείλει να λαμβάνη πλήρη πρόνοιαν δια την επαγγελματικήν εκπαίδευσιν, όπως πράττει τούτο δια την γενικήν και την ανωτάτην» και ότι η ίδρυση δημοσίων επαγγελματικών σχολών «αποτελεί την υγιεστέραν και προοδευτικωτέραν αντίληψιν του αιώνος μας».⁸⁵ Η Ε.Π. θα προτείνει την καθιέρωση τριών βαθμίδων επαγγελματικής εκπαίδευσης, την κατώτερη, τη μέση και την ανώτερη βαθμίδα.⁸⁶ Η επαγγελματική εκπαίδευση και των τριών βαθμίδων

⁸² Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 46

⁸³ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ.48

⁸⁴ Φ. Δ. Χαραλάμπους, ό. π., σελ 266 -267

⁸⁵ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 72

⁸⁶ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 77-84

μπορεί να είναι και δημόσια και ιδιωτική, ενώ «η κρατική καθοδήγηση και ο έλεγχος εις τας δημοσίας και ιδιωτικές επαγγελματικές σχολάς είναι επιβεβλημένος».⁸⁷

Την Επιτροπή Παιδείας απασχόλησε ακόμα και το πρόβλημα της γλώσσας στην εκπαίδευση. Αφού αναγνωρίζει τη στενή σχέση γλωσσικής καλλιέργειας και πνευματικής ανάπτυξης, κρίνει ελλιπή τη γλωσσική κατάρτιση των μαθητών. Διατυπώνει την άποψη πως υπάρχει μία και ενιαία εθνική γλώσσα, η νεοελληνική, και πως για ιστορικούς λόγους αυτή εμφανίζεται «ιδία ως προς το τυπικόν και εν μέρει ως προς την σύνταξιν και την εν γένει δομήν, υπό δύο μορφάς, την μορφήν της δημοτικής και την μορφήν της καθαρευούσης, κατά τους καθιερωμένους γραμματολογικούς όρους». Θεωρεί ότι και οι δύο όψεις της νεοελληνικής εθνικής γλώσσας είναι «εξ ίσου αξιόλογοι και εθνικάί», παρατηρώντας ωστόσο πως η δημοτική είναι «αναλυτική και περισσότερο κατάλληλος δια την έκφρασιν του συναισθηματικού κόσμου, καλύπτει όλον τον χώρον της λογοτεχνίας και της δοκιμιογραφίας και εισέρχεται εις τον χώρον της επιστήμης». Αντίθετα, υποστηρίζει πως η καθαρεύουσα είναι «πλουσιωτέρα εννοιολογικώς, συνθετική και ακριβολόγος» και γι 'αυτό κατάλληλη για το χώρο της επιστήμης και της δημόσιας ζωής.⁸⁸

Με βάση αυτές τις διαπιστώσεις η Επιτροπή Παιδείας προτείνει να διδάσκεται η δημοτική στο εξατάξιο δημοτικό σχολείο, αναγνωρίζοντας πως οι μαθητές την γνωρίζουν «κατά τους νόμους της φυσικής μαθήσεως, από το οικογενειακόν και κοινωνικόν περιβάλλον». Στις δύο τελευταίες τάξεις της οκταετούς υποχρεωτικής εκπαίδευσης, καθώς και στις υπόλοιπες τάξεις του γυμνασίου, η Επιτροπή προτείνει να διδάσκεται συστηματικά η καθαρεύουσα, αλλά «εις την απλοποιημένην και εύχρηστον μορφήν αυτής, την ανταποκρινομένην εις το σύγχρονον γλωσσικόν αίσθημα». Για να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές την ενότητα της νεοελληνικής γλώσσας και να αποφευχθεί η γλωσσική σύγχυση η Ε.Π. προτείνει η διδασκαλία της καθαρεύουσας να γίνεται «εν συσχετισμώ προς την γνωστήν ήδη εις τους μαθητάς δημοτικήν ... και η διδακτική εργασία θα διεξάγεται εις αμφοτέρας τας γλωσσικάς μορφάς [...]».⁸⁹

Τα πορίσματα της Ε.Π., που χαρακτηρίζονται από ένα ορισμένο τεχνοκρατικό πνεύμα οργάνωσης των σπουδών, δεν πρόλαβαν να αξιολογηθούν και να αξιοποιηθούν από το στρατιωτικό καθεστώς, αφού μεσολάβησαν τα γεγονότα του 1974, που επέφεραν την κατάρρευση της δικτατορίας. Ωστόσο, οι προτάσεις της Ε.Π. για τα

⁸⁷ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 90-91

⁸⁸ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ. 26

⁸⁹ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, ό. π., σελ.27

εκπαιδευτικά ζητήματα της χώρας δείχνουν πως το δικτατορικό καθεστώς αναγκαζόταν να χαράξει την εκπαιδευτική πολιτική που επέβαλε η ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στη χώρα. Γι' αυτό και ο εκπαιδευτικός προσανατολισμός του καθεστώτος φαίνεται να στρέφεται προς την επανάληψη της φιλελεύθερης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964.⁹⁰

⁹⁰ Χαράλαμπος Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931 – 1973)*, Αθήνα 1979, σελ. 291-292

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Μέση Εκπαίδευση στη Μεσσηνία (1967-74)

2.1. Περιγραφή των σχολικών αρχείων

Τα αρχεία των σχολείων αποτελούνται από υπηρεσιακά έγγραφα που ταξινομούνται σε αντίστοιχους φακέλους και από υπηρεσιακά βιβλία που προβλέπονται από τη σχολική νομοθεσία. Ειδικότερα για την περίοδο από το 1967 έως και το 1974 έχει διασωθεί στα Γενικά Αρχεία του Κράτους του νομού Μεσσηνίας ένα αξιόλογο υλικό από έξι σχολεία μέσης εκπαίδευσης του νομού Μεσσηνίας. Πρόκειται για τα Γυμνάσια Δωρίου, Μελιγαλά, Αρφαρών, Πλάτσας, Αρρένων Καλαμάτας και Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας. Το υλικό αυτό, αν και αποσπασματικό τις περισσότερες φορές, αφορά σε:

- Μαθητολόγια
- Πρωτόκολλα αλληλογραφίας των σχολείων
- Γενικού ελέγχους
- Ειδικούς ελέγχους
- Βιβλία πιστοποιητικών σπουδής
- Βιβλία Σχολικών Εφορειών
- Βιβλία Πράξεων Συλλόγου Διδασκόντων

Η παρούσα εργασία θα χρησιμοποιήσει ως βασική ιστορική πηγή το υλικό των σχολικών αρχείων που διασώζεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους του Νομού Μεσσηνίας και υπηρεσιακά έγγραφα σχολείων που διασώζονται και φυλάσσονται στο Αρχείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στα Γενικά Αρχεία του Κράτους του Νομού Λακωνίας. Ως συμπληρωματική πηγή, θα αξιοποιήσει το μηνιαίο περιοδικό της Νομαρχίας Μεσσηνίας «Αριστομένης» που άρχισε να εκδίδεται τον Ιούλιο του 1968 και ανεστάλη η έκδοσή του τον Δεκέμβριο του 1973, «στα πλαίσια της εφαρμοζομένης υπό της Εθνικής Κυβερνήσεως γενικωτέρας πολιτικής λιτότητας».⁹¹

⁹¹ «Η έκδοση του Αριστομένης», ανυπόγραφο άρθρο στο: *Αριστομένης*, τ.65-66(1973), σελ. 3

2.2. Ο ρόλος των εγκυκλίων

Με το Σύνταγμα του 1844 η ευθύνη για την παιδεία περιήλθε στο κράτος και ουσιαστικά στην εκάστοτε κυβέρνηση, από την οποία προτείνονται οι νόμοι και εισάγονται προς ψήφιση στη Βουλή. Τα Συντάγματα, ωστόσο, δεν καθορίζουν αναλυτικά όσα αφορούν την εκπαίδευση και αφήνουν πολλά ζητήματα να ρυθμιστούν με νόμους. Αλλά και οι νόμοι που ψηφίζονται είναι συνήθως «νόμοι πλαίσια» που δεν ρυθμίζουν όλα τα θέματα και προβλέπουν προεδρικά διατάγματα προκειμένου να εφαρμοστούν. Έτσι συντελείται το πέρασμα από την κυβερνητική στην υπουργική πολιτική, με τη βούληση του εκάστοτε υπουργού Παιδείας να εκφράζεται κυρίως με εγκυκλίους διαταγές, οι οποίες έχουν μεγαλύτερη σημασία από άλλα νομοθετικά κείμενα, καθώς ρυθμίζουν ζητήματα της καθημερινής σχολικής πραγματικότητας.⁹²

Σύμφωνα με τους Γκότοβο - Μαυρογιώργο και Παπακωνσταντίνου «οι εγκύκλιοι έχουν νομική και λειτουργική ισχύ».⁹³ Η νομική ισχύς έγκειται στη δυνατότητα να ματαιώνουν ή να ενεργοποιούν την εφαρμογή νόμων, διαταγμάτων και αποφάσεων. Συνήθως οι νόμοι και τα διατάγματα περιέχουν ασάφειες, οπότε η εγκύκλιος έρχεται να τα ερμηνεύσει και να διευκρινίσει την έννοιά τους. Η νομική ισχύς των εγκυκλίων απορρέει από τη διαδικασία «γραφειοκρατικοποίησης της εκπαίδευσης».⁹⁴ Οι νόμοι απλά υποχρεώνουν, ενώ οι εγκύκλιοι εμπλέκουν και το διοικητικό μηχανισμό στη διαδικασία συμμόρφωσης. Έτσι οι μη συμμορφούμενοι δεν είναι υπόλογοι μόνο απέναντι στον νόμο, στον οποίο πιθανόν να στηρίζεται μία εγκύκλιος, αλλά και στους ιεραρχικά ανώτερους τους στη διοίκηση. Από την άποψη αυτή η εγκύκλιος έχει πραγματικό κύρος, όπως και ο νόμος.

Η εγκύκλιος όμως έχει και πραγματική (λειτουργική) ισχύ, επειδή αναφέρεται σε θέματα της καθημερινής σχολικής πραγματικότητας, συνιστώντας έτσι πολύτιμο εκπαιδευτικό σύμβουλο. Η σημασία των εγκυκλίων στην οργάνωση της διδασκαλίας φαίνεται και από την αριθμητική τους υπεροχή έναντι των νόμων. Μέσω των εγκυκλίων το έργο του εκπαιδευτικού περιχαράκωνεται και ο ίδιος αδρανοποιείται, καθώς ρυθμίζονται ακόμη και λεπτομέρειες της διδακτικής πράξης.⁹⁵

⁹² Σταύρος Χρόνης, *Διδακτική πράξη και κοινωνικός έλεγχος- Η κρατική παρέμβαση στο έργο του εκπαιδευτικού*, Αθήνα 2003, σελ.33-35

⁹³ Θ. Γκότοβος – Γ. Μαυρογιώργος –Π. Παπακωνσταντίνου, «Κρατική διδακτική και εκπαιδευτική πράξη. Ο ρόλος των εγκυκλίων στην οργάνωση της διδασκαλίας», στο: *Επιστημονική σκέψη*, τ. 12 (1983), σελ.51

⁹⁴ Θ. Γκότοβος – Γ. Μαυρογιώργος –Π. Παπακωνσταντίνου, *ό. π.*, σελ. 52-53

⁹⁵ Σταύρος Χρόνης, *ό. π.*, σελ. 36

2.3. Η εισερχόμενη αλληλογραφία των σχολείων

Μελετώντας το Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας του Γυμνασίου Πλάτσας την περίοδο 1967- 1974 και στη στήλη των εισερχομένων εγγράφων, διαπιστώνουμε ότι το σχολείο δέχεται αλληλογραφία συχνότερα από τους Επιθεωρητές, το Νομάρχη και το Υπουργείο Παιδείας, ενώ σε αραιά διαστήματα από το Υπουργείο Οικονομικών, το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης, το Υπουργείο Προεδρίας, το Υπουργείο Δημοσίων Έργων, το Υπουργείο Εσωτερικών, την Ιερά Μητρόπολη Γυθείου και Οιτύλου, τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό, το Δημόσιο Ταμείο Καλαμάτας, το Δασαρχείο Καλαμάτας, τη Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών Νομού Μεσσηνίας, το Αρχηγείο Ναυτικού. Επίσης, δέχεται αλληλογραφία από την Υγειονομική Επιθεώρηση Μεσσηνίας, το Κέντρο Κοινωνικής Πολιτικής Μεσσηνίας, την Υποδιόικηση Καρδαμύλης και από άλλα σχολεία αναφορικά με μετεγγραφές και επαληθεύσεις τίτλων μαθητών, καθώς και από ιδιώτες για αποδεικτικά σπουδών.

Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας επικοινωνεί οκτώ (8) φορές με το σχολείο το 1967(μετά την επιβολή του πραξικοπήματος της 21 ης Απριλίου), είκοσι πέντε (25) το 1968,είκοσι τρεις (23) το 1969, ενώ η επικοινωνία το 1970 θα περιοριστεί σε επτά (7) φορές, το 1971 στις δώδεκα (12), το 1972 στις επτά (7), το 1973 στις δώδεκα (12) φορές και έως τα τέλη του Αυγούστου του 1974 στις επτά (7) φορές.

Στην συνέχεια παρατίθεται η θεματολογία –όπως καταγράφεται στο πρωτόκολλο αλληλογραφίας –που φέρουν οι εγκύκλιοι διαταγές που αποστέλλει το Υπουργείο Παιδείας στο σχολείο. Θέλοντας να κατηγοριοποιήσουμε το περιεχόμενο των εγκυκλίων –διαταγών θα τις χωρίζαμε σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει αυτές που αφορούν θέματα εκπαιδευτικά, παιδαγωγικά και θέματα καθημερινής λειτουργίας του σχολείου.

«Εντέλλεται αναφερθή παραλαβή οργάνων Φυσικής και εγγραφή τούτων εις βιβλίον υλικού» (61876 /10-5-1967).

«Αθλητικά εκδηλώσεις μαθητών Σχολείων Μ.Ε.» (169214/14-11-67).

«Σημαιοφόρος και παραστάται Σημαίας Σχολείων »(194208/21-12-67).

«Προκοινοποιήσις Β.Δ. περί προαγωγικών και απολυτηρίων εξετάσεων εις τα Σχολεία Μέσης Εκπαιδύσεως»(177/23-12-67).

«Οδηγία σχετικώς με την έπαρσιν και υποστολήν Σημαίας»(196303/10-1-1968).

«Προγραμματισμός και εκτέλεσις εκπαιδευτικών εκδρομών δια να είναι: 1. μορφωτικάί 2. ψυχαγωγικάί» (14/47203/1-4-1968).

«Περί ωρολογίων προγραμμάτων των μαθημάτων των Σχολείων Μ.Ε.» (143993/27-12-68).

«Περί διδασκαλίας του μαθήματος της Σωματικής Αγωγής» (123367/19-9-69).

«Έπαρσις σημαίας»(131405/7-10-69).

«Περί ετησίας εκδόσεως Ανθολογίας περιλαμβανούσης εργασίας μαθητών εξ' όλων των Γυμνασίων της χώρας»(179066/24-12-1971).

«Καθορισμός αθλητικής στολής μαθητών»(147364/10-11-1972).

«Λειτουργία σεμιναρίων επιμορφώσεως καθηγητών και καθηγητριών Σωματικής Αγωγής»(169103/30-12-72).

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει εγκυκλίους –διαταγές που αφορούν σε θέματα διοικητικού περιεχομένου, όπως:

«Περί απαγορεύσεως αναθέσεως εργασίας εις εργολάβους υπό των Σχολικών Εφορειών μη εγκριθεισών υπό των αρμοδίων υπηρεσιών»(4513/13-7-67).

«Κράτησις 5% επί των προσθέτων αμοιβών υπέρ Ταμείου Αρωγής Υπαλλήλων» (εγκ.89/69219/29-5-68).

«Περί μεταθέσεως της καθηγήτριας Πανοπούλου Θάλειας εκ του Γυμνασίου Πλάτσης εις το Γυμνάσιον Θηλέων Άργους»(101467/23-9-1969).

«Περί αποσπάσεως εις Σχολείον Μ.Ε. Κύπρου του καθηγητού Βρυωνίδη Δήμου» (117400/3-9-1970).

«Οδηγία περί συντάξεως και υποβολής των εκθέσεων υπηρεσιακής ικανότητος του εκπαιδευτικού προσωπικού»(60556/19-5-1971).

«Εγκύκλιος του Υπουργού Παιδείας «Περί μεταθέσεων»»(εγκ.143/166464/2-12-1971).

«Εφαρμογή του Ν.Δ. 1285/72» (10514/30-1-1973).

«Εκθέσεις υπηρεσιακής ικανότητος εκπαιδευτικών λειτουργών Μ.Ε.» (Φ275/71/44527/16-5-1974).

Τρίτη κατηγορία εγκυκλίων –διαταγών είναι αυτή που αφορά σε εκδηλώσεις, και ενέργειες με άμεσο προπαγανδιστικό και διαφωτιστικό περιεχόμενο, και που φαίνεται να κορυφώνονται κατά τη διάρκεια του 1968, όπως:

«Διανομή βιβλίου: «Διατί έγινε η Επανάσταση της 21ης Απριλίου 1967»» (28560/26-2-1968).

«Αποστολή Διαγράμματος ομιλιών επί επετείου Επαναστάσεως δια να χρησιμοποιηθή ως βασικόν βοήθημα δια σύνταξιν πανηγυρικών υπό ομιλητών»(6530/13-4-1968).

«Διανομή διαφωτιστικών κειμένων: «Η ιδεολογία μας», Διάλεξις18η: «Ο Αντιολοκληρωτισμός»)(50701/16-4-68).

«Διανομή διαφωτιστικού κειμένου: «Η πορεία της Επανάστασεως»)(57609/25-4-68).

«Διανομή διαφωτιστικού κειμένου: «Η ιδεολογία μας»)(50701 /16-4-68).

«Διανομή βιβλίου μας: «Το Πιστεύω μας» του Πρωθυπουργού Γ. Παπαδόπουλου (εγκ.66/63562/9-5-1968).

«Αφορά ομιλίαν εις τους μαθητάς την 7-12-1968 δια θύματα των κομμουνιστών κατά του Έθνους»(4819/5-12-68).

«Συνιστά την αγοράν της συσταθείσης εφημερίδος «Δημόσιος Υπάλληλος»» (137582/11-10-69).

«Ομιλία δια την Επανάστασιν του 1878»(16308/6-2-1973).

Η αλληλογραφία του Υπουργείου Παιδείας όμως δεν εξαντλείται εδώ, καθώς πέρα από τις εγκυκλίους που στέλνει το ίδιο στο σχολείο, υπάρχει ένας πολύ μεγάλος αριθμός εγκυκλίων που αποστέλλει στην Γενική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης και αυτή με τη σειρά της τις επισυνάπτει στην αλληλογραφία της με το σχολείο, μέσω των εγκυκλίων των Επιθεωρητών.

2.3.1. Η αλληλογραφία του νομάρχη

Η αλληλογραφία του νομάρχη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς είναι ποσοτικά η δεύτερη σε αριθμό εγκυκλίων διαταγών, ενώ η αλληλογραφία των επιθεωρητών είναι πρώτη και με πολύ μεγάλη διαφορά. Μελετώντας το Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας του Γυμνασίου Πλάτσας και στη στήλη των εισερχομένων εγγράφων παρατηρούμε ότι ο νομάρχης, ως το εντεταλμένο όργανο του καθεστώτος στο νομό, παρακολουθεί πολύ στενά την εκπαιδευτική διαδικασία και παρεμβαίνει σε όλα τα επίπεδα της εκπαιδευτικής λειτουργίας κατά τα σχολικά έτη 1967-1974. Στηρίζει, προστατεύει το καθεστώς που τον διόρισε και δίνει τον παλμό της προπαγάνδας υπέρ της στρατιωτικής κυβέρνησης.

Όπως προκύπτει από το Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας του Γυμνασίου Πλάτσας ο Νομάρχης επικοινωνεί πέντε (5) φορές με το σχολείο το 1967, δέκα (10) το 1968, και σε έντονα ανοδική πορεία τα επόμενα χρόνια επικοινωνεί δεκαέξι (16) φορές το 1969, είκοσι πέντε (25) το 1970, είκοσι (20) το 1971, είκοσι δύο (22) το 1972. Τα δύο τελευταία χρόνια η επικοινωνία του νομάρχη μειώνεται αισθητά σε δώδεκα (12) φορές το 1973 και σε μόνο μία (1) φορά το 1974, έως την πτώση του καθεστώτος.

Μελετώντας τη θεματολογία των εγκυκλίων διαταγών που αποστέλλει ο νομάρχης στο σχολείο συνάγεται το συμπέρασμα πως καλύπτουν ένα ευρύτατο πλαίσιο θεμάτων. Προσπαθώντας να τις κατηγοριοποιήσουμε θα ξεκινήσουμε από αυτές που αφορούν διοικητικά θέματα, όπως για παράδειγμα:

«Περί παροχής στοιχείων δι' αριθμόν ησφαλισμένων εν Δημοσίω» (22426/76/26-5-1967).

«Περί τρόπου ψηφοφορίας κατά το δημοψήφισμα Στρατιωτικών και Υπαλλήλων εν γένει και των μελών των οικογένειών των»(41247/21-8-68).

«Έγκρισις απολογισμού χρήσεως 1967» (32273/4-7-1968).

«Κυβερνητικά μέτρα σιτικής πολιτικής δια το έτος 1969-1970»(2176/26-1-1970).

«Περί εφαρμογής διατάξεων του Ν.Δ. 875/1971» (2857/εγκ.125/10-9-1971).

«Εκδήλωσις εντόνου ενδιαφέροντος δια την πλήρη επιτυχίαν του θεσμού της Διοικητικής Αποκεντρώσεως» (31490/εγκ.124/15-9-1971).

«Περί της αποστολής ειδικών εκλογικών καταλόγων εις το Πρωτοδικείον Καλαμάτας» (17755/30-6-1973).

«Διαβίβασις αναφορών» (Τμήμα Συγκοινωνιών 7653/16-1-1974).

Αρκετές φορές ο νομάρχης κοινοποιεί διαταγές είτε του Προέδρου της Κυβερνήσεως είτε υπουργών, όπως:

«Κατόπιν τηλεγραφικής διαταγής Προέδρου Κυβερνήσεως επί ευκαιρία ευτυχούς γεγονότος γεννήσεως διαδόχου ορίζεται η 23η Μαΐου ως ημέρα αργίας» (τηλεγρ. 22362/22-5-1968).

«Κοινοποιεί την υπ' αριθμόν 2351/25-8-1968 διαταγήν Υπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως. Θέμα: «Αποκατάστασις αναπήρων και θυμάτων πολέμου»»(43839/7-9-1968).

«Κοινοποιεί την υπ' αριθμόν 179611/26-7-68 απόφασιν κ. Υπουργού Οικονομικών. Θέμα: «Περί πληρωμής οφειλών προς το Δημόσιον κτλ. δια επιταγών»» ((41147/186/26-8-68).

«Κοινοποιεί την υπ' αριθμόν 40259/Γ.Δ. 1416/16-7-68 διαταγήν Υπουργείου Συντονισμού περί μέτρων προστασίας εγχωρίου Βιομηχανίας»(41154/εγκ.195/3-9-68).

Η φυσική παρουσία της πολιτικής εξουσίας στο νομό, ο νομάρχης, αποφασίζει για θέματα σχολικών εκδρομών, αναρρωτικών αδειών των εκπαιδευτικών, ακόμη και για μετεγγραφές μαθητών.

«Έγκρισις μεταβάσεως εκδρομής μαθητών του Σχολείου εις Τρίπολην, Άργος, Μυκήνας, κλπ.»(24613/28-5-1968).

«Αφορά μετεγγραφήν μαθητριάς Κυβέλου» (51275/13-9- 1969).

«Περί της χορηγήσεως αναρρωτικών αδειών» (61890/355/15-11-69).

«Περί χορηγήσεως 20ημέρου αναρρωτικής αδείας εις τον καθηγητήν Τζεβελέκη Ιωάννην» (41841/24-9-1970).

Πολλές είναι ακόμη οι εγκύκλιοι διαταγές που αποστέλλονται από το νομάρχη ενόψει κάποιου εορτασμού, καθώς και με αφορμή εκδηλώσεις και αθλητικούς αγώνες. Την περίοδο της επταετίας οι εκδηλώσεις και οι δράσεις που καλείται να οργανώσει το σχολείο αυξάνονται:

«Διαγωνισμός εκπαιδευτικών δια θαλασσίαν δραστηριότητα»(5207/12-2-71).

«Περί αγώνος δρόμου επί ανωμάλου εδάφους» (1329/25-11-1971).

«Αναδασώσεις –δενδροφυτεύσεις κοινοχρήστων χώρων» (6762/25-9-71).

«Προκήρυξις αγώνων στίβου του 5ου Διανομαρχιακού Πρωταθλήματος 1972» (Σ.Α.162/9-3-1972).

«Εορτασμός Διεθνούς Εβδομάδος Τέχνης εν Ελλάδι» (29414/19-10-72).

«Διοργάνωσις 10ημέρου Προλήψεως Ατυχημάτων» (13707/εγκ.55/24-5-73).

«Παγκόσμιος Ημέρα Δασοπονίας» (23120/10-3-1973).

Η πλειοψηφία των εγκυκλίων, όμως, που αποστέλλει ο νομάρχης στο σχολείο αφορά σε εκδηλώσεις που διοργανώνει η Νομαρχία Μεσσηνίας με διαφωτιστικό και κατ' επέκταση προπαγανδιστικό για το καθεστώς περιεχόμενο. Ο νομάρχης αποστέλλει διαφωτιστικό υλικό στο σχολείο και οι εκπαιδευτικοί υποχρεώνονται να παρακολουθήσουν συγκεκριμένες δραστηριότητες και να συμμετάσχουν ενεργά πραγματοποιώντας οι ίδιοι ομιλίες. Όπως προκύπτει και από τη μελέτη του μηνιαίου περιοδικού «Αριστομένης», που εκδίδεται από τη Νομαρχία Μεσσηνίας από τον Ιούλιο του 1968, ο νομάρχης αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στη δράση των εκπαιδευτικών στο νομό. Το περιοδικό, που τα άρθρα του στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι ανυπόγραφα, έχει ιδιαίτερη στήλη με τον τίτλο «Από την δράσιν των Εκπαιδευτικών εις την Μεσσηνίαν - ΑΓΩΓΗ ΕΛΛΗΝΟΠΑΙΔΩΝ», όπου κάθε μήνα καταγράφονται διεξοδικά οι διαφωτιστικές και εορταστικές ομιλίες των εκπαιδευτικών της μέσης και της στοιχειώδους εκπαίδευσης, παρουσιάζονται οι αθλητικές εκδηλώσεις των σχολείων και οι εκπαιδευτικές εκδρομές. Συχνά γίνεται αναφορά στη δωρεάν διανομή διδακτικών βιβλίων από την κυβέρνηση, στον τρόπο εορτασμού εθνικών επετείων και γιορτών, καθώς και στην επισκευαστική δραστηριότητα στα διδακτήρια του νομού. Στόχος της στήλης είναι «η εντός και εκτός του Σχολείου έντονος και αδιάλειπτος

διαφώτισις των μαθητών και του λαού επί ποικίλων θεμάτων ηθικοπλαστικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος».⁹⁶

Από τη μελέτη του Πρωτοκόλλου Αλληλογραφίας και στη στήλη τόσο των εισερχομένων όσο και των εξερχομένων εγγράφων, διαπιστώνουμε ότι η εκπαιδευτική κοινότητα συμμετέχει στη χρηματοδότηση της έκδοσης του περιοδικού. Μάλιστα με εγκύκλιο του Νομάρχη Μεσσηνίας προς τους Προέδρους των Σχολικών Εφορειών Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης του νομού Μεσσηνίας ζητείται από τις Σχολικές Εφορείες να καθορίσουν το ύψος της εισφοράς της Εφορείας τους για το 1969, προκειμένου να ενισχυθεί το περιοδικό «Αριστομένης». Ο Νομάρχης επικαλείται τη βοήθεια των εκπαιδευτικών και όλων των Μεσσηνίων, γιατί «ως διεπιστώθη ήδη το περιοδικόν χρησιμεύει ως ευχάριστον και λίαν διαφωτιστικόν ανάγνωσμα εις πολλές δεκάδας χιλιάδων εκ των κατοίκων του Νομού». Πέρα από την οικονομική βοήθεια, που θα εκδηλωθεί με την καταβολή της εισφοράς, ο Νομάρχης επικαλείται και την ηθική βοήθεια των εκπαιδευτικών «η οποία θα εκδηλούται εκάστοτε δια της υφ' υμών και των μελών της εφορείας αποστολής προς το Δελτίον πάσης χρησίμου πληροφορίας περί της εν γένει κινήσεως και καταστάσεως του τόπου και περί πάσης προσπαθείας, ίνα δια της σχετικής εν τω Δελτίω δημοσιεύσεως άπαντες οι ενδιαφερόμενοι δια την πρόοδον του τόπου, καταστήσιν κοινωνοί της όλης κινήσεως του Νομού και πάσης χαράς, λύπης και ανησυχίας των κατοίκων αυτού»(αριθμ.εγκ.136/16-6-1969).⁹⁷ Παρακάτω σταχυολογούμε μερικές μόνο ενδεικτικές εγκυκλίους –διαταγές του Νομάρχη Μεσσηνίας προς το Γυμνάσιο Πλάτσας με προπαγανδιστικό περιεχόμενο: «Περί του τρόπου διεξαγωγής ομιλιών σχετικώς με το δημοψήφισμα» (41940/εγκ.45/19-8-1968). «Αναστολή μέχρι του προσεχούς φθινοπώρου των ομιλιών – διαλέξεων των Υποεπιτροπών διαφώτισεως του κοινού»(28.685/9-6-69). «Ληπτέα μέτρα αγωγής και συμπεριφοράς της νεολαίας»(34.400/εγκ.139/17-6-69). «Αφορά συγκρότησιν Επιτροπών Διαφώτισεως δι' ομιλίας προς τον σκοπόν της τονώσεως του Εθνικού αισθήματος και εξυψώσεως του μορφωτικού επιπέδου του λαού της Ελλάδος» (10810/εγκ.16/25-2-69).

⁹⁶« Αγωγή Ελληνοπαίδων-Λαϊκή Διαφώτισις », ανυπόγραφο άρθρο στο: *Αριστομένης –Δελτίον Πληροφοριών Νομαρχίας Μεσσηνίας*, τ.6 (1968), σελ. 13

⁹⁷ Αριθ. εγκ. 136/ 34768/ 16-6-1969 «Περί καταβολής συνεισφοράς υπέρ του Δελτίου Πληροφοριών της Νομαρχίας «Ο Αριστομένης »» στο: *Αριστομένης*, τ.12 (1969), σελ.24

«Αποστέλλονται περιλήψεις ομιλιών και κατηγορίες θεμάτων δια την διαφώτισιν υπό των Υποεπιτροπών του Νομού» (12690/εγκ.58/28-2-1969).

«Περί υποβολής στοιχείων πραγματοποιηθσών ομιλιών -διαλέξεων κατά τον μήνα Απρίλιον εις τα χωρία της υφ' ημών περιφέρειας»(22610/26-4-69).

«Υποβολή των λίαν επιτυχώς ομιλιών εις την Κεντρικήν Επιτροπήν Διαφώτισεως προς δημοσίευσιν»(25050/8-5-69).

«Επιμόρφωσις ανηλίκων και απάντησις μέχρι της 15ης Ιουνίου» (26230/εγκ.110/10-5-69).

«Περί πραγματοποιήσεως ομιλιών διαφωτιστικού περιεχομένου»(13/14-1-70).

«Αποστολή αντιτύπων διαλέξεως με τίτλον: «Η αναπτυξιακή ιδέα»»(9305/2-3-70).

«Αποστολή αντιτύπων της διαλέξεως: «Χρηστότης –Τιμιότης –Μακροθυμία»» (12360/20-3-70).

«Περί του τρόπου Διαφώτισεως των πολιτών (δια συζητήσεων)» (227/30-4-70).

«Περί συμπληρώσεως Υποεπιτροπών Διαφώτισεως»(67/20-3-1970).

«Διαφωτιστικά ομιλία – Έδραι των συγκεντρώσεων» (38627/227/14-9-70).

«1.Πανηγυρική προεγγραφή εις το εσωτερικόν λαχειοφόρον ομολογιακόν δάνειον 2. Ομολογιακόν δάνειον οικονομικής αναπτύξεως έτους 1970» (39386/10-9-70).

«Διαφώτισις και ενημέρωσις πληθυσμού» (4480/22-2-1972).

«Διαφώτισις - Ενημέρωσις Προσωπικού Δημοσίων Υπηρεσιών, Ν.Π.Δ.Δ. κλπ.» (Δ.Σ.5369/1-3-1972).

«Περί καταβολής εισφορών υπέρ του Δελτίου Πληροφοριών της Νομαρχίας «ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ»» (5368/1-3-72).

«Υποβολή προγραμμάτων Διαφώτισεως»(13040/16-5-1972).

«Πραγματοποιήσις Διαφωτιστικών Ομιλιών»(34.500/28-11-72).

«Ενημέρωσις και επιμόρφωσις πληθυσμού» (9947/9-4-1973).

2.3.2. Η αλληλογραφία του επιθεωρητή

Μελετώντας το Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας του Γυμνασίου Πλάτσας και στη στήλη των εισερχομένων εγγράφων διαπιστώνουμε ότι ο επιθεωρητής είναι ο συχνότερος αποστολέας της αλληλογραφίας του σχολείου. Η επικοινωνία του με το σχολείο είναι καταιγιστική σε όλη τη διάρκεια της επταετίας και στην ουσία ελέγχει τα πάντα, καθοδηγεί, παρεμβαίνει και εμπλέκεται σε κάθε τομέα της σχολικής ζωής.

Από την επιβολή του στρατιωτικού καθεστώτος στις 21 Απριλίου 1967 έως και

το τέλος του 1967 η Γενική Επιθεώρηση Καλαμάτας επικοινωνεί 181 φορές με το σχολείο και 198 φορές κατά το 1968. Το 1969 η ΙΔ΄ Γενική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης με έδρα την Καλαμάτα επικοινωνεί 208 φορές με το σχολείο και 4 φορές η Γενική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης Ε΄ Περιφέρεια. Το 1970 η ΙΔ΄ Γενική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης επικοινωνεί 158 φορές με το σχολείο και 2 φορές η Γενική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης Ε΄ Περιφέρεια. Το 1971 με το ΝΔ 651/1970 η εικόνα εμφανίζεται διαφοροποιημένη και πιο σύνθετη. Η Θ΄ Ανωτέρα Εκπαιδευτική Περιφέρεια επικοινωνεί 12 φορές με το σχολείο σε όλη τη διάρκεια του έτους, ενώ η ΙΔ΄ Γενική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης επικοινωνεί 48 φορές με το σχολείο έως τις 10-3-1971 και από τις 13-3-1971 έως τις 2-10-1971 η Διοικητική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης Ν. Μεσσηνίας επικοινωνεί 109 φορές. Τέλος, η Διεύθυνσις Μέσης Εκπαίδευσις που αντικαθιστά την προηγούμενη επικοινωνεί από τις 16-9-1971 έως και το τέλος του 1971 συνολικά 83 φορές με το σχολείο. Το 1972 η Θ΄ Ανωτέρα Εκπαιδευτική Περιφέρεια (Περιφερειακή Διοίκησης Πελοποννήσου και Δυτικής Στερεάς Ελλάδος) επικοινωνεί 8 φορές με το σχολείο και 216 φορές η Διεύθυνσις Μέσης Εκπαίδευσις. Στην ίδια λογική το 1973 η Περιφερειακή Διοίκησης Πελοποννήσου και Δυτικής Στερεάς Ελλάδος επικοινωνεί 7 φορές με το σχολείο και 259 φορές η Διεύθυνσις Μέσης Εκπαίδευσις. Τέλος, κατά την τελευταία χρονιά του καθεστώτος και ως την πτώση του, η Θ΄ Ανωτέρα Εκπαιδευτική Περιφέρεια θα επικοινωνήσει 4 φορές με το σχολείο και 201 φορές η Διεύθυνσις Μέσης Εκπαίδευσις Καλαμάτας.

Γενικά, η Επιθεώρηση όλα αυτά τα χρόνια επικοινωνεί με το σχολείο για όλα τα θέματα που αφορούν τόσο τη λειτουργία του σχολείου, όσο και το διδακτικό προσωπικό και τους μαθητές. Κοινοποιεί αποφάσεις του Νομάρχη και του Υπουργείου Παιδείας, αποφάσεις του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους και άλλων υπουργείων. Επιλαμβάνεται θεμάτων που αφορούν μεταθέσεις, διορισμούς, αποσπάσεις του προσωπικού, καθώς και κανονικές και αναρρωτικές άδειες. Παρέχει οδηγίες για τη διδασκαλία των μαθημάτων, για τις εξετάσεις, για ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα, δέχεται γραπτά δοκίμια των μαθητών για αναβαθμολόγηση κατόπιν αίτησης των γονέων. Στέλνει οδηγίες στο σχολείο κατά την έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς και εγκρίνει μετεγγραφές μαθητών. Επιλαμβάνεται θεμάτων που αφορούν τις Σχολικές Εφορείες και τη μισθοδοσία των εκπαιδευτικών. Τέλος, αποφασίζει για θέματα ποινών, μεθόδων διδασκαλίας, εγκρίνει ή απαγορεύει την κυκλοφορία περιοδικών ή βιβλίων.

Ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει παρακάτω σε εγκυκλίους –διαταγές της Επιθεώρησης που αποκαλύπτουν τις ιδεολογικές επιλογές του καθεστώτος και λειτουργούν προπαγανδιστικά, ενώ ταυτόχρονα αποτυπώνουν και την περιρρέουσα ατμόσφαιρα του σχολείου κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

«Εντέλλεται όπως εκπαιδευτικόν προσωπικόν προετοιμασθή κατά τας θερινάς διακοπάς δια ομιλίας Παιδαγωγικού και Εθνικού Περιεχομένου»(2853/90/30-6-1967).

«Αποστέλλει δηλώσεις νομιμοφροσύνης προς συμπλήρωσιν»(3544/2-9-67).

«Συνιστά συμμετοχήν Εκπαιδευτικών Λειτουργών Μ.Ε. εις Δάνειον Οικονομικής Αναπτύξεως»(4550/147/14-10-67).

«Αποστέλλει διαφωτιστικόν έντυπον με την εντολήν όπως γίνη ανάπτυξις εις τους μαθητάς του περιεχομένου του»(4932/158 /10-11-67).

«Απαγορεύει την κυκλοφορίαν εις Σχολεία του περιοδικού «Μαθητική Εστία» (5598/16-12-67).

«Επιτρέπει την ανάγνωσιν υπό καθηγητών και μαθητών ανωτέρων τάξεων του Γυμνασίου βιβλίου Μαρίας Λασκαράτου «Το άστρον των Μάγων»»(1208/19-3-68).

«Ταχεία και ανεπηρέαστος εξυπηρέτησις πολιτών και οι Δημόσιοι υπάλληλοι γίνωσι συντελεσταί πραγματώσεως αποστολής Εθνικής Κυβερνήσεως»(2204/εγκ.73/11-6-68).

«Αποδοχαί υπαλλήλων τεθέντων εις διαθεσιμότητα»(3027/εγκ.132 /27-8-68).

«Ανάρτησις εμβλημάτων της Επαναστάσεως εις αιθούσας διδασκαλίας και ομιλία περί των σκοπών Κομμουνιστικού κινήματος» (5040/εγκ.154/5-12-69).

«Ανάπτυξις θέματος δια την στάσιν της Ελλάδος έναντι του συμβουλίου της Ευρώπης» (58/εγκ.158/15-12-69).

«Συνθήματα υπέρ Λαχειοφόρου Δανείου 1971» (3988/εγκ.153/25-10-71).

«Εορτασμός της 5ης Επετείου της 2ης Απριλίου 1967»(1817/20-4-1972).

«Τέλεσις μνημοσύνου εις Πηγάδα Μελιγαλά» (3682 / εγκ.104 /6-9-72).

«Σημασία των Κατηχητικών Σχολείων» (5615/εγκ.158 /21-11-72).

«Ομιλία περί της σημασίας και της ανάγκης της Εθνικής Ενότητος» (279/εγκ.17/31-1-74).

«Αξιοποίησις βιβλιαρίου «Οδηγός ομιλιών υπό καθηγητών Γυμνασίου»» (415-εγκ.38/28-2-1974).

Ο παρακάτω πίνακας αποκαλύπτει την συχνότητα της αλληλογραφίας του Υπουργείου Παιδείας, του Νομάρχη Μεσσηνίας και της Επιθεώρησης με το σχολείο

και κατ' επέκταση τον βαθμό εμπλοκής τους στη λειτουργία του σχολείου κατά την περίοδο της επταετίας.

Έτη	Υπουργείο Παιδείας	Νομάρχης Μεσσηνίας	Επιθεώρηση (όλοι οι φορείς)
1967(επιβολή του καθεστώτος)	8	5	181
1968	25	10	198
1969	23	16	212
1970	7	25	160
1971	12	20	252
1972	7	22	224
1973	12	12	266
1974(έως την πτώση του καθεστώτος)	7	1	205

2.4. Η εξερχόμενη αλληλογραφία του σχολείου

Μελετώντας το Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας διαπιστώνουμε ότι ο κύριος όγκος των εξερχόμενων εγγράφων του Γυμνασίου Πλάτσας έχει ως αποδέκτη την Επιθεώρηση. Πιο συγκεκριμένα από την επιβολή του καθεστώτος και έως τις 8 -2-1971 την Γενική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης Καλαμάτας ΙΔ΄ Περιφέρεια, στη συνέχεια την Διοικητική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης Νομού Μεσσηνίας έως τις 4-10-1971 και από τις 19-10 1971 και έως την πτώση της στρατιωτικής κυβερνήσεως τη Διεύθυνση Μέσης Εκπαίδευσης του Νομού Μεσσηνίας. Πιο αναλυτικά το Γυμνάσιο Πλάτσας επικοινωνεί καταρχήν με την Επιθεώρηση για θέματα σχετικά με τον εξοπλισμό και τις ανάγκες του σχολείου σε εποπτικά μέσα:

«Αναφέρει τηλεγραφικώς ότι Γυμνάσιον δεν διαθέτει ραδιόφωνον»(11-11-1967).

«Αναφέρει ελλείψεις Γυμνασίου εις χάρτας έδρας, κτλ.»(4-12-67).

«Γνωρίζομεν ότι το Γυμνάσιον δεν έχει ανάγκη Εγκυκλοπαιδικού Λεξικού»(7-8-68).

«Περί της μη υπάρξεως κινηματογραφικής μηχανής προβολών εις το Σχολείον»(12-3-69).

«Αναφέρει ελλείψεις Σχολείου εις είδη εξοπλισμού»(11-11-1969).

«Χορήγησις εποπτικών μέσων διδασκαλίας»(25-10-1971).

«Χορήγησις ιστορικών χαρτών»(1-4-1972).

«Υποβολή δελτίου διδακτηριακής καταστάσεως»(2-11-72).

Ένας δεύτερος λόγος για τον οποίο επικοινωνεί το Γυμνάσιο με την Επιθεώρηση έχει να κάνει με ζητήματα που αφορούν το διδακτικό προσωπικό του σχολείου, όπως:

«Υποβάλλει καταστάσεις (2) παρόντων και απόντων καθηγητών κατά την 1ην Σεπτεμβρίου 1967»(1-9-1967).

«Υποβάλλει δηλώσεις νομιμοφροσύνης των καθηγητών του Γυμνασίου»(5-9-1967).

«Υποβάλλει αίτησιν μεταθέσεώς του εις περιφέρειαν Πειραιώς ο καθηγητής Σταύρος Βαχαβιάλος» (23-2-1968).

«Υποβάλλει προτάσεις των καθηγητών επί του σχεδίου Συντάγματος της επιτροπής Μητρέλια»(11-5-1968).

«Υποβολή αναφοράς παρουσιάσεως και αναλήψεως υπηρεσίας της φιλόλογου καθηγήτριας Πολυχρονοπούλου Σταυρούλας»(17-1-1971).

«Υποβολή πίνακος στοιχείων υπηρεσιακών μεταβολών καθηγητών Γυμνασίου Πλάτσης»(5-7-1971).

«Καθηγηταί εν αποσπάσει εις Αλλοδαπήν»(19-10-1971).

«Υποβολή εκθέσεως υπηρεσιακής ικανότητος της καθηγήτριας Πέτρουλα Μιχαλίτσας» (20-6-1974).

Μία τρίτη κατηγορία θεμάτων για τα οποία επικοινωνεί το σχολείο με την Επιθεώρηση είναι αυτά που αναφέρονται σε εκδηλώσεις, δράσεις, ομιλίες –διαλέξεις και θέματα καθημερινής λειτουργίας του Γυμνασίου.

«Υποβάλλει ωρολόγιον πρόγραμμα εις διπλούν προς έγκρισιν»(4-11-67).

«Έκθεσις δραστηριότητος Σχολείου μηνός Δεκεμβρίου 1968»(23-12-1968).

«Εισφορά υπέρ του «Τάματος του Έθνους» μαθητών και καθηγητών»(3-3-1969).

«Υποβολή επιλεγεισών εκθέσεων με θέμα «Ολυμπιακοί Αγώνες»»(6-5-1969).

«Υποβολή Προγράμματος Εορτασμού 25ης Μαρτίου»(14-3-1970). Το συγκεκριμένο έγγραφο κοινοποιείται ταυτόχρονα στη Στρατιωτική Διοίκηση Μεσσηνίας και στο Νομόρχη.

«Αναφέρει δια ημέραν πραγματοποιήσεως ημερησίας εκδρομής ημετέρου Γυμνασίου» (9-5-1970).

«Υποβολή αντιγράφων Πράξεων Καθηγητικού Συλλόγου»(5-10-1970).

«Υποβολή αντιγράφου ιδρυτικού πρακτικού Επιτροπών Τάξεως και Συμβουλίου Σχολείου»(5-4-1971).

«Σχετική αναφορά περί των ενεργειών δια τας εορταστικάς εκδηλώσεις της Ναυτικής Εβδομάδος»(20-6-1971).

«Μαθηταί λαβόντες βαθμόν άριστα»(13-3-1972).

«Υποβολή απάντων των εγγράφων επί τη λήξει του διδακτικού έτους 1971-1972» (5-7-1972).

«Υποβολή εκθέσεως δραστηριότητος μηνός Νοεμβρίου 1972» (1-12-1972).

«Υποβολή πρακτικού περί της δραστηριότητος Συμβουλίου μαθητικής Κοινότητος» (1-6-1972).

«Ομιλία δια την Επανάστασιν του 1878» (20-2-1973).

«Καλλιτεχνικός διαγωνισμός με θέμα εμπνευσμένον εκ της Αγίας Γραφής»(3-4-1973).

«Διαγωνισμός ΝΑΤΟ» (26-5-1973).

«Ομιλίας περί φυλετικών διακρίσεων» (21-2-1974).

Τελευταία κατηγορία θεμάτων είναι όσα αφορούν οικονομικά ζητήματα, στατιστικά στοιχεία, και θέματα της Σχολικής Εφορείας.

«Υποβάλλει Δελτίον Στατιστικής συμπληρωμένον» (17-5-67).

«Υποβάλλει δελτίον Στατιστικής εγγραφέντων, προαχθέντων, απορριφθέντων μαθητών, ως και διδασκάντων καθηγητών κατά το σχολικό έτος 1966-67» (6-10-67).

«Υποβάλλει κατάστασιν εις διπλούν προς εκλογήν μελών της Σχολικής Εφορείας» (5-7-1967).

«Υποβάλλεται δελτίον εσόδων – εξόδων β εξαμήνου 1968» (10-1-1969).

«Υποβάλλει συνημμένως συμπληρωμένον απογραφικόν Δελτίον αφορούν εις τας ανάγκας του Γυμνασίου» (8-8-1969).

«Αναφορά περί του θανάτου της θεολόγου καθηγητριάς Καστριτσέα Ελένης» (25-7-1971).

Ο δεύτερος αποδέκτης της αλληλογραφίας του Γυμνασίου είναι η Νομαρχία Μεσσηνίας. Η θεματολογία της επικοινωνίας αφορά κυρίως ζητήματα σχετικά με τη διαφωτιστική δράση του σχολείου, για την οποία το Γυμνάσιο ενημερώνει ανελλιπώς και σε τακτά χρονικά διαστήματα το Νομάρχη.

«Υποβάλλει Έκθεσιν πεπραγμένων Σχολείου μηνός Οκτωβρίου 1968»(29-10-1968).

«Υποβάλλει καταστάσεις υπερωριακής εργασίας των καθηγητών Τσουμελέα Γεωργίου και Σωφρονά Ανδρέου» (29-10-68).

«Αναφέρει ότι κατετέθη το ποσόν των 150 δρχ. εις τον Δήμον Καλαμάτας δια τον Αριστομένην δια το έτος 1970» (18-5-1970).

«Αναφέρει τον αριθμόν των αποστελλομένων αντιτύπων του περιοδικού «Αριστομένης» εις τους μαθητάς του Γυμνασίου». (25-5-1970).

«Αποστολή φωτογραφίας από την δενδροφύτευσιν της 22ας -11-1970 εις το Καμπινάρι κοινότητος Πλάτσης» (1-12-1970).

«Ενίσχυσις ενδεών» (12-1-1972).

«Υποβολή συγκεντρωτικού δελτίου διαφωτίσεως» (29-2-1972).

«Υποβολή προγράμματος ομιλιών τριμήνου Κοινοτήτων Υποεπιτροπής Πλάτσης» (1-3-1972).

«Διαφώτισις- Ενημέρωσις Προσωπικού Δημοσίων Υπηρεσιών, Ν.Π.Δ.Δ.» (4-3-1972).

«Υποβολή προγραμμάτων Διαφωτίσεως τριμήνου Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου 1972 Υποεπιτροπής Πλάτσης» (10-10-1972).

«Υποβολή συγκεντρωτικού δελτίου διαφωτίσεως» (1-2-1973).

«Αποστολή βεβαιώσεων ψηφοφορίας υπαλλήλων εν γένει κ.λ.π.» (17-9-73).

«Υποβολή προγράμματος ομιλιών καθηγητών Γυμνασίου Πλάτσης» (8-11-73).

«Υποβολή συγκεντρωτικού δελτίου διαφωτίσεως και προγράμματος ομιλιών τριμήνου Μαρτίου – Μαΐου 1974» (1-3-1974).

Το Σχολείο επικοινωνεί με το Υπουργείο Παιδείας για θέματα, όπως:

«Αναφέρει παραλαβήν σειράς οργάνων φυσικής και καταγραφήν τούτων εις βιβλίον υλικού» (30-5-67).

«Υποβάλλει έκθεσιν διδακτικής και διοικητικής ικανότητος της καθηγητριάς Ελένης Καστριτσέα» (5-7-67).

«Αναφέρει ότι Γυμνάσιον δεν διαθέτει μαγειρείον και εστιατόριον» (26-11-67).

Το Σχολείο επικοινωνεί με το Δημόσιον Ταμείον Καλαμάτας για θέματα σχετικά με:

«Αποστέλλει μισθοδοτικήν κατάστασιν υπ 'αριθμόν 11 μηνός Ιουνίου 1967» (22-5-1967).

«Υποβάλλει κατάστασιν επιδόματος αδειας καθηγητού κ. Κωτσάκη Διονυσίου» (9-8-1968).

«Περί εκδόσεως φύλλου διακοπής μισθοδοσίας της καθηγητριάς Πανοπούλου Θάλειας» (17-9-68).

Το Σχολείο επικοινωνεί με την Υποδιοίκηση Καρδαμύλης για ζητήματα, όπως: «Αποστέλλει δελτίον ατομικών εις διπλούν του καθηγητού Ιωάννη Σιγάλα» (11-11-1967).

Το Σχολείο επικοινωνεί με την Ιερά Μητρόπολη Γυθείου και Οιτύλου για: «Υποβολή ημερομηνιών τελέσεως Κατηχητικού Σχολείου» (23-10-1971).

Με την Εισαγγελία Καλαμών επικοινωνεί το Γυμνάσιο Πλάτσας για: «Αντίγραφα βεβαιώσεων της καθηγήτριας Καστριτσέα Ελένης ως και των γονέων αυτής δια το Δημοψήφισμα της 29-9-1968» (14-3-1969).

Με την Υγειονομική Επιθεώρηση Μέσης Εκπαίδευσης του Νομού Μεσσηνίας για θέματα, όπως:

«Αποστολή μηνιαίου δελτίου λοιμωδών νοσημάτων» (1-12-1973).

Με τη Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών Καλαμάτας για: «Πέμπει προϋπολογισμόν - προσφοράν του εμπειροτέχνην Λεβή Νικολάου προς έγκρισιν (δια τον ελαιοχρωματισμόν των κουφωμάτων του σχολείου)» (7-7-1967). «Δι' αποστολήν καταλλήλου οργάνου δια την σύνταξιν μελέτης δι' επισκευήν του κτιρίου» (18-1-1970).

Με την Κοινότητα Καρδαμύλης επικοινωνεί για: «Υποβολή καταστάσεως μαθητών Γυμνασίου Πλάτσας» (20-12-1971). «Προκήρυξις αγώνων» (11-1-1974).

Ακόμη το Γυμνάσιο Πλάτσας επικοινωνεί με άλλα σχολεία για θέματα μετεγγραφών, αποστολής αποδεικτικών και επιβεβαίωσης τίτλων σπουδών των μαθητών και των μαθητριών. Τέλος, στο Ταχυδρομικό Ταμειυτήριο Πλάτσας και στην Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων Αθήνας αποστέλλει εκθέσεις μαθητών για βράβευση. Η μελέτη της εξερχόμενης αλληλογραφίας του σχολείου καταδεικνύει την ασφυκτική εξάρτηση και χειραγώγηση του Σχολείου τόσο από την Επιθεώρηση όσο και από το Νομάρχη Μεσσηνίας, που φαίνεται να γνωρίζουν κάθε θέμα του σχολείου και να έχουν λόγο σε κάθε δράση, εκδήλωση και γιορτή.

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

3. Το σχολείο ως φορέας πολιτικής κοινωνικοποίησης

Σύμφωνα με τον Πανταζή Τερλεξή η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι μία διαδικασία «που εφοδιάζει το άτομο με το πολιτικό του εγώ καθώς αναπτύσσεται περνώντας από την παιδική ηλικία στην εφηβική, και σε συνέχεια στην ωριμότητα». ⁹⁸ Σπουδαίο ρόλο στη διαδικασία αυτή, με την οποία μεταβιβάζεται η πολιτική κουλτούρα μιας ομάδας από γενιά σε γενιά, διαδραματίζει το σχολείο, παρόλο που στα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα ο ρόλος του επισκιάζεται, λόγω της πολυμορφίας των φορέων κοινωνικοποίησης και του ελαστικού κρατικού ελέγχου που τους ασκείται. Στα ολοκληρωτικά όμως καθεστώτα, επειδή το κράτος είναι ο μοναδικός φορέας πολιτικών γνώσεων και προτύπων συμπεριφοράς, το σχολείο αποσκοπεί στη διαφώτιση των μαθητών σχετικά με τις αξίες της ηγεσίας που κυβερνά. ⁹⁹

Το σχολείο επιδρά στη διάπλαση του πολιτικού χαρακτήρα των νέων με έμμεσο και άμεσο τρόπο. Ο έμμεσος σχετίζεται με το κλίμα της υποταγής και της συμμόρφωσης που συντελείται στο σχολικό περιβάλλον και με το αίσθημα του ανταγωνισμού που καλλιεργείται και ενθαρρύνεται τόσο μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας, όσο και γενικότερα στο περιβάλλον του σχολείου. Ο άμεσος τρόπος σχετίζεται με τα προγράμματα διδασκίας ύλης, τις τελετουργικές διαδικασίες και τους εκπαιδευτικούς, ως βασικούς φορείς πολιτικών προτύπων συμπεριφοράς. Όλα αυτά επηρεάζουν με οργανωμένο τρόπο το μαθητή, του μεταλαμπαδεύουν την ιδεολογία του πολιτικού συστήματος και διαμορφώνουν τη σχολική ζωή. ¹⁰⁰

3.1. Ο έλεγχος της συμπεριφοράς και της εμφάνισης των μαθητών

Το Βιβλίο Πράξεων Προσωπικού του Μικτού Εξατάξιου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την καθημερινότητα του σχολείου και τον τρόπο που προσπάθησε το στρατιωτικό καθεστώς να διαμορφώσει και να πειθαρχήσει τη συμπεριφορά των μαθητών και των μαθητριών.

⁹⁸ Πανταζής Τερλεξής, *Πολιτική κοινωνικοποίηση -Η γένεση του πολιτικού ανθρώπου*, Αθήνα 1999, σελ.23

⁹⁹ Πανταζής Τερλεξής, *ό. π.*, σελ. 136

¹⁰⁰ Πανταζής Τερλεξής, *ό. π.*, σελ. 137

Για το σχολικό έτος 1967-68 ο Σύλλογος συνεδριάζει δύο φορές τον Οκτώβριο για να συζητήσει και να αποφανθεί για παιδονομικά μέτρα που αφορούν την κανονική και εύρυθμη λειτουργία του σχολείου. Στην πρώτη συνεδρίαση (Πράξη 9 η στις 12-10-1967), ο σύλλογος ομόφωνα αποφαινεται καταρχάς για τον διαφορετικό και αυστηρά καθορισμένο τόπο παραμονής των μαθητών και των μαθητριών κατά την πρωινή προσέλευση και κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων. Στην δεύτερη παράγραφο περιγράφεται η κόμμωση των μαθητών, η οποία διαφοροποιείται με κριτήριο την ηλικία. Έτσι οι μαθητές «των τριών κατωτέρων τάξεων θα κείρωσι την κόμην των δια ψιλής μηχανής. Οι μαθηταί της Τετάρτης και της Πέμπτης τάξεως δια χονδρής μηχανής, οι δε μαθηταί της Έκτης τάξεως δια ψαλλιδίου ευπρεπώς και κοσμίως συμφώνως προς τας κειμένας διατάξεις». Στην τρίτη παράγραφο περιγράφεται η ενδυμασία των μαθητριών, οι οποίες «κατά τας εργασίμους ημέρας καθώς και κατά τας Κυριακάς και εορτάς θα φέρωσιν το σχολικόν των ένδυμα ήτοι ποδιά κυανού χρώματος (ηλεκτρικ) μετά λευκού γιακά και σήμα δια μονογράμματος ερραμμένον επί της ποδιάς». Οι ποδιές θα είναι ραμμένες με κομψότητα και σεμνότητα και «θα καλύπτωσι το γόνυ».

Στην επόμενη παράγραφο δηλώνεται πως μαθητές και μαθήτριες εισέρχονται και εξέρχονται από τις αίθουσες διδασκαλίας «ησύχως, άνευ φωνασκιών», ενώ οι μαθήτριες είναι υποχρεωμένες να είναι «σεμναί και κόσμιαι εντός και εκτός του Σχολείου απαγορευομένων καθ' οδόν των φωνασκιών και απρεπών εκφράσεων». Στην πέμπτη παράγραφο αναφέρεται πως όλοι οι μαθητές κάθε Κυριακή είναι υποχρεωμένοι να εκκλησιάζονται και πως «μαθητής απουσιάζων αδικαιολογήτως και κρινόμενος εκ της εν γένει διαγωγής του θα τιμωρείται μη αποκλειομένης της μειώσεως του βαθμού του εις τα Θρησκευτικά και αυτής ταύτης της διαγωγής του». Στην έκτη παράγραφο ο σύλλογος απαγορεύει την παρακολούθηση κινηματογραφικών ταινιών, εκτός από όσες ο σύλλογος θα κρίνει κατάλληλες. Οι μαθήτριες όμως για να παρακολουθήσουν ταινίες «δέον να συνοδεύωνται απαραιτήτως υπό των γονέων των».

Στην έβδομη παράγραφο ορίζεται πως οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει «εν παντί χρόνω και τόπω» να αποδίδουν στους καθηγητές και σε όλους τους συνανθρώπους τους «τον προσήκοντα χαιρετισμόν». Στην όγδοη δηλώνεται πως επιτρέπεται η κυκλοφορία των μαθητών στην πόλη μέχρι της 8.00 μ.μ., ενώ για το Σάββατο, την Κυριακή και τις γιορτές η κυκλοφορία παρατείνεται για μία ακόμη ώρα. Υπάρχει πρόβλεψη και για τους μαθητές που έχουν φροντιστήριο μετά τις 8 μ.μ. και οι οποίοι είναι υποχρεωμένοι να δηλώσουν στο σχολείο την ώρα του φροντιστηριακού

μαθήματος, ενώ υποχρεώνονται μετά το μάθημα «να επιστρέφουν αμέσως εις τας οικίας των». Οι επόμενες παράγραφοι κάνουν αναφορά στο σεβασμό και την υπακοή που οφείλουν οι μαθητές στους καθηγητές και γενικά στους μεγαλύτερους τους και στην υποχρέωση για ανελλιπή φοίτηση. Στην δέκατη πέμπτη παράγραφο απαγορεύεται αυστηρά η είσοδος μαθητών μιας τάξης στην αίθουσα της άλλης τάξης και στην δέκατη έκτη απαγορεύεται κάθε επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία των διδασκόντων. Η δέκατη έβδομη απαγορεύει αυστηρά την είσοδο και παραμονή των μαθητών «εις καφενεία, ζυθοπωλεία, χοροδιδασκαλεία, σφαιριστήρια και θέατρα». Επιτρέπεται η είσοδος και παραμονή των μαθητών σε ζαχαροπλαστεία και των μαθητριών μόνο με τη συνοδεία των γονέων τους. Η πράξη κλείνει με την απειλή πως σε περίπτωση παραβίασης των αποφάσεων του συλλόγου, θα επιβληθούν ποινές.¹⁰¹

Η πράξη αυτή ως κείμενο έχει πολλά κοινά σημεία με την αντίστοιχη πράξη του 1966 (Πράξη 13η/12-10-1966) με τέσσερες διαφοροποιήσεις. Η πρώτη αφορά στην κόμμωση των μαθητών, καθώς στην αντίστοιχη πράξη του 1966, αναφερόταν μόνο ότι «οι μαθηταί όλων των τάξεων θα κείρωσι την κόμην των δια ψαλλιδίου ευπρεπώς και κοσμίως συμφώνως προς τας κειμένας διατάξεις». Η δεύτερη αφορά στην ενδυμασία των κοριτσιών, καθώς στην πράξη του 1966 προβλεπόταν διαφορετική ενδυμασία των κοριτσιών κατά τον κυριακάτικο εκκλησιασμό και τις εθνικές γιορτές, όπου έπρεπε να «φέρωσι το εορταστικόν σχολικόν των ένδυμα ήτοι φούστα μπλε και μπλούζαν λευκήν». Η τρίτη διαφορά αφορά στον υποχρεωτικό εκκλησιασμό των μαθητών καθώς η πράξη του 1966 πρόβλεπε «την συμμετοχήν απάντων των μαθητών ανά 15ήμερον». Και η τέταρτη και τελευταία αφορούσε στην κυκλοφορία των μαθητών στην πόλη. Η πράξη του 1966 δεν πρόβλεπε την παραμονή των μαθητών στα φροντιστήρια.¹⁰²

Ακολουθεί συνεδρίαση του Συλλόγου των Διδασκόντων στις 26 Οκτωβρίου 1967 (Πράξη 12η/26-10-1967), όπου ο Γυμνασιάρχης αφού διαβάσει την υπ' αριθμόν πρωτοκ. 141570/εγκ.118/5-10-1967 Εγκύκλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, αποφασίζεται και πάλι ο τακτικός εκκλησιασμός των μαθητών «προς τόνωσιν του θρησκευτικού τούτων φρονήματος και η μετ' ευλαβείας ακριβής τέλεσις των θρησκευτικών καθηκόντων διδασκόντων και διδασκομένων». Αποφασίζεται ακόμη να γίνει σύσταση στους μαθητές «να ενδύωνται κοσμίως και να περιποιούνται καταλλήλως την κόμην των» και να φέρουν τα διακριτικά σήματά τους. Επίσης

¹⁰¹ Πράξις 9 η /12-10-1967, Βιβλίο Πράξεων Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

¹⁰² Πράξις 13 η /12-10- 1966, Βιβλίο Πράξεων Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

αποφασίζεται η «επαγρύπνησις και η επίβλεψις των μαθητών εντός και εκτός του σχολείου», απαγορεύεται να συχνάζουν αυτοί «εις ύποπτα κέντρα», να παρακολουθούν «υπόπτους και ακαταλλήλους κινηματογραφικάς ταινίας», ενώ για πρώτη φορά γίνεται λόγος για «αγαστή μετά των γονέων και κηδεμόνων αυτών συνεργασία» που θα συμβάλει στην μόρφωση και στην ψυχοσωματική ανάπτυξη των μαθητών.¹⁰³

Την επόμενη σχολική χρονιά 1968-69 ο Σύλλογος Διδασκόντων συνέρχεται στις 7 Οκτωβρίου 1968 για την καθιερωμένη στην αρχή της σχολικής χρονιάς συνεδρίαση, προκειμένου να αποφανθεί «περί των ληπτέων παιδονομικών μέτρων» που αφορούν στην εύρυθμη λειτουργία του σχολείου. Στη συνεδρίαση επαναλαμβάνονται όσα αποφασίστηκαν και την προηγούμενη σχολική χρονιά για τους χώρους παραμονής μαθητών και μαθητριών στα διαλείμματα και κατά την πρωινή προσέλευση, την κόμμωση, την ενδυμασία και την εν γένει συμπεριφορά τους.

Συναντάμε ωστόσο και κάποιες διαφοροποιήσεις. Για πρώτη φορά καταγράφεται πως όταν χτυπά το κουδούνι για την πρωινή προσευχή και την έπαρση της σημαίας οι μαθητές και οι μαθήτριες «θα συντάσσονται ταχέως εις χωριστούς χώρους πλησίον αλλήλων», ενώ το ίδιο θα γίνεται μετά το πέρας των μαθημάτων, όταν λαμβάνει χώρα η υποστολή της σημαίας. Προβλέπεται πως κατά την είσοδο στην τάξη εισέρχονται πρώτα οι μαθήτριες και ακολουθούν οι μαθητές, ενώ το αντίθετο συμβαίνει κατά την έξοδο, με την επίβλεψη πάντα του διδάσκοντα, που εξέρχεται τελευταίος από την αίθουσα. Για πρώτη φορά γίνεται αναφορά στους μαθητές που αργοπορούν. Αυτοί δεν επιτρέπεται να εισέλθουν στην αίθουσα μετά την είσοδο του καθηγητή, «δια να μη διακόπτουν το μάθημα», και είναι υποχρεωμένοι να παραμείνουν στο προαύλιο του σχολείου μέχρι το τέλος της διδακτικής ώρας. Επίσης απαγορεύεται να εξέρχεται μαθητής από την τάξη του «δι' επουσιώδεις λόγους», ενώ επισημαίνεται πως μαθητές που απουσιάζουν συστηματικά και αδικαιολόγητα από τον εκκλησιασμό είναι δυνατό να τιμωρούνται και «δι' αποβολής συμφώνως προς το υπ' αριθμ. 16 και 17 άρθρον του Βασιλικού Διατάγματος της 8ης Ιουλίου 1955». Όσον αφορά τα θεάματα για πρώτη φορά αναφέρεται πως οι μαθητές και οι μαθήτριες «δύνανται μόνον έκαστον Σάββατον να παρακολουθούν καταλλήλους κινηματογραφικάς ταινίας και μέχρι της ώρας καθ' ην επιτρέπεται η κυκλοφορία τούτων». Τέλος, επισημαίνεται πως

¹⁰³ Πράξις 12 η /26-10-1967, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

κατά την διάρκεια των διαλειμμάτων και των κενών ωρών οι μαθήτριες οφείλουν να παραμένουν στο σχολείο και να μην απομακρύνονται από αυτό.¹⁰⁴

Την ίδια σχολική χρονιά σε συνεδρίαση του Συλλόγου των Καθηγητών στις 6 Μαρτίου 1969 αποφασίζεται ομόφωνα πως οι διδάσκοντες πρέπει να ενδιαφέρονται και να φροντίζουν για την ευπρεπή σχολική και εξωσχολική συμπεριφορά των μαθητών του σχολείου. Για το λόγο αυτό οι εφημερεύοντες καθηγητές «πρέπει να διέρχονται περίξ των εν τη πόλει μας υπάρχοντων σφαιριστηρίων, κινηματογράφων, φροντιστηρίων, καφενείων κλπ. και να παρατηρούν μήπως υπάρχουν μαθηταί του Γυμνασίου φερόμενοι απρεπώς». Οι καθηγητές και ιδιαίτερα οι εφημερεύοντες επωμίζονται ακόμη το καθήκον «να ελέγχουν τους εις τας προθήκας των κινηματογράφων χαζεύοντας μαθητάς». Τέλος, οι μαθητές θα μπορούν να πηγαίνουν στον κινηματογράφο όχι πια μόνο κάθε Σάββατο, αλλά και κάθε Τρίτη «εις κατάλληλα έργα και τη συνοδεία των γονέων των».¹⁰⁵

Τα επόμενα χρόνια και ως το τέλος της επταετίας οι συνεδριάσεις του Συλλόγου Διδασκόντων στην αρχή της σχολικής χρονιάς δεν θα αναφερθούν ξανά σε αυτά τα θέματα. Θα περιορίζονται στον ορισμό ομιλητών για τις εθνικές επετείους και τις διάφορες σχολικές γιορτές, στον προγραμματισμό εκδρομών και στην κατανομή της πρόσθετης εσωτερικής εργασίας του σχολείου.

Από τα παραπάνω συνάγεται πως το καθεστώς προσπάθησε να ελέγξει και να πειθαρχήσει όχι μόνο την εσωσχολική συμπεριφορά και εμφάνιση των μαθητών αλλά και την εξωσχολική ζωή. Οι παιδαγωγικές συνεδριάσεις, όπως καταγράφονται στο Βιβλίο Πράξεων του Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας, βρίθουν απαγορεύσεων και οδηγιών. Το σχολείο προσπαθώντας να διαρρυθμίσει όλο το σχολικό βίο επιβάλλει πειθαρχία, τάξη, ομοιομορφία και υπακοή. Ο έλεγχος της εμφάνισης και της συμπεριφοράς, ο αυστηρά καθορισμένος τρόπος παράταξης των μαθητών και των μαθητριών στην αυλή του σχολείου, η κατάπνιξη κάθε ελευθερίας και πρωτοβουλίας των μαθητών, οι διαρκείς απειλές και απαγορεύσεις που επισείονται για κάθε παρέκκλιση από τους κανονισμούς αποσκοπούν να δημιουργήσουν έναν πειθήνιο έφηβο, συμβιβαστικό και κυρίως υπάκουο. Στην ουσία πρόκειται για ένα σχολείο από όπου απουσιάζει ο αυθορμητισμός και ο δυναμισμός των εφήβων και

¹⁰⁴ Πράξις 11η /7-10-1968, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

¹⁰⁵ Πράξις 20ή /6-3- 1969, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

κυριαρχούν η καταπίεση και η τυφλή υποταγή στην αυθεντία του δασκάλου, αλλά και σε κάθε φορέα εξουσίας.

3.2. Η συγγραφική εκθέσεων στα πλαίσια διαγωνισμών

Μια τάση που ενθαρρύνθηκε ιδιαίτερα στο σχολείο της μέσης εκπαίδευσης κατά την επταετία ήταν ο ανταγωνισμός που συνδυάστηκε με εκδηλώσεις ενδυνάμωσης των πατριωτικών αισθημάτων των μαθητών. Οι μαθητές και οι μαθήτριες πολλές φορές κλήθηκαν να γράψουν εκθέσεις με αφορμή εθνικές γιορτές και επετείους, ιστορικά γεγονότα, παγκόσμιες ημέρες ή θέματα που άπτονταν των ενδιαφερόντων της Εκκλησίας ή δημοσίων υπηρεσιών. Όπως θα φανεί παρακάτω τα θέματα ήταν αυστηρά διατυπωμένα και αρκετές φορές ξεπερνούσαν τις γνωστικές δυνατότητες μαθητών μέσης εκπαίδευσης.

Στο Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας του Γυμνασίου Πλάτσας και στην στήλη των εισερχόμενων εγγράφων συναντούμε πολλές εγκυκλίους που αναφέρονται σε θέματα που κλήθηκαν να αναπτύξουν οι μαθητές του σχολείου:

«Περί διαγωνισμού εις Έκθεσιν των μαθητών των τελευταίων τάξεων με θέμα «Ελλάς και θάλασσα» (988/2-4-1970).

«Περί διαγωνισμού της Τραπεζής Ελλάδος με θέμα: Οικονομική ανάπτυξη - Εθνική Ζωή» (2852/εγκ.17/4-8-1970).

«Περί του διαγωνισμού της Μαθηματικής Εταιρείας υπό της Διεθνούς Philips» (5048/εγκ.171/12-12-1970).

«Διαγωνισμόν Εκθέσεως Ατλαντικής νεολαίας δια τους μαθητάς της Στ' τάξεως» (217/εγκ.13/21-1-1971).

Σε συνεδρίαση του Συλλόγου Διδασκόντων του Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας στις 6 Μαρτίου 1969, αφού ανεγνώσθη η υπ' αριθμ. πρωτ. 947/εγκ.24/1-3-69 Διαταγή της Γενικής Επιθεωρήσεως Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης ΙΔ' Εκπαιδευτικής Περιφέρειας που αναφερόταν στον λαμπρό εορτασμό της 23ης Μαρτίου, ημέρας απελευθέρωσης της Καλαμάτας από τον τουρκικό ζυγό, ο Σύλλογος για να προβάλλει στους μαθητές την ιστορική σημασία της εορτής, μεταξύ των άλλων δράσεων, αποφασίζει να δοθεί στους μαθητές της Στ' τάξεως του Γυμνασίου θέμα έκθεσης για ανάπτυξη με τον τίτλο: «Η Ιστορική σημασία της 23ης Μαρτίου». Επισημαίνεται μάλιστα «πως η καλύτερα τούτων θα σταλή εις τα Γραφεία της Γενικής

Επιθεωρήσεως, αι δε τρεις πρώτοι εκθέσεις των Γυμνασίων θα βραβευθώσι υπό του κ. Δημάρχου Καλαμάτας δια 3.000, 2.000 και 1.000 δραχμών»(Πράξις 20ή /6-3-1969).¹⁰⁶

Αλλά και το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας αρκετές φορές κοινοποιεί στους Διοικητικούς Επιθεωρητές Μέσης Εκπαίδευσης έγγραφα άλλων φορέων για την διενέργεια διαγωνισμών εκθέσεων. Στις 6 Μαρτίου 1971 με την υπ. αριθ. πρωτ. 123968/εγκ.24/8-3-1971 εγκύκλιο το Υπουργείο Παιδείας κοινοποιεί την υπ. αριθμ.πρωτ.1127/εγκ.51/10-2-1971 εγκύκλιο της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος για τη διενέργεια Πανελληνίου διαγωνισμού εκθέσεως μεταξύ των μαθητών του Γυμνασίου και των μαθητών της Στ 'τάξεως των Δημοτικών Σχολείων με το γενικό θέμα: «Η Εκκλησία και το Έθνος».¹⁰⁷ Στο σκεπτικό της Ιεράς Συνόδου είναι να «παράσχη εις την μαθητιώσαν νεολαίαν και ετέραν πολύτιμον ευκαιρίαν συμμετοχής εις τας πανελληνίους εορτάς επί τω Εθνοσωτηρίω γεγονότι της απελευθερώσεως της Πατρίδος ημών υπό του ζυγού της μακραίωνος ξενικής δουλείας». Είναι χαρακτηριστικό πως το θέμα της έκθεσης εξειδικεύεται για τις τάξεις ως εξής: Για τους μαθητές της Στ 'και Ε 'τάξεως των Γυμνασίων το θέμα θα είναι «Η προσφορά της Ορθοδοξίας εις το Έθνος κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας», για τους μαθητές της Δ' και Γ' Γυμνασίου «Ο κλήρος εις τον αγώνα δια την απελευθέρωσιν του Έθνους» και για τους μαθητές της Β 'και Α' Γυμνασίου «Τα Ελληνόπουλα κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας». Για τους μικρότερους μαθητές της Στ' τάξης του Δημοτικού το θέμα ορίζεται «Διατί πρέπει να είμεθα ευγνώμονες προς τους αγωνιστάς του 1821». Στη συνέχεια καθορίζεται ο τόπος και ο χρόνος διενέργειας του διαγωνισμού, οι επιτροπές αξιολόγησης των εκθέσεων και στο τέλος τα χρηματικά βραβεία για τους πρωτεύσαντες.

Διαγωνισμός εκθέσεως διενεργείται και με την ευκαιρία του εορτασμού της «Ολυμπιακής Ημέρας» (εγκ.40/αριθ.πρωτ.41764/3-4-1971)¹⁰⁸ από την Γενική Γραμματεία Αθλητισμού, η οποία και προτίθεται να βραβεύσει τις τρεις καλύτερες εκθέσεις με τα ποσά των 12.000, 10.000 και 8.000 δραχμών αντιστοίχως. Αλλά και η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού μεταξύ των προγραμματισμένων εκδηλώσεων για τη συμπλήρωση 3.000.000 καταναλωτών ηλεκτρικού ρεύματος προτίθεται να βραβεύσει τις 10 καλύτερες εκθέσεις μαθητών της Στ' τάξεως των σχολείων Μέσης

¹⁰⁶ Πράξις 20ή /6-3-1969, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

¹⁰⁷ Αριθ. εγκ.24/123968/8-3-1971 «Διαγωνισμός εκθέσεως με θέμα: Η Εκκλησία και το Έθνος»

¹⁰⁸ Αριθ. εγκ.40/41764/3-4-1971 «Διαγωνισμός εκθέσεως επ 'ευκαιρία εορτασμού «ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΗΜΕΡΑΣ»»

Εκπαίδευσης στο θέμα: «Ο ηλεκτρισμός εις την ζωήν μας και εις την πρόοδον του τόπου» (εγκ.147/ 16905/4-12-1971).¹⁰⁹

Το Αρχηγείο Ναυτικού στα πλαίσια του εορτασμού της Ναυτικής Εβδομάδας 1972, κύριος σκοπός του οποίου είναι «η τόνωσις της αγάπης του Έλληνος προς την θάλασσαν και η προσέλευσις των νέων προς τα ναυτικά επαγγέλματα εν γένει, άτινα αποτελούν βασικών παράγοντα οικονομικής και πολιτιστικής αναπτύξεως της χώρας», προκηρύσσει πανελλήνιο διαγωνισμό. Ο διαγωνισμός θα διεξαχθεί «μεταξύ των αρρένων μαθητών των δύο τελευταίων τάξεων του Γυμνασίου» και το θέμα της έκθεσης είναι: «Η θάλασσα ως παράγων ισχύος και αναπτύξεως της Ελλάδος». Οι είκοσι καλύτερες εκθέσεις θα βραβευθούν και οι νικητές του διαγωνισμού μαζί με τους καθηγητές τους θα φιλοξενηθούν από το Αρχηγείο Ναυτικού κατά το πρώτο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου του 1972 (31096/εγκ.17/6-3-1972).¹¹⁰

Τέλος, στο μηνιαίο περιοδικό της Νομαρχίας Μεσσηνίας «Αριστομένης», στη στήλη «Από τη δράσιν των Εκπαιδευτικών εις την Μεσσηνίαν», αναφέρεται χαρακτηριστικά στην παράγραφο για την Μέση Εκπαίδευση για τον Απρίλιο του 1969: «Εις τους μαθητάς των ανωτέρων τάξεων εδόθησαν θέματα προς ανάπτυξιν. Εξ αποσπάσματος λόγου του Πρωθυπουργού. Σχετικόν με την 21ην Απριλίου. Δια το Εμπορικών Ναυτικών». Και η σύντομη αυτή αναφορά κλείνει με την παρατήρηση πως «απενεμήθησαν χρηματικά βραβεία εις τους πρωτεύσαντας».¹¹¹ Στην ίδια στήλη και σε επόμενο τεύχος του περιοδικού αναφέρεται πως με αφορμή την διεθνή ημέρα αποταμίευσης έγιναν σε όλα τα σχολεία της περιφέρειας ομιλίες από τους καθηγητές «περί της σημασίας της αποταμιεύσεως εις την ζωήν των ατόμων και των λαών». Στη συνέχεια οι μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων των Γυμνασίων κλήθηκαν να γράψουν στο σχολείο έκθεση με θέμα: «Τα εκ της αποταμιεύσεως αγαθά».¹¹²

Τα θέματα των εκθέσεων που καλούνται να αναπτύξουν οι μαθητές είναι ενδεικτικά της προσπάθειας του καθεστώτος να διαμορφώσει πρότυπα και να πειθαρχήσει τη συμπεριφορά των μαθητών. Συμβάλλουν παράλληλα στην ευδόωση της προσπάθειας για εθνικό φρονηματισμό των μαθητών και για διαφύλαξη των παραδοσιακών προτύπων ζωής. Το είδος των βραβείων συνιστά προσβολή της

¹⁰⁹ Αριθ. εγκ. 147/16905/4-12-1971 «Διαγωνισμός εκθέσεως»

¹¹⁰ Αριθ. εγκ. 17/31096/6-3-1972 «Προβολή Ναυτικής Εβδομάδος 1972»

¹¹¹ «Από την δράσιν των Εκπαιδευτικών εις την Μεσσηνίαν», ανυπόγραφο άρθρο στο: *Αριστομένης – Δελτίον Πληροφοριών Νομαρχίας Μεσσηνίας*, τ.11 (1969), σελ. 11

¹¹² «Από την δράσιν των Εκπαιδευτικών εις την Μεσσηνίαν», ό. π., τ.29 (1970), σελ. 44

ανθρώπινης αξιοπρέπειας, καθώς το χρήμα ανάγεται σε κατεξοχήν αξιακό παράγοντα στη συνείδηση των μαθητών.

3.3 Οι τελετουργικές διαδικασίες

Σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τον πολιτικό προσανατολισμό των παιδιών της σχολικής ηλικίας είναι οι τελετουργικές διαδικασίες που σκόπιμα μεταλαμπαδεύουν στους μαθητές και τις μαθήτριες την ιδεολογία του πολιτικού συστήματος και συναντώνται σε κάποιο βαθμό και με κάποια μορφή σε όλα τα σχολεία του κόσμου. Ανάμεσα στις πιο αποτελεσματικές τελετουργικές διαδικασίες συγκαταλέγονται η έπαρση της σημαίας, η ανάρτηση εικόνων ηρώων, η ομαδική εκτέλεση πατριωτικών και θρησκευτικών ύμνων, οι παρελάσεις και οι τελετές με την ευκαιρία επετείων και εθνικών γεγονότων κ.λ.π. Ο συλλογικός χαρακτήρας των τελετουργικών διαδικασιών τονώνει το αίσθημα της ταύτισης του μαθητή με την ομάδα και ενδυναμώνει τα πατριωτικά του αισθήματα.¹¹³

Η μελέτη των σχολικών αρχείων του Νομού Μεσσηνίας αποκαλύπτει πως το καθεστώς αξιοποίησε τις τελετουργικές εκδηλώσεις στο έπακρο προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του, που αποτυπώνονται πολύ εύγλωττα σε άρθρο του Νομάρχη Μεσσηνίας Αριστομένη Κακούρη στο περιοδικό «Αριστομένης». Εκεί ο Νομάρχης, αφού παρουσιάζει τους λόγους για τους οποίους το πρόβλημα της διαπαιδαγώγησης και της διάπλασης του χαρακτήρα των νέων είναι περισσότερο οξύ στην εποχή τους, διατυπώνει τη θέση πως μετά την Επανάσταση της 21ης Απριλίου 1967 αρχίζει μία νέα εποχή και ότι «η Κυβέρνησις, η Ηγεσία της Ηγεσίας, στηρίζει την διαπαιδαγώγησιν και την σφυρηλάτησιν των χαρακτήρων των νέων μας επί των στερεών και ασφαλέτων πνευματικών βάθρων του Ελληνοχριστιανικού Πολιτισμού». Υποστηρίζει πως είναι χρέος όλων να στραφούν στους νέους για «να τους βοηθήσωμεν και να τους δημιουργήσωμεν μίαν νέαν ζωήν, οδηγούντες τους πόθους και τους οραματισμούς των προς την σωστήν κατεύθυνσιν».¹¹⁴

Και προς αυτή «την σωστήν κατεύθυνσιν», πρωτεύοντα ρόλο είχαν για το στρατιωτικό καθεστώς τα εθνικά σύμβολα. Γι' αυτό και το θέμα της έπαρσης και της υποστολής της σημαίας το συναντάμε συχνά σε εγκυκλίους, αλλά και στο Βιβλίο Πράξεων του Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας.

¹¹³ Πανταζής Τερλεξής, ό. π. σελ.148-149

¹¹⁴ Αριστομένης Κακούρης, «Η ώρα των Νέων», άρθρο στο: *Νομαρχία Μεσσηνίας – Δελτίον Πληροφοριών Νομαρχίας*, τ.3 (1968), σελ.3

Σε εγκύκλιο του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Ν. Γαλιδάκη προς τους Γενικούς Επιθεωρητές Μέσης Εκπαίδευσης στις 10-1 -1968, διατυπώνεται η ένσταση πως η έπαρση και η υποστολή της σημαίας κατά την έναρξη και την λήξη των μαθημάτων σε κάποια σχολεία «δεν πραγματοποιείται κατά τα αυτά χρονικά όρια, ως τούτο επιβάλλεται, αλλά κατά διάφορον και μη επιτρεπόμενον τρόπον». Και στη συνέχεια δίνονται σαφείς οδηγίες για την ομοιόμορφη έπαρση και υποστολή της σημαίας «υπό πάντων των σχολείων». Πιο συγκεκριμένα ορίζεται στα πρωινά σχολεία η έπαρση της σημαίας να γίνεται κατά την έναρξη των μαθημάτων και η υποστολή κατά την λήξη. Στα συστεγαζόμενα, η έπαρση να γίνεται κατά την έναρξη των μαθημάτων από τα πρωινά σχολεία και η υποστολή από τα απογευματινά κατά τη λήξη των μαθημάτων. Τέλος, για όσα σχολεία λειτουργούν αυτοτελώς στο ίδιο διδακτήριο και σε δύο κύκλους, ορίζει η έπαρση να γίνεται στον πρωινό κύκλο και η υποστολή στον απογευματινό.¹¹⁵

Την επόμενη χρονιά ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων επανέρχεται στο θέμα με νέα εγκύκλιο διαταγή και, αφού διαπιστώνει πάλι παρεκκλίσεις κάποιων σχολείων «σχετικώς με τον κανονικόν τρόπον επάρσεως και υποστολής της Σημαίας», επαναλαμβάνει οδηγίες που είχε δώσει την προηγούμενη χρονιά σχετικά με το θέμα της έπαρσης και της υποστολής της σημαίας. Έρχεται επιπλέον να διευκρινίσει πως η έπαρση θα γίνεται «μετά την πρωινή προσευχήν» και να προσθέσει: «Κατά την έπαρσιν και υποστολήν της Σημαίας θα ψάλλεται και ο Εθνικός Ύμνος υπό των μαθητών». Και κλείνει με την παράκληση οι Γενικοί Επιθεωρητές να συστήσουν στους Διευθυντές των σχολείων «όπως οι μαθηταί των παρακολουθούν μετά του προσήκοντος σεβασμού απάσας τας προς την Σημαίαν μας, αποδιδόμενας εκάστοτε τιμάς, εντός και εκτός του σχολείου».¹¹⁶

Ενδεικτική της σημασίας που απέδιδε το καθεστώς στο συγκεκριμένο εθνικό σύμβολο είναι και η εγκύκλιος που αποστέλλει ο Υφυπουργός Παιδείας Β. Σιώρης στις 4 -12 -1969 με την οποία δίνεται εντολή με την έναρξη του νέου σχολικού έτους 1970-1971 όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας να εφοδιαστούν με σημαίες συγκεκριμένου χρώματος, διαστάσεων και υφάσματος. Στην ίδια εγκύκλιο γίνεται διαφοροποίηση ανάμεσα στις σημαίες παρέλασης και στις σημαίες έπαρσης, ενώ είναι χαρακτηριστικό πως για τις σημαίες έπαρσης προβλέπονται διαφορετικά μεγέθη

¹¹⁵ Αριθ. εγκ.196303 /10-1-196 «Έπαρσις και υποστολή της Σημαίας»

¹¹⁶ Αριθ. εγκ. 139627 /13-11-1969 «Έπαρσις και υποστολή της Σημαίας»

σημαιών για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, για τα Σχολεία Μέσης και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, και τέλος για τα Σχολεία Δημοτικής Εκπαίδευσης.¹¹⁷

Σε συνεδρίαση του Συλλόγου Διδασκόντων του Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας στις 6 Μαρτίου 1969 αποφασίζεται ομόφωνα το τελετουργικό της έπαρσης και της υποστολής της σημαίας στο σχολείο. Συγκεκριμένα ορίζεται πως «κατά την διάρκεια της πρωινής προσευχής, ως και της επάρσεως και υποστολής της Σημαίας, του συμβόλου του Έθνους, πρέπει να μετέχουν άπαντες οι εν τω Σχολείω ευρισκόμενοι Καθηγηταί και να επιβλέπουν, όπως η προσευχή και ο Εθνικός Ύμνος ψάλλονται ευπρεπώς και υφ' όλων των μαθητών και μαθητριών».¹¹⁸

Οι εορταστικές εκδηλώσεις με αφορμή ιστορικά γεγονότα και εθνικές επετείους εντάσσονται στον τακτικό προγραμματισμό του Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας από το σχολικό έτος 1967-1968 έως και το σχολικό έτος 1969-1970. Έτσι, για το σχολικό έτος 1967-1968 στη συνεδρίαση του Συλλόγου των Διδασκόντων για την καθιερωμένη εκλογή σημαιοφόρου και παραστατών της σημαίας, καθώς και την απονομή επαίνων σε μαθητές που διακρίθηκαν «επί επιμελεία και χρηστοηθεία», ο Σύλλογος μετά από εισήγηση του Γυμνασιάρχη αποφασίζει «δια τον καλύτερον εορτασμόν της εορτής της Σημαίας αφενός και της Εθνικής επετείου της 28ης Οκτωβρίου 1940 αφετέρου». Αναθέτει στην φιλόλογο καθηγήτρια του Γυμνασίου Σ.Μ. την ομιλία για την εορτή της Σημαίας και την προετοιμασία απαγγελιών από τους μαθητές του σχολείου στην ίδια και στην φιλόλογο καθηγήτρια Α.Μ., ενώ για την εθνική επέτειο της 28 ης Οκτωβρίου «θα ομιλήση προς τους μαθητάς ο Γυμνασιάρχης κ. Π.Σ.». Στη συνέχεια αναφέρεται πως «ανετέθησαν ομιλίες εθνικού και πατριωτικού περιεχομένου προς τους μαθητάς» στους καθηγητές του σχολείου, οι οποίες θα εκφωνούνταν σε καθορισμένες ημερομηνίες. Τα θέματα των ομιλιών ήταν: «Χριστιανισμός και Ελληνισμός», «Υγιής Εθνοκρατία», «Εχθροί της πατρίδος, εχθροί της Επανάστασεως», «Τα τρία αίτια», «Η ιδεολογία μας», «Το Έθνος» και «Εφ' όσον υπάρχει στρατός».¹¹⁹ Αλλά και σε συνεδρίαση του Συλλόγου των Διδασκόντων στις 9 Μαρτίου του 1968 για τον εορτασμό της 25ης Μαρτίου, μετά από συζήτηση ο Σύλλογος αποφασίζει «να καταβληθή υφ' όλων εντατική προσπάθεια δια του μεγαλοπρεπέστερου ταύτης εορτασμού». Μεταξύ άλλων εκδηλώσεων, ορίζεται ο

¹¹⁷ Αριθμ. εγκ. 177836/4-12-1969 «Καθορισμός Σημαιών Παρελάσεως και Επάρσεως»

¹¹⁸ Πράξις 20ή /6-3- 1969, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

¹¹⁹ Πράξις 11η /20-10- 1967, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

καθηγητής φιλολογίας κ. Β.Β. για να εκφωνήσει τον πανηγυρικό της ημέρας, οι καθηγήτριες κ. Α.Μ και κ. Σ.Μ. να επιβλέψουν την επιτυχία της γιορτής και δύο ακόμη καθηγητές για να διδάξουν «τους μαθητάς 2-3 εθνικά άσματα, τα οποία ούτοι θα τραγουδήσουν μετά την υπό των μαθητών και μαθητριών απαγγελίαν πατριωτικών ποιημάτων». ¹²⁰

Για την επόμενη σχολική χρονιά 1968-1969 στην αντίστοιχη συνεδρίαση του Συλλόγου των Διδασκόντων αναφέρεται ο εορτασμός της της Εθνικής επετείου της 28ης Οκτωβρίου με ομιλητή πάλι τον Γυμνασιάρχη του σχολείου και η εορτή της Σημαίας με ομιλήτρια την φιλόλογο κ. Α.Μ.. Επίσης γίνεται αναφορά σε απαγγελία τεσσάρων ποιημάτων για την επέτειο της 28ης Οκτωβρίου και δύο για την εορτή της Σημαίας. ¹²¹ Σε συνεδρίαση του Συλλόγου το Μάρτιο του 1969 ορίζεται ομιλητής για την επέτειο της 23ης Μαρτίου ο φιλόλογος καθηγητής του σχολείου κ .Β.Β. και για την επέτειο της 25ης Μαρτίου ο θεολόγος καθηγητής του σχολείου κ .Δ.Τ., ενώ οι καθηγήτριες Α.Μ. και Σ.Μ. υπεύθυνες να ασκήσουν τους μαθητές στην απαγγελία ποιημάτων «εθνικού περιεχομένου» για τις δύο επετείους. Οι ίδιες καθηγήτριες ορίζονται «όπως επιληφθώσι του θέματος της υπό μαθητών και μαθητριών του Γυμνασίου απαγγελίας σχετικών ποιημάτων δια την εορτήν, η οποία θα γίνη την 21ην Απριλίου επί τη 2α επετείω της Εθνικής Επανάστασεως». Ομιλητής για την 21ην Απριλίου ορίζεται ο κ. Β.Β., ενώ παράλληλα σε συγκέντρωση των γονέων και κηδεμόνων που θα γίνει στις 27 Απριλίου 1969 στο χώρο του σχολείου αποφασίζεται να μιλήσει η καθηγήτρια του σχολείου κ. Κ.Φ. με θέμα: «Το μεγαλύτερον καθήκον των γονέων». ¹²²

Για την επόμενη σχολική χρονιά 1969-1970 σε πιο λακωνικό ύφος ο Σύλλογος Διδασκόντων αποφασίζει για τον εορτασμό των ίδιων εθνικών εορτών και επετείων με τα ίδια πρόσωπα για ομιλητές. Προστίθεται αυτή τη χρονιά ομιλία για τον Ο.Η.Ε., ενώ το θέμα που θα αναπτυχθεί στη συγκέντρωση γονέων και κηδεμόνων, που αυτή τη φορά ορίζεται για τις 7 Δεκεμβρίου 1969 είναι «Το Δεκεμβριανόν κίνημα του 1944». Γίνεται επιπλέον αναφορά και σε χριστουγεννιάτικη γιορτή, ενώ παραμένει στο πρόγραμμα για δεύτερη χρονιά ο εορτασμός της 21ης Απριλίου 1967. ¹²³ Είναι χαρακτηριστικό πως το σχολικό έτος 1966-67, πριν από την επιβολή του στρατιωτικού

¹²⁰ Πράξις 26 η / 9- 3-1968, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

¹²¹ Πράξις 12 η / 9-10-1968, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

¹²² Πράξις 20 ή / 6-3-1969, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

¹²³ Πράξις 12η /2-10-1969, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

καθεστώς, στο Βιβλίο Πράξεων του Γυμνασίου αναφέρονται μόνο ο εορτασμός της γιορτής της Σημαίας, της 28ης Οκτωβρίου, των Χριστουγέννων και της 25ης Μαρτίου. Επίσης, σε όλη την περίοδο της επταετίας απουσιάζει στο Βιβλίο Πράξεων του Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου η καθιερωμένη παιδαγωγική συνεδρίαση στο τέλος του πρώτου διμήνου του τρέχοντος σχολικού έτους, που συζητούσε θέματα φοίτησης, επιμέλειας, επίδοσης και διαγωγής των μαθητών, και η οποία επανέρχεται με την αποκατάσταση της δημοκρατίας το σχολικό έτος 1974-75.¹²⁴

Στο μηνιαίο περιοδικό της Νομαρχίας Καλαμάτας «Αριστομένης» που εκδίδεται από τον Ιούλιο του 1968 έως και τον Δεκέμβριο του 1973, στην στήλη «Από την δράσιν των εκπαιδευτικών εις την Μεσσηνίαν» γίνεται σε κάθε τεύχος εκτενής αναφορά στην εντός και εκτός του σχολείου διαφώτιση των μαθητών και του λαού «επί ποικίλων θεμάτων ηθικοπλαστικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος» από τους Μεσσηνίους εκπαιδευτικούς τόσο της Δημοτικής όσο και της Μέσης Εκπαίδευσης. Σε κάθε τεύχος καταγράφονται όλα τα θέματα των ομιλιών του προηγούμενου μήνα, τα σχολεία όπου εκφωνήθηκαν και οι εκπαιδευτικοί που τις εκφώνησαν. Επίσης γίνεται συχνή αναφορά στον εορτασμό ιστορικών εορτών και εθνικών επετείων με παρελάσεις και πανηγυρικούς. Ενδεικτικά, σταχυολογούμε δύο χαρακτηριστικά αποσπάσματα: «Υπό του Γυμνασιάρχου και των καθηγητών του Μικτού γυμνασίου Πύλου εγένοντο συχνά ομιλία προς τους μαθητάς κατά τας οποίας οι ομιληταί εξήρουν τας αρετάς των ενδόξων προγόνων μας, προβάλλοντες αυτάς προς μίμησιν, και υπεγράμμιζον τους θανασίμους κινδύνους, που διέτρεξεν η Ελλάς από τους κομμουνιστάς και από τους οποίους την απήλλαξεν η εθνοσωτήριος Επανάστασις της 21ης Απριλίου 1967».¹²⁵ Και σε κατοπινό τεύχος: «Η Ιστορική επέτειος της 28ης Οκτωβρίου εωρτάσθη κατά τρόπον λίαν πανηγυρικών, εξεφωνήθησαν ενθουσιώδεις πανηγυρικοί υπό των προς τούτο ορισθέντων καθηγητών εις τα Σχολεία και ακολούθως έλαβε χώραν μεγαλειώδης παρέλασις προ των Επισήμων, οίτινες εξεφράσθησαν ευμενέστατα δια το ευσταλές παράστημα, το σεμνοπρεπές βάδισμα, την ευρυθμίαν και τάξιν της μαθητιώσης νεολαίας».¹²⁶

¹²⁴ Πράξις 21η /3-12- 1966, Πράξις 22 η /3-12- 1966 και Πράξις 25 η /6-12- 1974, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

¹²⁵ «Από την δράσιν των Εκπαιδευτικών εις την Μεσσηνίαν», ανυπόγραφο άρθρο στο: *Αριστομένης*, τ.6 (1968), σελ.13

¹²⁶ «Από την δράσιν των Εκπαιδευτικών εις την Μεσσηνίαν», ανυπόγραφο άρθρο στο: *Αριστομένης*, τ.17(1969), σελ. 30

Η ανάρτηση εικόνων του Πρωθυπουργού, καθώς και συνθημάτων του καθεστώτος χρησιμοποιήθηκε από την στρατιωτική κυβέρνηση για να προσεγγίσει τους μαθητές και να τους μυήσει στις αξίες που πρόσβευε. Στο Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας του Γυμνασίου Πλάτσας και στη στήλη των εισερχομένων εγγράφων διαβάζουμε: «Αποστέλλει έντυπα Εθνικής Διαφωτίσεως προς ανάρτησιν εις εμφανές μέρος του Σχολείου» (4841/εγκ.154/6-11-1967). «Τοποθέτησις του σήματος της Επανάστασεως και φωτογραφιών του Πρωθυπουργού εις όλα τα Γραφεία. Τοποθέτησις Επικαίρων Συνθημάτων» (Διεύθυνσις Μέσης Εκπαιδύσεως εγκ.129/3321/ 25-9-1971). Λίγους μήνες νωρίτερα στην ίδια στήλη αναγραφόταν: «Αναφέρει όπως μήνυμα προς τους νέους του κ. Πρωθυπουργού αναρτηθεί και αναπτυχθεί δεόντως» (Διοικητική Επιθεώρηση Μ. Ε. Νομού Μεσσηνίας, τηλεγρ. 1069/30-3-1971). Και το 1973, προτελευταία χρονιά του καθεστώτος: «Ανάρτησις εικόνων κ.λ.π. Προέδρου της Δημοκρατίας» (4681/εγκ.191/12-12-1973).

3.4 Οι εκδρομές

Το καθεστώς από την πρώτη στιγμή αντιμετώπισε τις εκδρομές ως τρόπο ενίσχυσης του εθνικού φρονήματος των μαθητών. Σε εγκύκλιο του Γενικού Επιθεωρητή της Θ' Ανωτέρας Εκπαιδευτικής Περιφέρειας στις 30 Απριλίου 1971 περιγράφεται αναλυτικά ο σκοπός των εκδρομών: «Οι εκδρομαί πρέπει να έχουν κυρίως μορφωτικών και εθνικοθηρησκευτικών σκοπόν. Προς τούτο να πραγματοποιούνται αύται εις μέρη εις τα οποία υπάρχουν αρχαιολογικοί χώροι, τοποθεσίαι ηρωικών κατορθωμάτων των Ελλήνων, Βυζαντινά και Χριστιανικά μνημεία, μουσεία, φυλάκια παραμεθορίων περιοχών, τεχνικά έργα, παραγωγικά εργοστάσια, εγκαταστάσεις παραγωγής ηλεκτρικής ενεργείας, επιστημονικά εργαστήρια κ.λ.π.». Στη συνέχεια διευκρινίζεται πως σε όλες τις επισκέψεις, ακόμα και στις πιθανές καθ' οδόν στάσεις πρέπει να έχουν προετοιμαστεί ξεναγήσεις από τους μαθητές και τις μαθήτριες για την κατανόηση της σημασίας και της αξίας των επισκεπτόμενων αντικειμένων, ενώ ο υπεύθυνος για την εκδρομή καθηγητής υποχρεούται μετά την επάνοδο στο σχολείο να υποβάλει στον Γυμνασιάρχη «λεπτομερή έκθεσιν αναφέρων εν αυτή και τας επισκέψεις, ομιλίας και λοιπάς εκδηλώσεις αι οποίαι επραγματοποιήθησαν κατ' αυτήν». Η εγκύκλιος επιβάλλει ότι «το σύνολον μαθητών και καθηγητών ουδέποτε πρέπει να διαλύεται κατά τας εκδρομάς» και επιπλέον ότι «η εκμετάλλευσις του χρόνου πρέπει να είναι πλήρης και

να μην αφιένται οι μαθηταί και αι μαθήτριά να περιφέρονται μόνοι και ασκόπως εις τας οδούς των πόλεων τας οποίας επισκέπτονται». Και κλείνει με τις επισημάνσεις πως στις εκδρομές πρέπει να δίνεται στους μαθητές η ευκαιρία να πεζοπορούν και πως πρέπει «να επικρατή ευθυμία», πάντα μέσα στα όρια της ευπρέπειας.¹²⁷

Είναι χαρακτηριστικό πως σε πολλά τεύχη του περιοδικού της Νομαρχίας Μεσσηνίας «Αριστομένης», το οποίο έως τον Δεκέμβριο του 1968 ονομαζόταν «Δελτίον Πληροφοριών», υπάρχει συχνή αναφορά στις εκδρομές που πραγματοποιούν τα σχολεία του Νομού. Στο πρώτο μάλιστα τεύχος του περιοδικού, σε ανυπόγραφο άρθρο με τον τίτλο «Μορφωτικά και ψυχαγωγικά εκδρομαί» γίνεται εκτενής αναφορά στις εκδρομές που πραγματοποίησαν τα Γυμνάσια Θουρίας, Μελιγαλά, το Β΄ Γυμνάσιο Αρρένων Καλαμάτας, το μικτό Πύλου, το Γυμνάσιο Κορώνης και το Γυμνάσιο Κοπανακίου. Για το Γυμνάσιο Θουρίας αναφέρεται πως «επραγματοποίησεν τον Ιούνιον τετραήμερον εκπαιδευτικήν και ψυχαγωγικήν εκδρομήν μαθητών των τελευταίων τάξεων, με αντικειμενικόν σκοπόν την επίσκεψιν των ακριτικών φυλακίων Φλωρίνης παρά τα ελληνοσερβικά σύνορα». Αναφέρονται όλοι οι τόποι που επισκέφθηκαν οι μαθητές, οι οποίοι πρόσφεραν δώρα από χορηγούς του Νομού και στην κατακλείδα επισημαίνεται πως: «Η παραμονή των μαθητών μεταξύ των φρουρών της Πατρίδος υπήρξεν λίαν ευχάριστος και εσκόρπισεν εις αυτούς ρίγη συγκινήσεως». Το Γυμνάσιο Μελιγαλά επισκέφτηκε την Τεγέα και την Τρίπολη, παρακολούθησε δέηση από τον Αρχιμανδρίτη και κατέθεσε στεφάνι στο Ηρώο των προκρίτων Τριπόλεως, όπου τελέστηκε τρισάγιο. Οι μαθητές του Β΄ Γυμνασίου Αρρένων επισκέφτηκαν στην Αθήνα την Έκθεση Πολεμικής Ιστορίας των Ελλήνων, ενώ οι μαθητές του Μικτού Γυμνασίου Πύλου «επραγματοποίησαν τετραήμερον ψυχαγωγικήν και μορφωτικήν εκδρομήν εις Άργος, Ναύπλιον, Μυκήνας, Κόρινθον, Αθήνας, Αράχωβαν, Δελφούς, Μεσολόγγιον, Πάτρας, Καλάβρυτα». Το Γυμνάσιο Κοπανακίου αναφέρεται πως κατά την διάρκεια του σχολικού έτους πραγματοποίησε τρεις ημερήσιες εκδρομές και μία τετραήμερη, ενώ επισημαίνεται πως «οι μαθηταί επεσκέφθησαν τους αρχαιολογικούς χώρους και τα Μουσεία Επιδαύρου, Μυκηνών, Ολυμπίας και Δελφών, Ναούς και Ιεράς Μονάς, ως Αγίου Ανδρέου, Δαφνίου, Οσίου Λουκά κλπ.».¹²⁸

¹²⁷ Αριθμ. εγκ. 6/488/30-4- 1971 «Εκδρομαί μαθητών»

¹²⁸ «Μορφωτικά και ψυχαγωγικά εκδρομαί», ανυπόγραφο άρθρο στο: *Δελτίον Πληροφοριών – Νομαρχία Μεσσηνίας*, τ.1(1968), σελ. 55

Στο 24 ο τεύχος του περιοδικού καθιερώνεται ειδική στήλη με τον τίτλο «Η Μαθητική Γωνιά» του «Αριστομένη» που φιλοδοξεί να είναι μια μικρή εφημερίδα των μαθητών και των μαθητριών της Μέσης και Στοιχειώδους Εκπαίδευσης του Νομού Μεσσηνίας. Στη στήλη αυτή δημοσιεύεται άρθρο του μαθητή Π.Μ. της Στ' τάξεως του Β' Γυμνασίου Καλαμάτας με τον τίτλο «ΣΤΙΣ ΑΚΡΙΤΙΚΕΣ ΕΠΑΛΞΕΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ- Εκδρομή του Β' Γυμνασίου Αρρένων Καλαμάτας». Ο μαθητής μας πληροφορεί πως η τετραήμερη εκδρομή του σχολείου του πραγματοποιήθηκε από 7 έως 10 Μαΐου στην παραμεθόριο περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας και Ηπείρου. Τονίζει χαρακτηριστικά πως: «Η εκδρομή αυτή είχε καθαρών εκπαιδευτικών σκοπόν και απέβλεπεν εις τον εθνικόν φρονηματισμόν των μαθητών. Εγνώρισαν τα στενά των Θερμοπυλών και την γέφυραν της Αλαμάνας. Έζησαν στιγμές ενός ενδόξου παρελθόντος». Στη συνέχεια ο μαθητής περιγράφει διεξοδικά όλα τα επισκεπτόμενα σημεία και στον επίλογο του άρθρου τονίζει: «Η εκδρομή των μαθητών δεν απέβλεπεν εις σκοπόν ψυχαγωγικόν, αλλά καθαρώς εθνικόν και εκπαιδευτικόν. Εγνώρισαν την Ελλάδα, έζησαν για λίγο με τους ακρίτας των συνόρων μας. Είδαν και έμαθαν οι ίδιοι για την ζωήν των εκείθεν γειτόνων μας, εγνώρισαν τόπους ιστορικούς εις τους οποίους διεξήχθησαν τιτανομαχίαι εις την χιλιετή ιστορίαν μας». Ο μαθητής εύχεται η εκδρομή να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση στο μέλλον και ευχαριστεί όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίησή της.¹²⁹ Ενδιαφέρον προκαλεί πάντως τόσο ο βερμπαλισμός του μαθητή, όσο και το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο το οποίο κυριαρχεί στο άρθρο.

3.5 Ο ρόλος των εκπαιδευτικών

Ο δάσκαλος θεωρείται σημαντικός φορέας πολιτικής κοινωνικοποίησης και αποτελεί την πιο αντιπροσωπευτική μορφή εξουσίας στο εξωοικογενειακό περιβάλλον. Η επιρροή του αυξάνει συνεχώς όσο πληθαίνουν τα χρόνια των παιδιών στο σχολείο, ενώ ταυτόχρονα ελαττώνεται η επίδραση της οικογένειας. Στα απολυταρχικά καθεστώτα ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι αυστηρά καθορισμένος και ο έλεγχος που ασκείται στο εκπαιδευτικό σύστημα είναι απόλυτος και γενικός.¹³⁰

Λίγες μέρες μετά την εγκαθίδρυση του στρατιωτικού καθεστώτος, ο υπουργός Παιδείας με εγκύκλιο διαταγή που αποστέλλει στα σχολεία όλης της χώρας εκφράζει την εκτίμηση της Εθνικής Κυβέρνησης στους εκπαιδευτικούς. Τους υπενθυμίζει ότι ο

¹²⁹ «Μαθητική Γωνιά», ανυπόγραφο άρθρο στο: *Αριστομένης*, τ.24 (1970), σελ.71-72

¹³⁰ Πανταζής Τερλεξής, ό. π., σελ. 150-153

Πρόεδρος της Κυβερνήσεως στο διάγγελμά του ξεκαθάρισε πως «η Παιδεία αποτελεί το πρώτον μέλημα, είναι το πρώτον θέμα του Έθνους». Τους τονίζει πως «Σεις κρατείτε εις χείρας σας την ψυχήν της Ελλάδος. Ζητούμεν όπως με τον ενθουσιασμόν, ο οποίος ποτέ δεν απέλιπε τους Έλληνας εκπαιδευτικούς, και με απόλυτον την πίστιν εις τα πεπρωμένα του Έθνους αφιερώσετε όλην την δύναμιν της ψυχής σας εις το μέγα έργον, το οποίον η Πολιτεία σας έχει εμπιστευθή». Στη συνέχεια τους επισημαίνει το καθήκον τους να μεριμνούν για την ευπρεπή εμφάνιση και την κόσμια συμπεριφορά των μαθητών τόσο μέσα στο σχολείο όσο και έξω από αυτό, για τα εξωσχολικά τους αναγνώσματα, για τη συμμετοχή τους σε οργανώσεις. Αξιώνει πρώτος στόχος της εργασίας τους στο σχολείο να είναι η καλλιέργεια της εθνικής και χριστιανικής συνείδησης των μαθητών, επισημαίνοντας στη συνέχεια πως «εκπαιδευτικοί μη πιστεύοντες εις τα Ιδεώδη και τας αξίας του Έθνους, δεν έχουν θέσιν εις την εκπαίδευσιν».¹³¹

Στο Βιβλίο Πράξεων του Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας καταγράφεται συνεδρίαση του Συλλόγου των Διδασκόντων στις 26 Οκτωβρίου 1967,¹³² κατά την οποία ο Γυμνασιάρχης αφού διαβάσει την υπ' αριθμ. πρωτ.141570/εγκ.118/5-10-67 εγκύκλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, στη συνέχεια αναπτύσσει στο διδακτικό προσωπικό το πνεύμα της εγκυκλίου. Ο Γυμνασιάρχης διατυπώνει την άποψη «πως καθήκον όλων μας είναι να μη μεταδίδωμεν εις τους μαθητάς ξηράς μόνον γνώσεις αλλά και να φρονηματίζωμεν τούτους και να εμφυτεύωμεν εις τας αγνάς και ευπλάστας ψυχάς τούτων τα εθνικά και θρησκευτικά ιδεώδη ως και τας αξίας του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, όστις θα πρέπει να είναι το απαραίτητον δια την μόρφωσιν των Ελληνοπαίδων βάθρον». Στη συνέχεια τονίζει ότι «αποστολή των εκπαιδευτικών είναι να οξύνουν την διάνοιαν και να αναπτύσσουν το πνεύμα των μαθητών δια της αναπτύξεως της κριτικής τούτων ικανότητος και να παρέχουν εις τούτους ως παραδείγματα προς μίμησιν τας αθανάτους μορφάς των μεγάλων προγόνων μας, οίτινες εις όλους τους τομείς της ζωής και του πολιτισμού υπήρξαν υπέροχοι». Εκτιμά πως θα επιτύχουν αυτό, εάν συμπεριφέρονται με ευγένεια στους μαθητές και εάν «παρέχωμεν δια της όλης εντός και εκτός του σχολείου συμπεριφοράς μας τους εαυτούς μας ως πρότυπα εις τους μαθητάς και ως παραδείγματα προς μίμησιν».

¹³¹ Αριθ. εγκ. 65710/16-5-1967 «Περί των σκοπών του σχολείου και των καθηκόντων διδασκόντων και διδασκομένων»

¹³² Πράξις 12η /26-10-1967, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

Στη συνέχεια ο Σύλλογος Διδασκόντων συζητά θέματα σχετικά με τον εκκλησιασμό των μαθητών, την έπαρση και υποστολή της σημαίας, την αμφίεση και την επίβλεψη των μαθητών εντός και εκτός σχολείου. Στο τέλος της συνεδρίασης ο Γυμνασιάρχης επανέρχεται στους καθηγητές συστήνοντάς τους «όπως επιδεικνύουν τον δέοντα ζήλον δια την μόρφωσιν των μαθητών, αποφεύγουν όμως ανεπίτρεπτον μετ' αυτών οικειότητα και τηρούν πιστώς τας προς το αποστολικόν έργον των υποχρεώσεις των προσερχόμενοι εις τας τάξεις ευπρεπώς ενδεδυμένοι και πλήρως κατηρτισμένοι εις τα διδακτέα μαθήματα». Τους συστήνει να προβάλουν «δι' εξωσχολικάς δραστηριότητας πάσης φύσεως» το εκπαιδευτικό έργο και τη συμβολή τους στην πνευματική πρόοδο του τόπου τονίζοντας πως η αναμόρφωση της κοινωνίας και της πατρίδας εξαρτάται από την προθυμία που θα επιδείξουν οι εκπαιδευτικοί στην εκτέλεση του καθήκοντός τους προς την μαθητιώσα νεολαία. Και κλείνει το λόγο του εκφράζοντας την άποψη πως η μαθητιώσα νεολαία αποτελεί «την χρυσή ελπίδα του μέλλοντος και εις αυτήν θα παραδώσουν οι απερχόμενοι την σκυτάλην του αγώνος προς διαφύλαξιν των ιερών και οσίων της φυλής, ως και του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού».

Λίγους μήνες αργότερα, στις 9-3-1968, συνεδριάζει στις 1μ.μ. το διδακτικό προσωπικό κατόπιν της υπ' αριθμ.1041/εγκ.26/9-3-68 Διαταγής του Γενικού Επιθεωρητή της ΙΔ' Έκπαιδευτικής Περιφέρειας «δια της οποίας απαγορεύεται εις τους κ. Καθηγητάς να επιδίδονται εις χαρτοπαιξίαν, τάβλι και να παραμένουν επί μακρόν εις τα καφενεία, συνιστάται η κοσμία και ευπρεπής αμφίεσις των καθηγητριών, η συμμετοχή απάντων των καθηγητών εκάστου Γυμνασίου εις την πρωινήν προσευχήν και η παραμονή τούτων εν τω Σχολείω μέχρι πέρατος των μαθημάτων». Τέλος, συνιστάται στους καθηγητές «η υπό τούτων αποφυγή της πολιτικολογίας και της κατακρίσεως του Ενιαίου μισθολογίου του εξαγγελθέντος υπό της Εθνικής ημών Κυβερνήσεως».¹³³

Πάντως το καθεστώς εκφράζει την ευαρέσκειά του για το συνολικό έργο των εκπαιδευτικών της Μέσης Εκπαίδευσης στο νομό Μεσσηνίας κατά τη διάρκεια του 1968 και τον βαθμό ανταπόκρισής τους στο ρόλο τους, έτσι όπως το καθεστώς τον αντιλαμβανόταν και τον προδιέγραφε. Σε ανυπόγραφο άρθρο που δημοσιεύεται στον «Αριστομένη» με τον τίτλο «1968, Έτος αναδημιουργίας εις τον Νομόν Μεσσηνίας» στην παράγραφο με τον τίτλο «Αγωγή» εκφράζεται η άποψη πως καταβλήθηκαν

¹³³ Πράξις 26η /2-3-68, Βιβλίο Πράξεων Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

έντονες προσπάθειες για την «Εθνική, Θρησκευτική και Σωματική αγωγή των μαθητών» και πως οι καθηγητές εργάστηκαν «μετά ζήλου και αφοσιώσεως, ιδία δε μετά την 21ην Απριλίου, δια την τόνωσιν του Εθνικού φρονήματος». Και αυτό αποδεικνύεται «εκ της εντατικής διαφωτίσεως των μαθητών και των γονέων των, τόσον εις την πόλιν της Καλαμάτας, όσον και εις την ύπαιθρον, εκ της ενεργού συμμετοχής των εις την προετοιμασίαν του δημοψηφίσματος δια της συμπληρώσεως 16 χιλιάδων προτάσεων, εκ των ομιλιών προς το Κοινόν δια το Σύνταγμα και της επιτυχούς διεξαγωγής του δημοψηφίσματος». Στην επόμενη ωστόσο παράγραφο με τον τίτλο «Ποινάι» αναφέρεται πολύ σύντομα και χωρίς καμία διευκρίνιση πως κατά το 1968 «το Π.Υ.Σ.Μ. επέβαλεν ποινάς εις τρεις καθηγητάς, της επιπλήξεως και του προστίμου».¹³⁴

Βασικό καθήκον των εκπαιδευτικών είναι να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες προκειμένου να στηρίζουν την κυβερνητική πολιτική σε κάθε θέμα. Με εγκύκλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων τονίζεται η ανάγκη διαφώτισης του ελληνικού λαού για την μέγιστη σημασία που έχει για την εθνική οικονομία «η προτίμησις εις την κατανάλωσιν εγχωρίως παραγομένων προϊόντων». Το Υπουργείο απευθύνει σύσταση να αποτελέσει το θέμα αυτό αντικείμενο ομιλιών «επαναλαμβανομένων ανά χρονικά διαστήματα» σε σπουδαστές, μαθητές, αλλά και στο προσωπικό.¹³⁵ Οι καθηγητές συμμετέχουν ακόμη στην επιτυχία των λαχειοφόρων δανείων οικονομικής αναπτύξεως. Διαβάζουμε στον «Αριστομένη»: «Την 5ην του μηνός (Οκτωβρίου 1970) οι καθηγηταί μετά των Διευθυντών των γυμνασίων μετέβησαν εις τα Υποκαταστήματα των Τραπεζών των εδρών των σχολείων των και προενεγράφησαν εις το Ομολογιακόν Δάνειον».¹³⁶ Δύο χρόνια αργότερα με εγκύκλιο το Υπουργείο Παιδείας αποστέλλει διαφωτιστικό έντυπο για τους σκοπούς του Λαχειοφόρου Δανείου Οικονομικής Αναπτύξεως 1972 και ζητά από τους Διοικητικούς Επιθεωρητές Μέσης Εκπαίδευσης και τους Επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαίδευσης «όπως παράσχουν αναλόγους οδηγίας εις τους Εκπαιδευτικούς προς μεταλαμπάδευσιν του σκοπού τούτου και εις τον πληθυσμόν εν τω πλαισίω των κοινωνικών του επαφών».¹³⁷ Ακόμη και τη σημασία και σκοπιμότητα των απογραφών καλούνται να

¹³⁴ «1968-Ετος Αναδημιουργίας εις τον Νομόν Μεσσηνίας», ανυπόγραφο άρθρο στο: *Αριστομένης*, τ.11(1969), σελ. 27

¹³⁵ Αριθμ. εγκ. 215/172376/6-12-1968 «Προτίμησις καταναλώσεως εγχωρίων προϊόντων»

¹³⁶ «Από την δράσιν των Εκπαιδευτικών εις την Μεσσηνίαν», ανυπόγραφο άρθρο στο: *Αριστομένης* τ.29 (1970), σελ.44

¹³⁷ Αριθμ.εγκ.119637/124482/5-10-1972 «Λαχειοφόρον Δάνειον Οικονομικής Αναπτύξεως 1972»

προπαγανδίσουν οι καθηγητές στους μαθητές των σχολείων τους με εγκύκλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, που περιέχει μάλιστα και σχέδιο ομιλίας.¹³⁸

Από την άλλη πλευρά, το καθεστώς μεριμνά για την επιβράβευση των εκπαιδευτικών που δείχνουν ιδιαίτερο ζήλο στην άσκηση των καθηκόντων τους. Με εγκύκλιο του υφυπουργού Παιδείας Σπ. Δημητράκου διευκρινίζεται πως μπορούν να απονέμονται στους εκπαιδευτικούς λειτουργούς Μέσης Εκπαίδευσης –όπως και στους δημοσίους υπαλλήλους γενικότερα - οι ηθικές αμοιβές « [...] κατ' ανιούσαν κλίμακα: α. εύφημος μνεία β. ευαρέσκεια γ. έπαινος δ. μετάλλιον διακεκριμένων πράξεων μετά διπλώματος». Στη συνέχεια διευκρινίζεται πως οι παραπάνω ηθικές αμοιβές μπορούν να απονέμονται σε κάθε εκπαιδευτικό λειτουργό για εξαιρετικές πράξεις που εξέρχονται «των κυρίων καθηκόντων» του, ενώ θα λαμβάνονται υπόψιν και οι εκθέσεις υπηρεσιακής ικανότητας των προϊσταμένων του υπαλλήλου κατά την τελευταία οκταετία. Το δε μετάλλιο διακεκριμένων πράξεων, ως ύψιστη διάκριση, προϋποθέτει εξαιρετικές πράξεις που προάγουν «το τε ειδικόν εν τη υπηρεσία αλλά και το καθόλου γενικόν συμφέρον της διοικήσεως και συνεπάγεται έντονον προβολήν τούτου».¹³⁹

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό πως το στρατιωτικό καθεστώς προσπάθησε να χειραγωγήσει τους εκπαιδευτικούς καθιστώντας τους ιδεολογικά φερέφωνα του. Προδιέγραψε όχι μόνο την εσωσχολική ζωή και το ρόλο του καθηγητή σε αυτήν αλλά σε μεγάλο βαθμό και την εξωσχολική αφαιρώντας του κάθε πρωτοβουλία και αυτενέργεια και περιορίζοντάς τον σε ρόλο «τελάλη» του καθεστώτος. Η πίεση που ασκήθηκε στον εκπαιδευτικό κατά την επταετία ήταν μεγάλη και ο έλεγχος ασφυκτικός. Μέσα σε ένα τιμωρητικό πλαίσιο κανόνων και υποδείξεων, που η παραβίασή τους συνεπαγόταν απειλές και κυρώσεις, ο καθηγητής περιορίζεται στην πιστή τήρηση άνωθεν διαταγών. Οφείλει αφοσίωση στην Εθνική Κυβέρνηση λόγω και έργω, πρέπει να είναι καταρτισμένος, αλλά και υποτακτικός σταυροφόρος.

¹³⁸ Αριθ. εγκ. 25/22064/6-3-1971 «Ομιλίες εις μαθητάς περί της σκοπιμότητος και σημασίας των απογραφών»

¹³⁹ Αριθ. εγκ. 16/27765/28-2-1972 «Ηθικαί αμοιβαί»

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

«Ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι, παιδαγωγοί και πολιτικοί επιστήμονες κάθε μέρα και με περισσότερα στοιχεία μας διαβεβαιώνουν πως απάντηση για τη μορφή και το χαρακτήρα της αυριανής κοινωνίας θα πάρουμε μέσα στις σημερινές αίθουσες διδασκαλίας. Το σχολείο, ύστερα από τη σταδιακή αποδυνάμωση της οικογένειας και την αυξανόμενη ανάγκη για επαγγελματική εξειδίκευση, εδραιώνεται σαν πρωταρχικός φορέας κοινωνικοποίησης των νεαρών μελών της κοινότητας». ¹⁴⁰ Αν έτσι έχουν τα πράγματα είναι πολύ ενδιαφέρουσα η μελέτη του τρόπου με τον οποίο το στρατιωτικό καθεστώς προσπάθησε επί επτά έτη να αναπλάσει με τη μέθοδο του γύψου τα πολιτικά ήθη του λαού μας, επαναφέροντας την «εκτροχιασμένη» εκπαίδευση στα «εθνικά» της πλαίσια.

Η στρατιωτική δικτατορία που εγκαθίδρυσε στη χώρα μας μία ομάδα φιλόδοξων αξιωματικών τη νύχτα της 20ής προς την 21η Απριλίου 1967 ανέτρεψε το αδύναμο πολιτικό σκηνικό και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της φιλελεύθερης Ένωσης Κέντρου. Βρίσκοντας εύκολες προσβάσεις στην εκπαίδευση, πρόβαλε και αντιπαρέθεσε τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό στην ιδέα του εκσυγχρονισμού που ακολουθούσαν οι κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις. Επιείκοντας την απειλή της διάβρωσης του κράτους από τους κομμουνιστές και προβάλλοντας τη διαφύλαξη της «ελληνικότητας», το Απριλιανό καθεστώς έθεσε την εκπαίδευση στα προ του 1964 πλαίσια. Τόσο ο Αναγκαστικός Νόμος 129/1967 όσο και το Σύνταγμα του 1968 εκφράζουν την πρώτη φάση της εκπαιδευτικής πολιτικής της δικτατορίας που τη χαρακτηρίζει η ακραία και αντιδραστική ανατροπή όσων κληρονόμησε από την κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου. Ωστόσο η κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα και οι παρεμβάσεις των διεθνών οικονομικών οργανισμών θα ανακόψουν την ορμή του καθεστώτος και θα το οδηγήσουν στην αναζήτηση μιας άλλης εκπαιδευτικής πολιτικής που δεν μπορούσε να διαφέρει από αυτήν που επέβαλλε η ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στη χώρα. Το γεγονός αυτό αποτυπώθηκε στα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας του 1971, που δεν αξιοποιήθηκαν καθώς τα γεγονότα του 1973 και του 1974 οδήγησαν στην κατάρρευση της στρατιωτικής κυβέρνησης και άλλαξαν άρδην το πολιτικό σκηνικό.

¹⁴⁰ Πανταζής Τερλεξής, «Τα παιδιά της δικτατορίας και το μέλλον της δημοκρατίας», στο: *Αντί*, τ. 97(1978), σελ. 12

Η πρόθεσή μου να εντρυφήσω στην εκπαίδευση και ειδικότερα στην καθημερινότητα του δευτεροβάθμιου σχολείου την περίοδο αυτή, κατέδειξε τον τρόπο με τον οποίο το δικτατορικό καθεστώς προσπάθησε να ελέγξει το σχολικό μηχανισμό και να διαπαιδαγωγήσει τα νεαρά μέλη με στόχο την εδραίωση του κρατούντος πολιτικού συστήματος. Υπουργείο Παιδείας, Νομάρχης και Επιθεωρητές προσπάθησαν να χειραγωγήσουν το δευτεροβάθμιο σχολείο και λειτούργησαν ως γέφυρα για την εδραίωση και τη διαίωνιση του καθεστώτος. Άσκησαν ασφυκτική πίεση στον καθηγητή, εξαντλώντας κάθε περιθώριο επιβολής και προσπάθησαν να μετατρέψουν τον καθηγητή και το σχολείο σε φτηνά φερέφωνα του καθεστώτος. Στέλνουν διαφωτιστικό υλικό στο σχολείο για να χρησιμοποιηθεί σε ομιλίες, υποδεικνύουν συνδρομή σε συγκεκριμένα περιοδικά, απειλούν με κυρώσεις, απαιτούν από τους καθηγητές εσωσχολικές και εξωσχολικές δράσεις για να μυήσουν μαθητές και γονείς στη βάση των ελληνοχριστιανικών ιδεωδών. Το καθεστώς καταλήγει στην ποδηγέτηση και αστυνόμευση του σχολείου και των εκπαιδευτικών.

Από την άλλη η στρατιωτική κυβέρνηση κατέβαλε προσπάθεια να ελέγξει και να πειθαρχήσει την εμφάνιση και τη συμπεριφορά των μαθητών και των μαθητριών, επιβάλλοντας ομοιομορφία και πειθαρχία, και να εφαρμόσει την τάξη και την ευνομία, όπως το καθεστώς την αντιλαμβανόταν. Δίδαξε συγκεκριμένα πρότυπα ήρωα και καλού πολίτη, καλλιέργησε κλίμα υποταγής και ανταγωνισμού στο σχολικό περιβάλλον, πρόβαλε τις αξίες του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού και εξύμνησε τις ηρωικές μορφές των προγόνων. Αξιοποίησε στο έπακρο τις τελετουργικές διαδικασίες, προκειμένου να ενδυναμώσει τα πατριωτικά αισθήματα των μαθητών και να τονώσει τους συναισθηματικούς δεσμούς τους με τα εθνικά σύμβολα. Όπως και κάθε ολοκληρωτικό καθεστώς προσπάθησε με τις τελετουργικές εκδηλώσεις, τους πανηγυρικούς και τις ομιλίες να προπαγανδίσει την εθνική κληρονομιά και την λατρεία της χαρισματικής ηγεσίας.

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία συνάντησε δύο σημαντικές δυσκολίες. Η πρώτη και πιο σημαντική έχει να κάνει με την έλλειψη Αρχείου Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Νομού Μεσσηνίας στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, με αποτέλεσμα να αναζητηθούν ορισμένα υπηρεσιακά έγγραφα στα αντίστοιχα αρχεία του Νομού Λακωνίας. Είναι όμως εμφανής στην εργασία η έλλειψη εγκυκλίων του Νομάρχη Μεσσηνίας προς το δευτεροβάθμιο σχολείο αυτή την χρονική περίοδο, που θα πρόσφερε πολύτιμες πληροφορίες για το ρόλο του συγκεκριμένου κυβερνητικού άρχοντα, καθώς και η μη διάσωση των εγκυκλίων των Επιθεωρητών σε επίπεδο νομού,

που θα συνεισέφεραν στην πληρέστερη κατανόηση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας στο νομό Μεσσηνίας. Η δεύτερη δυσκολία της μεταπτυχιακής εργασίας έχει να κάνει με την έλλειψη ικανού αριθμού υπηρεσιακών βιβλίων. Πιο συγκεκριμένα, έχουν διασωθεί και φυλάσσονται στα ΓΑΚ Μεσσηνίας τα Βιβλία Πράξεων του Προσωπικού μόνο του Γυμνασίου Πλάτσας και του Μικτού Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας, ενώ στο Λύκειο Αρφαρών διασώζεται το βιβλίο Πράξεων για την συγκεκριμένη περίοδο. Από την άλλη, όσον αφορά τα Πρωτόκολλα Αλληλογραφίας, διασώζεται στα ΓΑΚ Μεσσηνίας αποσπασματικό υλικό από αρκετά σχολεία, ενώ μόνο από το Γυμνάσιο Πλάτσας διασώθηκε υλικό που διατρέχει όλη την ιστορική περίοδο που καλύπτει η έρευνα.

Το δευτεροβάθμιο σχολείο που βίωσαν καθηγητές και μαθητές την περίοδο 1967-1974 ήταν ένα καταθλιπτικό και καταναγκαστικό σχολείο, από το οποίο απουσίαζε ο αυθορμητισμός, ο δυναμισμός, η πρωτοβουλία και η ελεύθερη σκέψη των μαθητών. Οι κανόνες πειθαρχίας και η έμφαση στο γράμμα των κανονισμών είχαν μεγαλύτερη αξία από την καλλιέργεια της ενδόμυχης τάσης των μαθητών για ελευθερία. Το Γυμνάσιο της επταετίας ήταν ένα σχολείο που ελάχιστα ανεχόταν. Το ομοιόμορφο ντύσιμο, η επίδειξη συμβόλων, η αυστηρά καθορισμένη παράταξη στην αυλή, ο υποχρεωτικός εκκλησιασμός, το κατηχητικό, οι απαγορεύσεις στην κυκλοφορία, ενστάλαζαν φόβο στην ψυχή των μαθητών και των μαθητριών και διαμόρφωναν πειθήνια, καταπιεσμένα και ανελεύθερα παιδιά. Το δευτεροβάθμιο σχολείο της επταετίας δεν αποσκοπούσε στη δημιουργία πολιτών.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

1.Οι αδημοσίευτες πηγές:

Υπηρεσιακά Βιβλία:

Βιβλίο Πράξεων Προσωπικού Μικτού Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

Βιβλίο Πράξεων Προσωπικού Γυμνασίου Αρφαρών

Βιβλίο Πράξεων Προσωπικού Γυμνασίου Πλάτσας

Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας Γυμνασίου Αρφαρών

Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας Γυμνασίου Δωρίου

Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας Μικτού Εξαταξίου Οικονομικού Γυμνασίου Καλαμάτας

Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας Β' Γυμνασίου Αρρένων Καλαμάτας

Πρωτόκολλο Αλληλογραφίας Γυμνασίου Πλάτσας

Υπηρεσιακά έγγραφα:

Εγκύκλιοι -διαταγές (Αρχείο Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, ΕΚΠ. 119.2 Φάκελος 49, Γ.Α.Κ. Νομού Λακωνίας)

1967

Αριθ. εγκ. 65710/16-5-1967 «Περί των σκοπών του σχολείου και των καθηκόντων διδασκόντων και διδασκομένων»

Αριθ. εγκ.118/141570/5-10-1967 «Χαιρετισμός προς τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς και διαγραφή καθηκόντων επί ενάρξει σχολικού έτους»

1968

Αριθ. εγκ.196303 /10-1-1968 «Επαρσις και υποστολή της Σημαίας»

Αριθ. εγκ.215 /172376 / 6-12-1968 «Προτίμησις καταναλώσεως εγχωρίων προϊόντων»

1969

Αριθ. εγκ.139627/13-11-1969 «Επαρσις και υποστολή της Σημαίας»

Αριθ. εγκ.177836/ 4-12- 1969 «Καθορισμός Σημαιών Παρελάσεως και Επάρσεως»

1971

Αριθ. εγκ. 25/22064/6-3-1971«Ομιλίες εις μαθητάς περί της σκοπιμότητος και σημασίας των απογραφών»

Αριθ. εγκ. 24/123968/8-3-1971 «Διαγωνισμός εκθέσεως με θέμα: Η Εκκλησία και το Έθνος»

Αριθ. εγκ. 40/41763/3-4-1971 «Διαγωνισμός εκθέσεως επ' ευκαιρία «ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΗΜΕΡΑΣ»»

Αριθ. εγκ. 6/488/30-4-1971 «Εκδρομαί μαθητών»

Αριθ. εγκ. 147/ 16905/ 4-12-1971 «Διαγωνισμός εκθέσεως»

1972

Αριθ. εγκ. 16/27765/28-2-1972 «Ηθικαί Αμοιβαί»

Αριθ. εγκ. 17/31096 /6-3-1972 «Προβολή Ναυτικής Εβδομάδος 1972»

Αριθ.εγκ.119637/124482/5-10-1972«Λαχειοφόρον Δάνειον Οικονομικής Αναπτύξεως 1972»

2. Δημοσιευμένα αρχειακά τεκμήρια

Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια ιστορίας 1895-1967*, Αθήνα 1988, τ.2

3. Επίσημα πρακτικά

[Βασίλειον της Ελλάδος /Υπουργικόν Συμβούλιον], *Πρακτικά συζητήσεων επί του Συντάγματος 1968*, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι 1971

4. Νόμοι

ΑΝ 129/25-9-1967 «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως και άλλων τινών Διατάξεων», στην Ε.τ.Κ., τχ. Α', αρ.φ.163, 25 Σεπτεμβρίου 1967

ΝΔ 651/29-8-1970, «Περί Οργανώσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως και Διοικήσεως του Προσωπικού αυτής», στην Ε.τ.Κ., τχ. Α', αρ.φ.179, 29 Αυγούστου 1970

ΝΔ 652/29-8-1970, «Περί Κέντρων Ανωτέρας Τεχνικής Εκπαιδεύσεως», στην Ε.τ.Κ., τχ. Α', αρ.φ. 180, 29 Αυγούστου 1970

Σύνταγμα της Ελλάδος του 1968, στην Ε.τ.Κ., τχ. Α', αρ.φ. 267, 15 Νοεμβρίου 1968

Β.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα 1995

Ανδρέου Αποστόλης, «Τοπική εκπαιδευτική ιστορία. Η ελληνική περίπτωση », στο: *Θέσεις*, τ. 50 (1994), σελ. 143-148

Ανδρέου Αποστόλης, Παπακωνσταντίνου Γιώργος, *Εξουσία και οργάνωση – διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, Αθήνα 1994

Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων/ Στρατιωτικών Τυπογραφείων, *Εθνική Γλώσσα*, Αθήνα 1972

Βακαλόπουλος Απόστολος, *Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1975)*, Θεσσαλονίκη 1979

Βεγλερής Φαίδων, *Υπόμνημα για ένα Σύνταγμα του ελληνικού λαού. Συνταγματικό χρονικό της δικτατορίας*, Αθήνα 1975

Βρυώνης Κωνσταντίνος, *Ιδεολογικά και κοσμοθεωρητικά θέσεις της επανάστασης και της νέας δημοκρατίας*, Αθήνα 1969

Βρυώνης Κωνσταντίνος, *Το Ελληνοχριστιανικόν ιδεώδες του αγώνος της Ανεξαρτησίας κοσμοθεωρητικόν βάθρον της Επανάστασης της 21 ης Απριλίου 1967*, Αθήνα 1969

Γελαδάκη Σόνια, *Τα αρχεία τριών ιστορικών αθηναϊκών γυμνασίων*, Αθήνα 2004

Γεωργιάδης Γεώργιος, *Η ιδεολογία της Επανάστασης: όχι δόγματα, αλλά ιδεώδη*, Αθήνα 1968

Clogg Richard, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδος 1770 – 2013*, Αθήνα 2015

Cohen Louis - Manion Lawrence- Morrison Keith, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα 2008

Γκότοβος Θ., Μαυρογιώργος Γ., Παπακωνσταντίνου Π., «Κρατική διδακτική και εκπαιδευτική πράξη . Ο ρόλος των εγκυκλίων στην οργάνωση της διδασκαλίας», στο: *Επιστημονική σκέψη*, τ. 12 (1983), σελ.51

Γρηγοριάδης Σόλων, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974, Δικτατορία 1967-74*, Αθήνα 2011,τ.3

Δημαράς Αλέξης, «Μεταρρύθμιση και αντιμεταρρύθμιση (1967- 1974), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 2000, τ.16

Δοξιάδης Κ., «Η ιδεολογία στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο: *Λεβιάθαν*, τ.13 (1993),σελ.123 -148

[Ελληνική Δημοκρατία/Υπουργείον Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων], *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971-73*, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήνα 1974

- Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, *Η δικτατορία 1967-74, Πολιτικές πρακτικές –Ιδεολογικός λόγος – Αντίσταση*, Αθήνα 1999
- Hobsbawm Eric, *Για την ιστορία*, Αθήνα 1998
- Θεοδοσόπουλος Γ., «Οι νέες απαιτήσεις της κοινωνίας επιβάλλουν: Βάλτε στα σχολεία σας μια... Διεθνή Τράπεζα», στο: *Αντί* τ.74(1977), σελ. 38-40
- Κατηφόρης Γιώργος, *Η νομοθεσία των βαρβάρων*, Αθήνα 1975
- Κάτσικας Χρήστος –Θεριανός Κώστας, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007
- Καραφύλλης Τ. Αθανάσιος, *Νεοελληνική Εκπαίδευση -Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, Αθήνα 2013
- Κοροβέσης Περικλής, *Ανθρωποφύλακες*, Αθήνα 2017
- Κούρνιας Ι. Κωνσταντίνος, *Αι εκπαιδευτικά μεταρρυθμίσεις*, Αθήνα 1973
- Μελετόπουλος Μελέτης, *Η Δικτατορία των συνταγματαρχών. Κοινωνία, Οικονομία, Ιδεολογία*, Αθήνα 2008
- Μουζέλης Νίκος, *Νεοελληνική κοινωνία :όψεις υπανάπτυξης*, Αθήνα 1978
- Μπουζάκης Σήφης, *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Όψεις και Απόψεις, Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010*, Αθήνα 2011,τ.2
- Μπουζάκης Σήφης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2002
- Νικολινάκος Μάριος, *Αντίσταση και αντιπολίτευση 1967-1974*, Αθήνα 1975
- Νούτσος Χαράλαμπος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931 -1973)*, Αθήνα 1979
- Παπαδόπουλος Γεώργιος, *Το πιστεύω μας*, Αθήνα 1968 -1972, τ.1-7
- Παπανδρέου Ανδρέας, *Η δημοκρατία στο απόσπασμα*, Αθήνα 1974
- Παπανούτσος Ευάγγελος, *Η παιδεία: το μεγάλο μας πρόβλημα*, Αθήνα 1976
- Παπανούτσος Ευάγγελος, *Αγώνες και αγωνία για την παιδεία*, Αθήνα 1965
- Παπαχρήστος Δημήτρης, *Το Πολυτεχνείο ζει*., Αθήνα 2004
- Πουλαντζάς Νίκος, *Η κρίση των δικτατοριών: Πορτογαλία – Ελλάδα –Ισπανία*, Αθήνα 2006
- Πιζάνιας Πέτρος, *Χρόνοι των ανθρώπων, Θεωρήσεις για την ιστορία*, Αθήνα 2002
- Σβορώνος Γ. Νίκος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1999
- Τερζής Νίκος, *Εκπαιδευτική Πολιτική και Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: Πρόγραμμα και Πραγματικότητα –Πράγματα και Πρόσωπα*, Θεσσαλονίκη 1988
- Τερλεξής Πανταζής «Τα παιδιά της δικτατορίας και το μέλλον της δημοκρατίας», στο: *Αντί* τ.97 (1978), σελ.12-15

Τερλεξής Πανταζής, *Πολιτική κοινωνικοποίηση – Η γένεση του πολιτικού ανθρώπου*, Αθήνα 1999

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα 1986

[Υπουργείον Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων], *Ενημερωτικόν τεύχος επί των Εργασιών της Επιτροπής Παιδείας*, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1972

Φίλος Μ. Στέφανος, *Το χρονικό ενός θεσμού. Διοίκηση και Εποπτεία της Εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150ετία 1832-1982*, Αθήνα 1984

Χαραλάμπους Φ. Δ., *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*, Θεσσαλονίκη 1990

Χρόνης Σταύρος, *Διδακτική πράξη και κοινωνικός έλεγχος. Η κρατική παρέμβαση στο έργο του εκπαιδευτικού*, Αθήνα 2003

Χρόνης Σταύρος., *Ο ρόλος των εγκυκλίων διαταγών του Υπουργείου Παιδείας στη Μέση Εκπαίδευση (1961 – 1981)*, Ιωάννινα 1990

Woodhouse C.M., *Η άνοδος και η πτώση των συνταγματαρχών*, Αθήνα 2001

Περιοδικά

Αριστομένης – Νομαρχία Μεσσηνίας, Όργανον Επαφής Διοικήσεως και Λαού (1968-1973)

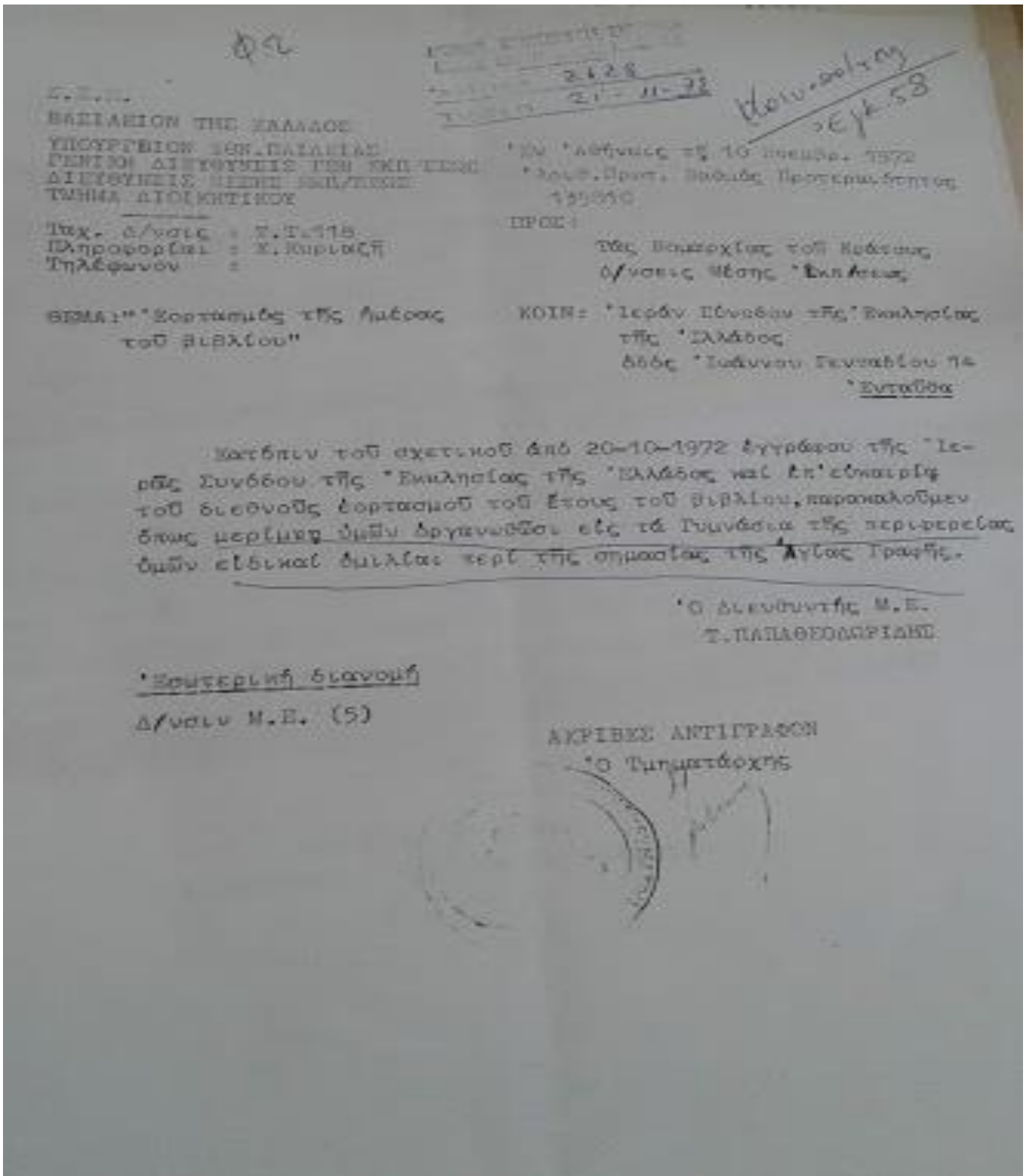
Αντί

Επιστημονική Σκέψη

Λεβιάθαν

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Συμπληρωματικές εγκύκλιοι- ΓΑΚ Νομού Λακωνίας ΕΚΠ 119.2 Φ. 49

Εν Αθήναις τῆς 24 - 8 - 1972
Οστεραίου

172

Έμφ. 47

Φ. 2

Αρμόδιος Υπουργός

Σ.Η.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΒΑΛΛΩΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΣΩΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝ. ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ Γ.Σ.
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ Α.Σ.
ΤΕΣΣΑ Α.ΣΗΜ/ΕΣΟΣ

Ταχ.Δ/νσις: Μετροπόλεως 15
Παρορορία: κ.Π.Κεχαγιόκουλον
Τηλέφωνον: 3238-504

Εν Αθήναις τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1972
Λογ.Πρωτ. Καθμός Προσωπαιότητας
122542 Α. ΒΗΝΙΤΩΝ

ΠΡΟΚ. Τῶς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιμέλειας καὶ
καὶ Διευθυντικῆς Ἐκπαιδευτικῆς, Σχολικῆς
Ἐπιμετ. διδακτικῆς προμηθικῆς καὶ
τῶς Τεχνικῆς καὶ Ἐπιχειρηματικῆς
Σχολικῆς ἐκ Πένθετος ἐποδοτικῶν: ΣΤΒ,
ΕΤγ, ΙΑ, ΙΒ, ΙΓα, ΙΓ, ΙΔ, ΙΕ, ΙΣ,
ΙΣ, ΙΗ, ΙΘ, .

ΘΕΜΑ: "Ἐορτασμὸς Παγκοσμίου
ἡμέρας Παιδίου".

ΚΟΙΝ. 1. Ἐκπαιδευτικῶν Κοινων. Ἐπηρεσιῶν,
Δ/νσιν Διαφορετικῶν Διευθύνσεων
καὶ Λογικῶν Ἐχέσεων.
2. Περιε. Διοικήσεις, Δ/νσεις
Ἐκπαιδευτικῶν.

ΜΟΝΙΜΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΚΑΤΑΡΑΧΗ
Ἄρθ. πρωτ. 21 26
Ἐλάσει τῆς 5-10-72

Γνωρίζομεν ὅτι τὸ Ἐκπαιδευτικῶν Κοινωνικῆς Πολιτικῆς, διὰ
τῆς ἀπ' ἀριθμ. 24/4358/672/26-0-72 ἐγκυκλίου του, κοινοποιήθηκε
καὶ ἡμῶν, συνιστᾷ τὸν ἐορτασμὸν τῆς Παγκοσμίου ἡμέρας τοῦ Παι-
διοῦ, κατὰ τὴν 2αν Ὀκτωβρίου 1972. Ὅς θέμα τοῦ ἐορτασμοῦ κα-
θορίσθη, "ΚΑΤΑΛΗΛΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΒΑΣΙΚΗ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΑΛΥΠ-
ΤΕΡΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ".

Λοθέντος ὅτι τὸ θέμα τοῦτο τυγχάνει τοῦ ἰδιαίτερου ἐνδιαφέρον-
τος τοῦ ἡμετέρου Ἐκπαιδευτικῶν, παρακαλοῦμεν, δπως α) Συνδράμητε
τὴν προσπάθειαν καὶ μετόσχητε εἰς τὰς ἀναγκαζομένης διὰ τῶν
Νομαρχικῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεις.

β) Ἐπ' ἐυκαιρίᾳ τῆς ἡμέρας ταύτης πραγματοποιηθῶν ὀκτὶ τῶν ἐκπαι-
δευτικῶν συγκεντρώσεις γονέων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀποδοτικῶν
τῆς σημασίας τοῦ θέματος.

Πρὸς ὑποβοήθησιν τῶν ὁμιλητῶν πέμπομεν ὅτιν συντημένως περί-
ληψιν τοῦ διαβιβασθέντος ἡμῶν διὰ τοῦ Ἐκπαιδευτικῶν Κοινωνικῶν
Ἐπηρεσιῶν σχετικῶν ὀκτιῶν.

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Ν. ΓΑΛΙΩΔΑΚΗΣ

Ἐσωτερικὴ διανομή

- 1. Γραφεῖον κ. Ἐκπαιδευτικῶν
- 2. Γραφεῖον κ. Γεν. Γραμματέως

Ἀκριβὲς ἀντίγραφο
Ὁ Τμηματάρχης

Ε.Χ.
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΓΕΜΕΚΚΩΝΕΣ

22 4 2

22
*Αρ. *Αθήνας τ. 1 *Απριλίου 1972
*Αρ. Πρωτ. 44666
ΠΡΟΣ: Γδς Νομαρχίας
Διευκρίνισις-Μεσοπαιδείας- *ΚΟΝΑΕ/ΣΑ
*Γεν. Διευκρίνισις Μέσης *Εκπ/σεως
*Β' Διευκρίνισις Δημοτικῆς *Εκπ/σεως
*Έδρας τῶν

Τεχ. Δ/σεις: Τ.Τ. 118
Πληροφορία: Ίωάν. Τιμαγκύνης
Τηλέφωνο: 225.721

ΘΕΜΑ: Έρωτας μεταξύ μαθητῶν τῶν
Γυμνασίων καὶ Δημοτικῶν
Σχολείων τῶν Νομῶν Δυμο-
νίας-Μεσοπαιδείας- *Ανακόνας
πρὸς ἀντίγραψιν ἀνδριάντου
τοῦ Πετρόπουλου Μαυρομιχάλη
ἐν *Αρσινόῃ.

- ΚΟΙΝ: 1) Πρακτικὴν *Επιτροπῆν ἀναγέρ-
σεις ἐν *Αρσινόῃ, ἀνδριάν-
του τοῦ Πετρόπουλου Μαυρομιχάλη
Γ' Τετκυβόρου 83 *Ευταύρου
(104)
- 2) *Διευκρίνισιν Γδς Νομαρχίας
*Έδρας Β' *Διακ/κῆς περιφερ-
*Εδρας
- 3) Γενικὴν *Επιθεωρητὴν Μ.Ε.
*Εδρας
- 4) Γενικὴν *Επιθεωρητὴν Δ.Ε.
*Εδρας

ΣΧΕΤ: *Η ἀπὸ 28/2/72 ἀριστοκρῆ τῆς
συστάσεως ἐπὶ τοῖς *Ερω-
ματικῆς *Επιτροπῆς.

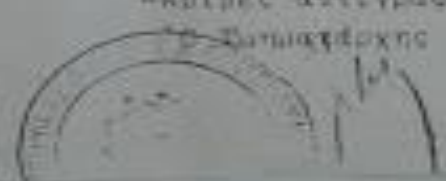
Κατόπιν τοῦ ὑπερῶς σχετιοῦ ἐπὶ τοῦ ἐν θέματι ἀντι-
κειμένου παραγγέλλομαι ὑμῖν, ὅπως ἐν τῇ ἀρμοδιότητι ὑμῶν, διατελέσῃτε ἵνα
δικαιωτῆθῃ ἕκαστος μετὰ τῶν ἄλλων τῶν μαθητῶν τῶν Σχολείων τῆς ὑφ' ὁμοῦ περι-
φέρειας διὰ τὸν ἀνωτέρω σκοπόν. Ἡ συμμετοχὴ τῶν μαθητῶν εἶναι μὲν προαι-
ρετικὴ καὶ ἐλατ. συμβολικὸν χαρακτήρα, ἐπιβάλλεται ὅμως ἡ ἐθελοντικὸς ἔργον.
Ἡ προσοχὴ τῶν ἀναλαμβάνων τὴν πρωτοβουλίαν κρίνεται ὑφ' ἡμῶν ὡς *Εθνικῆς
καὶ ἐκπεδῶς ἀξία συμπαραστάσεως.

Τὸ κείμενον τοῦ ἐκφώνου συγκυβερνητικόν ἐστὶ τῶν Διευθυντῶν
Μέσης καὶ Δημοτικῆς *Εκπ/σεως τῶν ὡς ἔνω τριῶν νομῶν ἔδρον. Ἄπως κατατεθῆ
εἰς τὰ κατὰ τόπος ἐπαρτάσματα *Εθνικῆς Τραπέζης ἢ Διεύθυνσις Ταμεία
μὲ τὴν ἐντολήν, ὅπως τὴν τὸσθ διαβιβάσῃσιν εἰς τὸ ἐν *Αθήναις Κεντρικόν
τῆς *Εθνικῆς Τραπέζης, ἕνεκα ἕκασ ἀνοιχθῆ εἰς τὴν ἀπαιτησὶν ἀνδριάντου
Πετρόπουλου Μαυρομιχάλη ὡς ἀρ. Πρωτ. 481930.

*Ο *Υπουργός
ΚΠ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΪ

*Ερωτ. διανομῆ
Γραφ. κ. *Υπουργοῦ
Γραφ. κ. *Υπουργοῦ
Γραφ. κ. Γεν. Γραμματέως
Γεν. Δ/σιν Γεν. *Εκπ/σεως
Δ/σιν Μέσης *Εκπ/σεως
Δ/σιν Δημοτ. *Εκπ/σεως

*Ακριβὲς ἀντίγραφο
τῆς Διαμαρτυρίας

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ Δ/ΣΙΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πληροφορίες: 'Αυτ. Μαθᾶς
Διεύθυνσις: Μητροπόλεως 15
τηλ.: 3225721

'Εν 'Αθήναις τῇ 19ῃ Ὀκτωβρίου 1972
'Αριθμ. Πρωτ.
138052 / 3290

Π ρ ό ς
τούς μαθητάς καί τὰς μαθητέρας
τῶν Δημοσίων καί Ἰδιωτικῶν
Σχολείων Δημοτικῆς Ἐπιπέδου

ΑΝΑΚ. Ὑ. τ. &

- Γραφεῖον κ. Ὑπουργοῦ
- Γραφεῖον κ. Ὑφυπουργοῦ
- Γραφεῖον κ. Γεν. Γραμματέως
- Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας
τῆς Ἑλλάδος

ΚΟΙΝ.

1. Ἱεράς Μητροπόλεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
2. Περιφερειακῆς Διευκρίσεως
Νομαρχίας τοῦ Κράτους:
 - α) Ἐπιθ/σεις Ἐπιπέδου
 - β) Ἐπιθ/σεις Δημοτικῆς Ἐπιπέδου
 - γ) Δ/σεις Δημοτικῆς Ἐπιπέδου
 - δ) Ἐπιθ/σεις Ἐπιπέδου Περιφερειῶν Δημοτικῆς Ἐπιπέδου, παρακαλουμένως ὅπως κοινοποιήσουν τήν παρούσαν εἰς τὰ ὑπ' αὐτάς Σχολεῖα

ΘΕΜΑ: " Σημασία τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων".

'Αγαπητά μου παιδιά

Μέ τήν ἑναρξῆν τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους 1972-1973 ἀπευθύνω πρὸς ὅλους σας χαιρετισμόν ἀγάπης καί εὐχάς δι' ὑγείαν καί καρποφόρους σπουδᾶς.

Βρίσκεσθε στήν ἡλικία τῆς χαρᾶς, ἀλλά καί τῆς δημιουργίας. Ἡ βαθύτερη χαρά πηγάζει πάντοτε ἀπό τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας. Τώρα προπαρασκευάζετε τό μέλλον σας. Τώρα διαπλάσσετε τόν χαρακτήρα σας. Ἀβριόσεις θά ἀποτελέσετε τήν ὄριμη Ἑλληνική Κοινωνία καί θά ἀναλάβετε τή βαρεῖά καί τιμητική ἀποστολή νά συνεχίσετε τή λαμπρή Ἱστορία τοῦ ἔθνους μας, ἄξιοι ἀπόγονοι ἡρώων καί μαρτύρων. Σεῖς θέ ἀποτελέσετε τήν ἡγεσία τοῦ ἔθνους μας στό πνευματικό, τό θρησκευτικό, τόν ἐπιστημονικό, τόν στρατιωτικό καί τόν πολιτικό τομέα. Σεῖς θά γίνετε Πατέρες καί Μητέρες μέ τόν ὄρατο κληρο τῆς ἀνατροφῆς

./.

παιδιών, παλιών του "Σχολείου και μελών του σώματος της "Εκκλησίας
μας.

"Αντιλαμβάνομαι λοιπόν σε ποιό ύψος πρέπει να σταθίτε και κατά
χαρακτήρα να διαμορφώσετε για να ανακαταστήσετε στην άφρη μέλλουσα
σας άποστολή.

"Η Πολιτεία δια του Σχολείου κατοβάλλει συστηματική προσπάθεια
για την έξοχλησά σας και γενικότερα για τη μόρφωσή σας, ιδιαίτερα
σήμερα χάρα στην Ιστορική "Επαικόδοση της 27 "Απριλίου 1967.

Παράλληλα, όμως και η "Εκκλησία, ή μεγάλη παιδαγωγός της
άνθρωπότητας σπεύδει εις βοήθειάν σας. "Η βοήθεια της "Εκκλησίας
είναι καλόκτημη, γιατί άναφέρεται στη ζωή την οποία μας και άπορίσει
δχι μήνα στη μόρφωσή μας, αλλά και στη σωτηρία μας.

"Απευθύνωαι λοιπόν, προς σας και σας συμβουλεύω, "Απομαρτώντι
να ζήσετε δε συνειδητά μέλη της "Εκκλησίας, ή οποία προσημαίνει τη
μωρονητικό και λυτρωτικό της Έργο με τη Χριστιανική διδασκαλία και
τη ζωή της λατρείας. "Αποτελεί μεγάλο άγαθό ο πνευματικός πλοτός
πρό σας προσφέρει ή "Εκκλησία μας. "Ο λόγος της σας προσφέρεται στο
Κατηχητικό Σχολείο με τη ζωντανή διδασκαλία και με το χριστιανικό
βιβλίο και περιοδικό. "Ενταχθήτε στο Κατηχητικό Σχολείο, κάυτε το
χριστιανικό βιβλίο μόνιμο σύνταρο του βίου σας. Κλείστε τα ατία
σας στις πειρήνες της άπίτης και στα μέθη των αίρετικών, των έχρω
της θρησκείας και του "Εθνισμού.

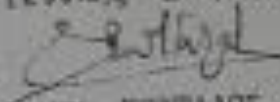
Σας διαβεβαιώ, ότι κανείς συντός άνθρωπος δεν μετανόησε,
γιατί έφύπησε στο Κατηχητικό Σχολείο. Τόσοι και τόσοι άνόρες, σοβα-
ροί οικογενειαρχαι, χριστιανός και καλός έλληνας ομολόησκαινες,
κοινωνικό παράγοντες, διανοούμενοι, έπιστάμονες άξιόλογοι όλων τών
αλάδων όμολογοούν την τεράστια άφέλεια, που είχαν από το Κατηχητικό
Σχολείο. Μέσα σε μία άπρόσμενη άγάπη, έλευθερίας και εδσερείας
σας προσφέρεται ή χριστιανική πίστη, που θα είναι στήριγμα σ' όλη
σας τη ζωή. Σε αυτό το λόγο και ήμεις οι διδάσκαλοι σας θεωρούμε
το Κατηχητικό Σχολείο πολύτιμο βοηθό στο Έργο μας. Με προθυμία και
χαρά σας έμπιστευόμεθα στα χέρια της "Εκκλησίας μας, ή οποία μαζί
με τη φροντίδα για τη μόρφωσή σας, σας προσφέρει και τη λατρευτική
ζωή. "Επιβλήθητε στον έαυτό σας και φροντίστε να μη άπουσιάζετε
ποτέ από το σχολικό έκκλησιαστικό και τις άλλες λατρευτικές συνάξεις
της ένορίας σας. "Η λατρευτική ζωή θα σας βοηθήσει πολύ να άναπτύξετε
καίν να ολοκληρώσετε τον έαυτό σας, ώστε να γίνεται καλός άνθρωπος.

Με τέτοια πνευματική πορεία το μέλλον σας διαγράφεται εδούλινο,
έπιτυχές και καρποφόρο, έτσι όπως το προγραμματίζετε οι ίδιοι, όπως
το έπιθυμοούν οι γονείς σας, όπως άγωνιζόμεθα να σας το έξασφαλίσουμε.

-3-

Ανείς οι παιδαγωγοί σας και όπως τό άραματίζεσαι τό "έθνος μας, μέ την έναρξη της νέας σχολικής περιόδου εύχομαι ο' έθνος σας καλή πρόο-
δο και ή χάρις του θεού νά είναι πάντα μαζί σας.

Ο Γενικός Διευθυντής
Γενικής Έκπ/σεως

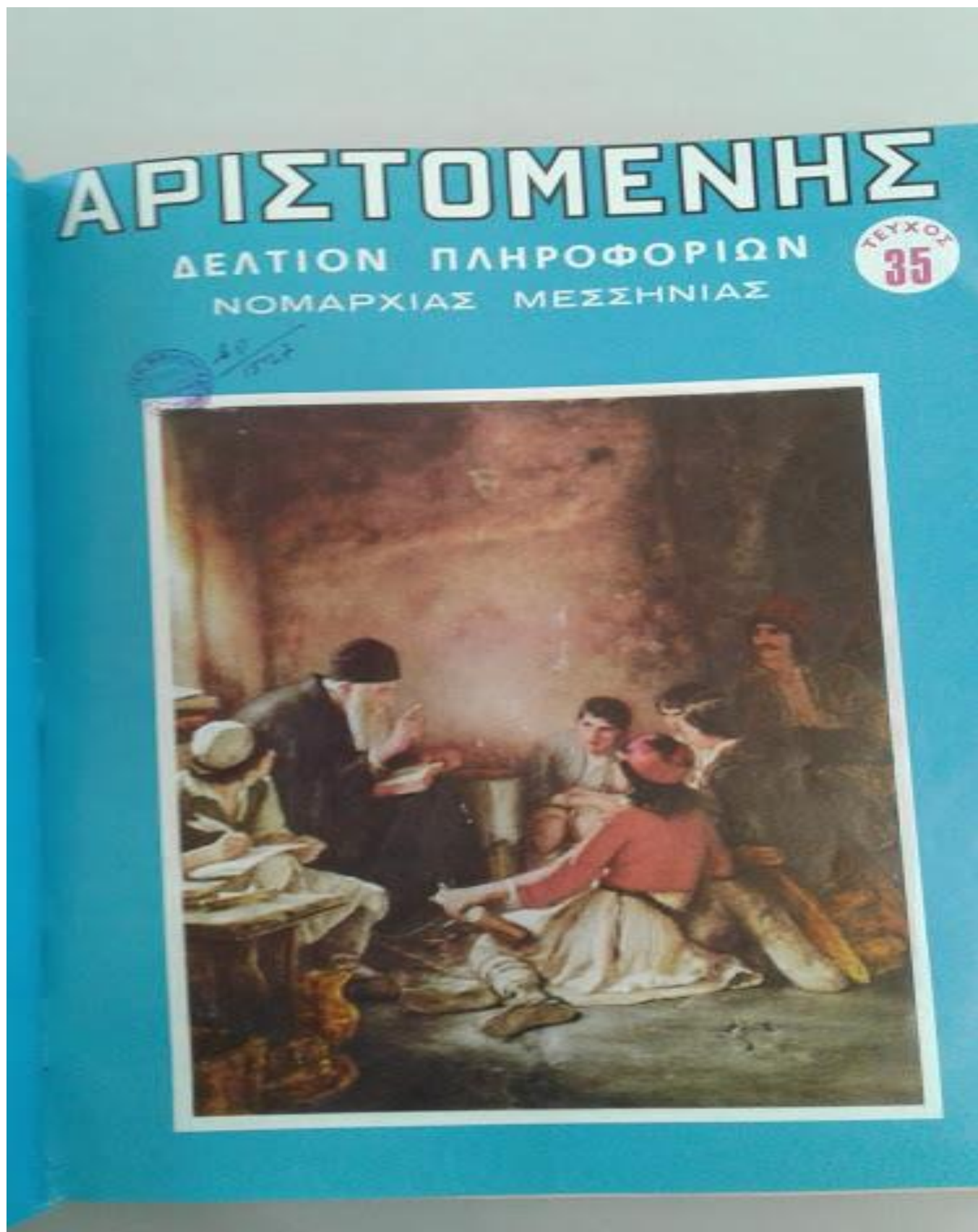

ΔΗΜ. ΚΟΥΤΑΡΟΣ

Έσωτ. Διανομή

- Γεν. Δ/νση Γεν. Έκπ/σεως (5)
- Γεν. Δ/νση Βοηθημάτων
- Δ/νση Μ.Σ.
- Δ/νση Δημοτικής Έκπ/σεως
- Δ/νση Σχολών Έκπ/σεως Διδακτικής Βιβλιοθ

2. Εξώφυλλα περιοδικού Νομαρχίας Νομού Μεσσηνίας «Αριστομένης»

ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ

ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

ΤΕΤΧΟΣ
24

Η ΕΛΛΑΣ ΣΗΜΕΡΑ ΔΕΙΧΝΕΙ ΣΕ ΟΛΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΟ ΔΡΟΜΟ ΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ ΤΗΣ ΓΑΛΙΜΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗΣ ΤΗΣ ΑΛΗΘΟΥΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ...

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εστίασε στην εκπαιδευτική πολιτική που ασκήθηκε από το δικτατορικό καθεστώς την περίοδο 1967-1974, όπως τη βίωσε το δευτεροβάθμιο σχολείο. Προσέγγισε τις κυριότερες ιστορικές στιγμές αυτής της περιόδου και μέσα από την αξιοποίηση δημοσιευμένων και κυρίως αδημοσίευτων γραπτών πρωτογενών πηγών, ανέδειξε τους τρόπους με τους οποίους επέδρασε η δικτατορία στην καθημερινή ζωή και δράση του σχολείου προσπαθώντας να μεταλαμπαδεύσει την ιδεολογία του πολιτικού συστήματος στους μαθητές και τις μαθήτριες της Μέσης Εκπαίδευσης. Η επιβολή της δικτατορίας της 21ης Απριλίου συνοδεύτηκε από την επίταση των χαρακτηριστικών του μεταπολεμικού κράτους με κυρίαρχα χαρακτηριστικά την προβολή του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού και τον αντικομμουνισμό. Σύντομα όμως αναζητήθηκε μία πιο ρεαλιστική εκπαιδευτική πολιτική με αποτέλεσμα την τελευταία περίοδο του δικτατορικού καθεστώτος να υιοθετηθούν πιο φιλελεύθερες επιλογές, που θύμιζαν επιστροφή στα μέτρα του 1964. Η έρευνα στα σχολικά αρχεία του Νομού Μεσσηνίας την συγκεκριμένη περίοδο ανέδειξε τον μεγάλο βαθμό παρέμβασης του Νομάρχη και του Επιθεωρητή στη λειτουργία του δευτεροβάθμιου σχολείου, την ασφυκτική πίεση που άσκησαν στον καθηγητή και την υπαγωγή της παιδείας σε υποχέριο της βούλησης της πολιτικής εξουσίας. Από την άλλη το καθεστώς με διαρκείς περιορισμούς, απειλές και απαγορεύσεις έλεγξε την συμπεριφορά και την εμφάνιση των μαθητών, επιχειρώντας να διαπαιδαγωγήσει άβουλα και υποτακτικά πλάσματα, που υπακούουν κατά λέξη στα προστάγματα της αυθεντίας. Το δευτεροβάθμιο σχολείο της επταετίας διαπλάθει υπάκουα και καταπιεσμένα παιδιά, που δύσκολα θα μπορέσουν ποτέ να γίνουν ελεύθεροι άνθρωποι.